

Harp Tarihi Dergisi

FATİH HARP TARİHİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
THE FATİH INSTITUTE OF MILITARY HISTORY

Sayı/Issue: 2
(Aralık/December 2020)

The Journal of Military History

BASKI/PRINTED BY

MSÜ Basım ve Yayınevi Müdürlüğü/TNDU Printing and Publishing Office

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ/CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Millî Savunma Üniversitesi
Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü

Yenilevent/İSTANBUL
TÜRKİYE

Telefon/Phone: 0 212 398 01 00 (3860-3832)

E-posta/E-mail: htd.dergi@msu.edu.tr

Web: <https://www.htd.msu.edu.tr>

**MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
FATİH HARP TARİHİ
ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
HARP TARİHİ DERGİSİ**

**TURKISH NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
THE FATİH INSTITUTE
OF MILITARY HISTORY
THE JOURNAL OF MILITARY HISTORY**

Yıl/Year: 2020 • Sayı/Issue: 2 • ISSN 2757-5950
Ulusal Hakemli Dergi/National Peer-Reviewed Journal

**Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü
adına Sahibi ve Sorumlusu**

Dr. Bünyamin KOCAOĞLU (Prof.)

Baş Editör/Editor-in-Chief

Dr. Bünyamin KOCAOĞLU (Prof.)

Editör/Editor

A. Sefa ÖZKAYA

Teknik Editör/Technical Editor

Perihan BAL KARADEMİR

İngilizce Editörü/English Editor

Ahmet TAŞDEMİR

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Mert SUNAR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Hüsnü ÖZLÜ (Milli Savunma Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet BEŞİKÇİ (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Barış BORLAT (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN (29 Mayıs Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Salim AYDIN (Milli Savunma Üniversitesi)

Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü yayını olan Harp Tarihi Dergisi yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan ulusal hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım veya tezler eser sahiplerine aittir. Milli Savunma Üniversitesi ve Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

The Journal of Military History is a national peer-reviewed journal and published biannually in April and October. The opinions, thoughts, postulations, or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Turkish National Defence University or of the Fatih Institute of Military History.

DANIŐMA VE HAKEM KURULU/ADVISORY AND ARBITRATION BOARD

Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Enis ŐAHİN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan AFYONCU (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Gültekin YILDIZ (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Mesut UYAR (Antalya Bilim Üniversitesi)
Prof. Dr. İlber ORTAYLI (MEF Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdulkadir ÖZCAN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet TAŐAĞIL (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncay ZORLU (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih YEŐİL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İdris BOSTAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahir AYDIN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Edward J. ERICKSON (Akdeniz Bilim Üniversitesi)
Prof. Dr. Virginia AKSAN (McMaster University)
Prof. Dr. Pal FODOR (Hungarian Academy of University)
Prof. Dr. Erkan GÖKSU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Gabor AGOSTON (Georgetown University)

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Almanya'nın Atina Elçilik Raporlarına Göre Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı ve Yunan Donanmaları Arasındaki Ege Denizi Rekabeti
Aegean Sea Rivalry between the Ottoman and Greek Navy before the First World War according to the Athens Embassy Reports of Germany
Ozan TUNA..... 1

Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın Ölüm Tarihi ve Terekesi Meselesi
Capudan Pasha Kildj Ali's Death History and Matter of Heritage (Tereke)
Coşkun ÜNSAL..... 45

Hunlardan Osmanlı Dönemine: Türk (Eğri) Kılıcının Gelişim Süreci
From the Huns to the Ottoman Period: The Development Process of the Turkish (Curved) Sword
Batuhan YILDIZ..... 59

20. Yüzyılın Son Özel Tank Muharebesi: 73 Easting Muharebesi
Last Special Tank Battle of the 20th Century: Battle of 73 Easting
Anıl UZUN..... 111

İslam Mecmuası'nda Yer Alan Karargâh-ı Umumi Tebligatlarına Göre I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz'de Türk ve Rus Donanmasının Faaliyetleri (1914-1915)
Activities of the Turkish and Russian Navy on the Black Sea according to the Declarations of the Ottoman General Headquarters in the Islam Mecmuası (1914-1915)
Ali SATAN – Hamza BİLGÜ 149

Kitap Tenkidi/Critical Book Review

Celep, Barış, Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri, ATAM Yayınları, 330 s., Ankara 2020, ISBN: 9789751745057
Barış ATEŞ..... 177

Almanya'nın Atina Elçilik Raporlarına Göre Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı ve Yunan Donanmaları Arasındaki Ege Denizi Rekabeti

Aegean Sea Rivalry between the Ottoman and Greek Navy
before the First World War according to the Athens Embassy
Reports of Germany

*Ozan TUNA**

Öz

Ege Denizi tarih boyunca pek çok millet için ele geçirilmesi arzu edilen bir alan olmuş olup Birinci Dünya Savaşı öncesinde de Osmanlı ve Yunan donanmaları açısından önemli bir rekabet alanı haline gelmiştir. Ege Denizi'nin oldukça önemli bir rekabet alanı haline gelmesinde bu denizin Ege adaları, Çanakkale Boğazı, İzmir Limanı ve Selanik Limanı gibi önemli stratejik alanlara ev sahipliği yapmasının yanında aynı zamanda Akdeniz'e açılan bir koridor vazifesi görüp bu koridoru elinde tutan devletin karşı tarafı tahakküm altına alabilecek olması da etkili olmuştur. Her iki devletin Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Ege Denizi'ndeki rekabete ağırlık vermek istemesinde Birinci Dünya Savaşı öncesindeki silahlanma yarışı da etkili olmuş olup çalışmamızda bu rekabet dönemin önemli siyasî ve askerî gücü olan Almanya'nın Atine elçilik raporları çerçevesinde incelenmiş ve Almanya'nın Ege Denizi'ndeki rekabete bakış açısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

* Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. E-posta: ozan.tuna@omu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-4762-4286.

Geliş Tarihi/Received: 05.06.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 12.11.2020

Anahtar Kelimeler: Cemal Paşa, Sultan Osman Savaş Gemisi, Venizelos, Averof Zırhlısı, Çanakkale Boğazı

Abstract

The Aegean Sea has always been an attraction point for nations throughout history. It witnessed a tough competition between the Ottoman navy and the Greek navy before the First World War, as well. The reason for this competition was that the Aegean Sea not only housed strategically important places such as the Aegean Islands, Dardanelles, İzmir Port and Thessaloniki Port but also provided a corridor to the Mediterranean Sea. The arms race before the First World War was also effective in the fact that both states wanted to focus on the competition in the Aegean Sea during the period leading up to the First World War. In our study, this competition was examined within the framework of the Athens embassy reports of Germany, which was the important political and military power of the period, and Germany's perspective on the competition in the Aegean Sea was tried to be determined.

Keywords: Cemal Paşa, Sultan Osman Navalship, Venizelos, Averof Battleship, Dardanelles Strait

Giriş

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı ve Yunan donanmaları arasındaki Ege Denizi rekabeti 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan sonra başlamış ve yirminci yüzyıl donanma stratejileri çerçevesinde şekillenmiş olup her iki donanma da Ege Denizi'ni kendilerine ait bir iç deniz haline getirmeyi amaçlamışlardır. Ege Denizi'ndeki rekabette Balkan Savaşı her iki donanmanın askerî gücünü somut olarak daha yakından göstermesi açısından önem arz etmiş olup bu bakımdan da çalışmamız Balkan Savaşı ve Balkan Savaşı sonrası şeklinde iki kısımda incelenmiştir. Balkan Savaşı öncesinde Yunan donanmasının daha organize hareket ettiği ve Osmanlı donanmasının da Yunan donanmasındaki faaliyetleri takip ettiği görülmekle birlikte bu bağlamda çalışmamıza Yunan donanmasının faaliyetlerini inceleyerek başlamak tarafımızca uygun bulunmuştur.

Yunan donanmasının Balkan Savaşı öncesindeki Ege Denizi stratejisi Girit Adası da dâhil olmak üzere tüm Ege adalarını ele geçirip Osmanlı donanmasını Yunan ana karasından olabildiğince uzaklaştırmak ve bu adaları Çanakkale Boğazı ile Batı Anadolu kıyılarına gerçekleştireceği askerî harekâtlar için üs olarak kullanmak şeklinde olup bu stratejiyi uygulamaya koymak için hem donanmasını modernize etme hem de uluslararası siyaseti takip etme yoluna gitmiştir¹. Bu amaçlar dâhilinde Yunan donanması özellikle 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan da dersler çıkararak öncelikle hem ana savaş filosunu korumak hem de Osmanlı donanmasına süratli bir şekilde saldırı düzenleyebilmek adına Almanya'dan *Kreunos* ve *Neugenea*, İngiltere'den ise *Aetos*, *Leon*, *Jerax* ve *Pantir* isimli muhrip ve torpidobotları satın almıştır². 1897 savaşında Osmanlı donanmasından üstün olsa da bu üstünlüğünü savaşa yansıtamayan Yunan donanması, bu yüzden daha planlı ve organize hareket edebilmek için Fransız Amiral Forniye ve İngiliz Amiral Tufnel'in sayesinde teknik anlamda daha donanımlı hale gelmiş olup 1909 yılında da İtalyan donanmasından adını daha sonradan *Averof* olarak değiştireceği Piza sınıfı bir harp gemisi satın almış ve bu gemi daha sonradan Yunan donanması tarafından amiral gemisi haline getirilmiştir³. Yirminci yüzyıl donanma savaşlarında bir denizaltıya sahip olmanın düşman

¹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/ 8121, Sayfa No: 82, 6 Aralık 1908 (Roma'daki Alman Elçisinin Raporu); Nühket Adıyeke, "Türk Basımında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1 (1991), c. 1, s. 52.

² Balkan Harbi Tarihi, *Osmanlı Deniz Harekâtı (1912-1913)*, c. 7, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Basımevi, İstanbul 1965, s. 41; D. J. Cassavetti, *Hellas and The Balkan Wars*, London 1914, s. 29.

³ Y. Teofanidis ve O. Ramis, *Türk-Yunan Deniz Harbi Hatıratı ve 1909-1913 Yunan Bahri Tarihi*, çev. Binbaşı Lütfi, Deniz Matbaası, İstanbul 1930, s. 68-69; Afif Büyüktuğrul, "Osmanlı-Yunan Silahlanma Yarışı", *Belleten*, Sayı 150 (1978), c. 39, s. 730; Zafer Toprak, "Osmanlı Donanması, Averof Zırhlısı ve Ulusal Kimlik", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 5 (2003), c. 113, s. 13-14; Olimpiu Manuel Gladerenco, "The Naval Dimension of The Balkan Wars", *Pages of Military History*, Sayı 4 (2013), s. 180-186; Sabri Can Sannav ve Cem Turan, "Askeri Zaferden Diplomatik Yenilgiye Bir Örnek: 1897 Dömeke Meydan Muharebesi ve Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler", *Turkish Studies*, Sayı 4 (2019), c. 14, s. 996; *Tanin*, "Osmanlı-Yunan Kuva-yi Bahriyeleri", 8 Kasım 1912, s. 8; *The Times*, "The Naval Situation", 4 Mart 1911, s. 7; *The Times*, "Greek Naval Reorganization", 5 Haziran 1911, s. 5.

donanması nezdinde teşkil edeceği askerî caydırıcılığın farkında olan Yunan Donanma Komutanlığı hem Osmanlı donanmasının faaliyetlerini takip edebilmek hem de Çanakkale Boğazi'nda Osmanlı donanmasına saldırı düzenleyebilmek amacıyla Fransa'dan *Delfin* sınıfında bir denizaltı satın almıştır⁴. Osmanlı donanması ise II. Meşrutiyet (1908) öncesinde Yunan donanmasının faaliyetlerine ciddi bir karşılık verememiş olsa da II. Meşrutiyet döneminden itibaren bu tehdidin farkına varmış olup bu bağlamda hem İngiliz donanmasından amiraller istihdam ederek donanmasını modernize etmeye başlamış hem de *Averof* zırhlı kruvazörünü dengeleyebilmek adına Alman donanmasından acele bir şekilde *Barbaros Hayrettin* ve *Turgut Reis* harp gemilerini ve yine Almanya'dan *Numune-yi Hamiyet*, *Gayret-i Vataniye*, *Muavenet- Milliye* ve *Yadigar-ı Millet* isimlerinde dört adet son sisteme sahip olan muhripleri satın almıştır⁵.

Almanya'nın elçilik raporlarında Yunan donanmasının Balkan Savaşı öncesindeki modernizasyonunda Venizelos'a özellikle işaret edilmiş olup Venizelos'un Osmanlı Devleti ile gerçekleştirmeyi planladığı savaşta büyük devletlerin desteğine ihtiyaç duymadan savaşı sonlandırabilmek adına Yunan kara ve deniz gücünü arttırma yoluna gittiği ifade edilmiştir⁶. Raporlarda Yunanistan'ın tüm hazırlıklarına rağmen Osmanlı Devleti'ne karşı askerî bir başarı elde etmesinin zayıf bir ihtimal olduğundan söz edilmiş olup Osmanlı Devleti'nin 1897 yılından itibaren askerî anlamdaki ilerlemesinden ötürü Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ile askerî anlamdaki dengeyi yakalayabilmesi için zamana ihtiyacı olduğuna değinilmiştir⁷. Osmanlı Devleti'nin Girit'e odaklanmasının Yunanistan nezdinde büyük bir rahatsızlık oluşturduğunun altının çizildiği başka bir raporda ise Yunanistan'ın

⁴ A. Hazlet, *The Submarine and Seapower*, Stein and Day Publishing, London 1967, s. 94; Zisis Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy 1910-1919*, Routledge Publishing, USA 2005, s. 46.

⁵ *Tasvir*, "Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis ile Averof Arasında Mukayese", 19 Ocak 1914, s. 3.

⁶ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 14, 31 Mayıs 1911.

⁷ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 14, 31 Mayıs 1911.

Osmanlı Devleti ile tek başına mücadele edemeyeceği ve bu yüzden de Osmanlı Devleti ile gerçekleştireceği savaşın gidişatını Yunan ordusunun asker sayısı, eğitimi veya silah gücü değil diğer Balkan devletlerinin Yunanistan'a sağlayacağı doğrudan ya da dolaylı desteğin belirleyeceği ifade edilmiştir⁸. Alman raporlarında özellikle Yunanistan'ın 1897 savaşında aldığı yenilgiye atıfta bulunularak Osmanlı Devleti ile tek başına mücadele etmesinin imkânsızlığı üzerinde durulmuş olup Yunan donanmasının modernizasyonu ve Osmanlı donanması ile gerçekleştirmeyi planladığı savaşta Ege Denizi'ndeki hedefleri ile savaşın kapsamı ve derinliği hususunda bir bilgi bulunmamıştır.

1. Balkan Savaşı'nda Ege Denizi'nde Osmanlı ve Yunan Donanmaları Arasındaki Mücadele

Yunanistan'ın Balkan Savaşı öncesindeki hazırlıkları devam ediyorken Trablusgarp Savaşı'nın patlak vermesi kendisinin hesaplarını bozmuş ve İtalyan donanmasının Ege Denizi'ne tam olarak hâkim olması ihtimali de Yunanistan nezdinde büyük bir tedirginlik meydana getirmiştir⁹. Trablusgarp Savaşı'nın başlaması ile Osmanlı donanmasının Ege ve Doğu Akdeniz'den çekilip Çanakkale Boğazı'ndan giriş yapması bu bölgenin İtalyan donanmasının faaliyet alanı haline gelmesine sebep olmuş olup Alman raporlarında her ne kadar Pire'deki İtalyan Konsolosluğu'nun Yunanistan'a teminat vermesi ve İtalyan donanmasının da özellikle Kuzey Ege Denizi'nde görülmemeye gayret etmesine rağmen Yunanistan için en kötü senaryonun Ege adalarının tamamının İtalya hâkimiyetine girmesi olduğu vurgulanmıştır¹⁰. Almanya'nın Atina elçilik raporlarında İtalyan donanmasının faaliyetlerinin Yunanistan tarafından yakından takip edildiği belirtilmiş olmakla birlikte İtalyan donanmasının Beyrut

⁸ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 16, 31 Mayıs 1911.

⁹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/8121, Sayfa No: 88, 21 Kasım 1911.

¹⁰ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/8121, Sayfa No: 88, 21 Kasım 1911; İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 100-101.

Limanı'nı bombalamasının Yunanistan'ı endişelendirdiği ve Yunanistan'ın şu ana kadar İtalya'ya karşı itidalli davranmasına rağmen bu donanmanın Ege Denizi'nde Yunanistan'ın hedef olarak gördüğü noktalara saldırı düzenlemesi durumunda Yunan donanmasının da harekete geçeceği bilgisi verilmiştir¹¹. Raporlarda İtalyan donanmasının Çanakkale Boğazı'nı bombalaması (18 Nisan 1912) ve Rodos Adası'na asker çıkarmasının (4 Mayıs 1912) Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki hedefleri gözden geçirmesinde etkili olduğu üzerinde durulurken İtalyan donanmasının faaliyetlerinin Yunan donanmasının Ege Denizi'nin kuzeyine daha fazla yoğunlaşmasına sebebiyet verdiği ifade edilmiştir¹².

Yunanistan'ın Balkan Savaşı öncesinde Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ ile ittifak gerçekleştirdikten sonra müttefikleri tarafından kendisine Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alarak Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ordularını deniz üzerinden desteklemesinin engellemesi misyonunun verilmesi Yunan donanmasının Ege Denizi'ndeki hareket alanını belirleyen diğer bir husus olmuş olup bunun üzerine Yunan donanma kurmayları ise Ege Denizi'ndeki hedeflerini Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alarak Osmanlı donanmasının Ege Denizi'ne çıkışını engelledikten sonra Kuzey Ege adaları ve Selanik Limanı'na saldırmak şeklinde belirlemişlerdir¹³. Bu açıllardan bakıldığında Yunan

¹¹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 89, 28 Şubat 1912; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 93, 17 Nisan 1912; Ömer Osman Umar, "Trablusgarb Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardımanı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 51 (2001), c. 17, s. 736.

¹² Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 94, 18 Mayıs 1912; Sezen Kılıç, *Trablusgarb Savaşı'nda İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtı (Alman Belgelerine Göre)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 34; Nuri Karataş, "Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)", *Akademik Bakış*, Sayı 12 (2013), c. 6, s. 95; Tuğba Belenli, "Türkiye-İtalya-Yunanistan Üçgeninde Rodos ve On İki Ada (1911-1930)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 64 (2019), s. 75.

¹³ ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 13, Dosya No: 75, Fihrist No: 01-27/28, 8 Ekim 1912; ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 296, Dosya No: 3, Fihrist No: 03/03, 25-26 Kasım 1912; ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 296, Dosya No: 3, Fihrist No: 007-039, 19 Aralık 1912; ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 296, Dosya No: 3, Fihrist No: 003-24, 17 Aralık 1912; DAB, *DH. EUM. EMN. Kataloğu*, Dosya No: 81, Vesika No: 30, Lef: 1, 7 Mart 1913; DAB, *DH. EUM. EMN. Kataloğu*, Dosya No: 81, Vesika

donanmasının Balkan Savaşı'ndaki Ege Denizi stratejisini belirlenmesinde İtalyan donanmasının Güney Ege sahasındaki etkinliği ve Yunanistan'ın müttefikleri ile yaptığı anlaşma etkili olmuş olup Yunan donanması için de faaliyet alanı olarak Ege Denizi'nin kuzeyi daha fazla ağırlık kazanmıştır.

Alman elçilik raporlarında Osmanlı Devleti ve Yunanistan'ın muhtemel bir savaşın hazırlıklarına Trablusgarp Savaşı esnasında da devam ettikleri ifade edilmiş olup Yunanistan'ın Teselya ve Epir bölgesine Atina'dan demiryolu ile sevkiyat gerçekleştirdiği, Yunan donanmasının cepheye 40.000 asker taşıdığı ve Osmanlı Devleti'nin de Teselya'nın kuzeyi ile Selanik'te askerî tedbirler alarak Yunan sınırındaki birliklere ilave talimatlar gönderdiği belirtildikten sonra son olarak Pire Limanı'ndaki Yunan donanmasının hazırlık içerisinde olduğu ve Ege Denizi'ndeki faaliyetleri yürütmek için de donanmanın başına Amiral *Condoriotis*'in getirildiği bilgisi verilmiştir¹⁴.

Yunan donanmasının Balkan Savaşı'ndaki muharebe gemileri şu şekildedir:

Averof Zırhlı Kruvazörü: 1910 yılında inşa edilen gemi 10.000 ton ağırlığında olup dört tane 23,4 cm'lik, dört tane 19 cm'lik ve on altı tane de 7,6 cm'ik topları bulunmaktadır. Üç tane de su altı torpido kovanına sahip olan harp gemisinin sürati ise 24 deniz milidir.

No: 30, Lef: 3, 15 Mart 1913; H. P. Willmott, *The Last Century of Sea Power: From Port Arthur To Chanak 1894-1922*, Indiana University Press, USA 2009, s. 33; Zisis Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy 1910-1919*, s. 17-47; Bülent Durgun, "Ülke Savunmasında Deniz Ulaşımının Önemine Bir Örnek: Balkan Harbinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Deniz Yolu Ulaştırması", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 14 (2011), s. 151-154.

¹⁴ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 35, 1 Ekim 1911; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 40, 6 Ekim 1911; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 50, 17 Ekim 1911; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 93, 17 Nisan 1912 (Almanya'nın Selanik Konsolosu Raporu); Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 120, 1 Ekim 1912; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13922, Sayfa No: 125, 12 Ekim 1912.

Hydra, Psara ve Spetsai Zırhlıları: 1890 yılında Fransa’da inşa edilen bu harp gemileri 5000 ton ağırlıklarında olup üç tane 10,8 cm’lik, beş tane 6 cm’lik topları ve üç tane de su altı torpidoları bulunmakla birlikte süratleri ise 17 deniz milidir.

Thvella, Spondoni, Lonchi, Naukratoussa Muhripleri: 1906 yılında inşa edilmiş olup 400 ton ağırlıklarında olan muhriplerin iki tane 7,5 cm’lik ve iki tane de 5,5 cm’lik topları bulunmaktadır.

Leon, Pantir, Aetos, Ierax Muhripleri: 1912 yılında inşa edilen muhripler 1050 ton ağırlıklarındadırlar.

Delfin Denizaltısı: 1912 yılında Fransa’nın Schneider tersanesinde inşa edilen denizaltı 400 ton ağırlığında olup 14 deniz mili sürati bulunmaktadır¹⁵.

Osmanlı donanmasının Balkan Savaşı’ndaki muharebe gemileri ise şu şekildedir:

Barbaros Hayrettin Zırhlısı: 1891 yapımı ve 10.000 ton ağırlığında olan harp gemisinde dört adet 28 cm’lik ve sekiz adet de 10,5 cm’lik top bulunmakta olup geminin sürati 17 deniz milidir.

Turgut Reis Zırhlısı: 1891 yapımı ve 10.000 ton ağırlığında olan harp gemisinde dört adet 28 cm’lik ve sekiz adet de 10,5 cm’lik top bulunmakta olup geminin sürati 17 deniz milidir.

Mesudiye Zırhlısı: 1874 yapımı ve yaklaşık 10.000 ton ağırlığında olan harp gemisinde on iki adet 15 cm’lik top bulunmakta olup geminin sürati 17 deniz milidir.

¹⁵ D. J. Cassavetti, *Hellas and The Balkan Wars*, s. 30-31; Olimpiu Manuel Gladerenco, “The Naval Dimension of the Balkan Wars”, s. 180-186; *The Times*, “Turkish and Greek Navies”, 7 Ekim 1912, s. 8; *Tasvir*, “Yunanlıların Tahtelbahir Sefinesi”, 10 Aralık 1912, s. 4; *Tasvir*, “Averof Zırhlısının Planı”, 20 Aralık 1912, s. 1.

Asar-ı Tevfik Zırhlısı: 1874 yapımı ve 5000 ton ağırlığında olan harp gemisinde sekiz adet 22 cm'lik top bulunmaktadır.

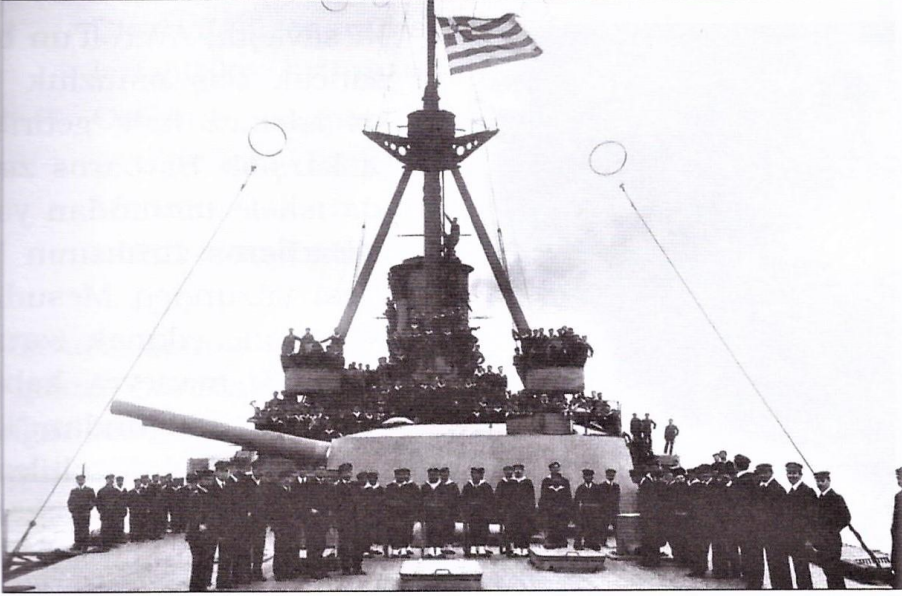
Hamidiye Kruvazörü: 1903 yapımı ve 3900 ton ağırlığa sahip olan harp gemisinde iki adet 15 cm'lik ve altı adet de 12 cm'lik top bulunmaktadır.

Mecidiye Kruvazörü: 1903 yapımı ve 3250 ton ağırlığında olan harp gemisinde iki adet 15 cm'lik ve iki adet 12 cm'lik top bulunmaktadır.

Numune-yi Hamiyet, Yedigâr-ı Millet, Muavenet-i Millive ve Gayret-i Vatanîye Muhripleri: 1909 yapımı olan aynı sınıf muhripler 26 deniz mili sürata sahip bulunmakta idiler¹⁶.

Balkan Savaşı öncesinde Osmanlı ve Yunan donanmaları arasında bir güç mukayesesi yapıldığında Yunan donanmasının üstün olduğu görülmekle birlikte bu güç mukayesesindeki dengeyi de büyük oranda *Averof* zırhlı kruvazörünün *Barbaros Hayrettin* ve *Turgut Reis* zırhlılarına karşı üstünlüğü belirlemiştir. İki donanma arasında muhrip ve torpidobotlar açısından bir denge söz konusu olmasına rağmen Yunan donanmasındaki *Delfin* denizaltısının mevcudiyeti Osmanlı donanmasının hareket alanını kısıtlamakla birlikte Yunan donanmasına da Osmanlı donanmasının faaliyetlerini takip etme imkânı sağlamıştır. Hepsinden de önemlisi Osmanlı donanmasının Yunan donanması ile karşı karşıya gelmeden önce Karadeniz'de ve Çatalca Savaşı'nda kara ordularını desteklemede yoğun bir şekilde yer alması kendisinin yıpranmasına ve Yunan donanmasının karşısına dezavantajlı bir şekilde çıkmasına neden olmuştur.

¹⁶ Ozan Tuna, Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Harp Filosunun Durumu (1912-1914), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014, s. 27.

Fotoğraf 1: Averof Zırhlı Kruvazörü¹⁷

8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinin ardından Yunanistan da 18 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş ve aynı gün Amiral Condoriotis komutasındaki Yunan donanması da Pire Limanı'ndan harekete geçerek 21 Ekim 1912 tarihinde Limni Adası'nı 7 Kasım 1912 tarihinde de Bozcaada'yı ele geçirmiş ve bu sayede Çanakkale Boğazı'nı abluka altına almayı başarmıştır¹⁸. Böylece Ege adalarının ele geçirilmesi esnasında Osmanlı donanmasının bu adalara yardım götürmesini engelleyen Yunan donanması bu sayede Limni ve Bozcaada'nın yanında Semadirek (Semendirek), İmroz, Bozbaba, Taşoz, Midilli ve

¹⁷ Gökhan Atmaca, *Barbaros Hayrettin Zırhlısı: Üç Savaş Bir Gemi*, Denizler Kitapevi, İstanbul 2015, s. 79.

¹⁸ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 211; Yasemin Demircan, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 27; Ozan Tuna, "Balkan Savaşı'nda Yunan Donanmasının Çanakkale Boğazı'na Saldırı Girişimleri ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 41 (2017), s. 260-261.

Sakız adaları ile Selanik Limanı'nı da ele geçirebilmiştir¹⁹.

Harita 1: Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti ve Yunanistan Arasında Ege Denizi'ndeki Mevcut Durum²⁰

Yunan donanması Kuzey Ege adalarını ve Selanik'i ele geçirip bölgede hâkimiyetini tesis etmesinin ardından Osmanlı donanması tarafından savunma hattı olarak kullanılan Çanakkale Boğazı'nı da ele geçirmeyi ve deniz yoluyla İstanbul'a ilerlemeyi planlamış olup bu maksatla Seddülbahir, Kumkale, Bolayır ve Saroz Körfezi gibi noktalara çıkarma yapmayı düşünmüş olsa da Osmanlı Devleti'nin Çatalca Savaşı'nı kazanıp donanmasını Çanakkale Boğazı'na göndermesi ile bölgede savunma tedbirlerinin artırılması bu

¹⁹ Ali Karamahmut, *Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 5-6; Esat Eraslan, "Balkan Savaşı'nda Selanik'in Yunanlılara Teslimi ve Yunanlıların Teslim Protokolündeki Kayıtsızlıkları", *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri 2*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 221-229; Ozan Tuna, "Çatalca Savaşı'nda Türk Donanmasının Desteği", *Studies of the Ottoman Domain*, Sayı 10 (2016), c. 6, s. 34-44.

²⁰ *Die Neue Zeitung*, "Die Balkanstaaten", 7 Ekim 1912, s. 1.

donanmanın Çanakkale Boğazı'na saldırı gerçekleştirmesinin önüne geçmiştir²¹. Sonuç olarak, Balkan Savaşı'nın başlarında Yunan donanmasının elde ettiği kazanımlar savaştan önce planlandığı şekliinden farklı olarak sadece Kuzey Ege sahasının belirli bir kısmı ile sınırlı kalmış olup aynı zamanda bu donanmanın Ekim-Aralık 1912 tarihleri arasındaki kazanımları Yunan donanmasının teknik ve taktiksel üstünlüğünün haricinde bu süre zarfında Osmanlı donanmasının tamamına yakınının Karadeniz ve Çatalca'da görevli olmasından kaynaklanmıştır.

Yunan donanmasının Ege adaları ve Selanik şehrini ele geçirmesine ek olarak 23 Kasım 1912 tarihinde Selanik'te bulunan 30.000 kişilik Bulgar ordusunu Dedeağaç'a sevk etmesi üzerine Osmanlı Devleti harekete geçmiş olup 25 Kasım 1912 tarihinde Bulgaristan ile ateşkesin imzalanması üzerine Karadeniz'deki nakliyatın koruması şartı ile donanmaya tüm savaş gemileri ile Ege Denizi'ne çıkıp Yunan donanmasını durdurma görevi vermiştir²². Bunun için özellikle Yunan donanması tarafından etkili bir şekilde kullanılan Bozcaada ve Limni Adası'nın ele geçirilerek bu donanmayı Çanakkale Boğazı önünden uzaklaştırmayı ve ardından Sakız ve Midilli adalarına yardım götürmeyi planlayan Osmanlı donanması Yunan donanması ile kesin sonuçlu bir savaş için de savaş gemilerini hazırlamıştır.

Donanma komutanlığı 14 Aralık 1912 tarihinde aldığı karar uyarınca Yunan donanmasının yerini tespit etmek ve bu donanma ile muharebeye tutuşmak amacıyla donanmasını üç kısma ayırmıştır:

²¹ DTA, *Erkan-ı Harbiye-yi Bahriye Jurnalı Kalemi: Hamidiye Kravazörü Seyir Defteri (1911-1913)*, Defter No: 3906, Sayfa No: 70, 15 Ocak 1913; Ozan Tuna, "Balkan Savaşı'nda Yunan Donanmasının Çanakkale Boğazı'na Saldırı Girişimleri ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirler", s. 265-270.

²² ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 125, Dosya No: 14, Fihrist No: 002-021, 23 Kasım 1912; ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 296, Dosya No: 3, Fihrist No: 008-009, 25 Kasım 1912; ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 131, Dosya No: 44, Fihrist No: 079, 29 Kasım 1912; Umur Tuncer, *Balkan Harbinin Deniz Cephesi ve Osmanlı Donanmasının Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 226; *The Times*, "Services of the Greek Fleet", 3 Aralık 1912, s. 3.

Ana Kuvvet: Barbaros Hayrettin zırhlısı, Turgut Reis zırhlısı, Mesudiye zırhlısı, Asar-ı Tevfik zırhlısı, Demirhisar torpidobotu, Sultanhisar torpidobotu, Sivrihisar torpidobotu ve Hamidabat torpidobotu

Birinci Muhrip Filosu: Berk-i Sadved torpido kruvazörü, Yedigâr-ı Millet muhribi, Muavenet-i Milliye muhribi, Taşoz muhribi ve Basra muhribi

İkinci Muhrip Filosu: Mecidiye kruvazörü, Numune-yi Hamiyet muhribi, Gayret-i vataniye muhribi ve Yarhisar muhribi²³

Yunan donanması ise Amiral Condoriotis komutasında *Averof* zırhlı kruvazörü, *Hydra* zırhlısı, *Psara* zırhlısı, *Leon* muhribi, *Pantir* muhribi, *Jerax* muhribi, *Aetos* muhribi ile Çanakkale Boğazı önündeki *Velox* muhribi, *Doxa* muhribi ve *Aspis* muhribinden oluşmakta idi²⁴. Osmanlı donanmasının 16 Aralık 1912 tarihinde Çanakkale Boğazı'ndan ayrılması ile iki donanma İmroz Adası civarında karşılaşmış olup muharebe esnasında Osmanlı donanmasının tüm zırhlı muharebe gemileri atışlarını *Averof* zırhlı kruvazörüne gerçekleştirmişken Yunan donanmasının tüm zırhlı harp gemileri de atışlarını *Barbaros Hayrettin* zırhlı muharebe gemisine gerçekleştirmiştir²⁵. *Averof* zırhlı kruvazörünün süratini 20 mile çıkartıp sancak bordasından atışlarını gerçekleştirdiği bir esnada *Mesudiye* zırhlısının 23 cm'lik bir topu *Averof*'un baş bacasına *Barbaros*

²³ Mithat Işın, *1912-1913 Balkan Harbi Deniz Cephesi*, Deniz Basımevi, İstanbul 1946, s. 208; Umur Tuncer, *Balkan Harbinin Deniz Cephesi ve Osmanlı Donanmasının Durumu*, s. 237; *Tanzimat*, "Muharebe-yi Bahriyenin Tafsilatı", 20 Aralık 1912, s. 3.

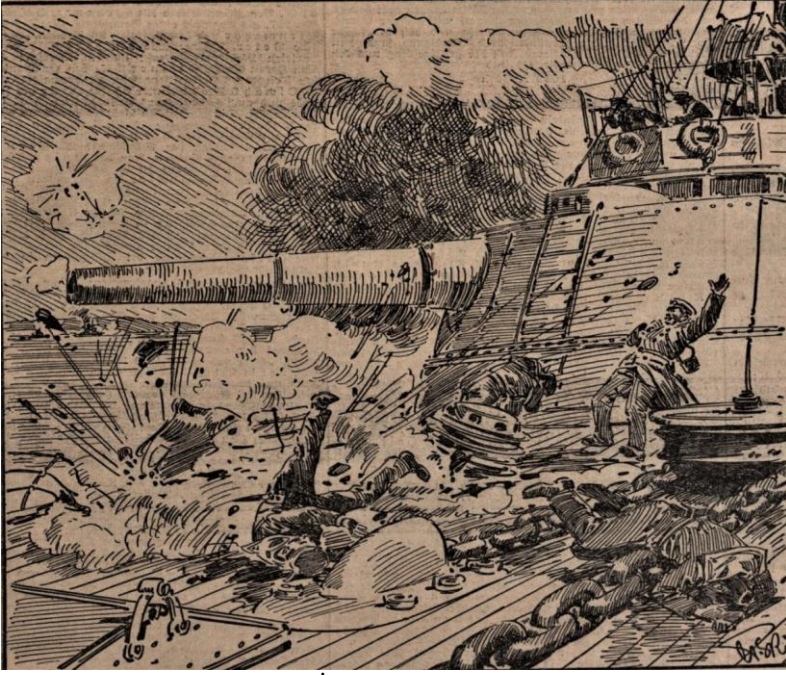
²⁴ ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 82, Dosya No: 37, Fihrist No: 005-07, 16 Aralık 1912; Y. Teofanidis ve O. Ramis, *Türk-Yunan Deniz Harbi Hatıratı ve 1909-1913 Yunan Bahri Tarihi*, s. 147; Umur Tuncer, *Balkan Harbinin Deniz Cephesi ve Osmanlı Donanmasının Durumu*, s. 237-238.

²⁵ ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 82, Dosya No: 37, Fihrist No: 005-08, 16 Aralık 1912; Y. Teofanidis ve O. Ramis, *Türk-Yunan Deniz Harbi Hatıratı ve 1909-1913 Yunan Bahri Tarihi*, s. 78; Balkan Harbi Tarihi, *Osmanlı Deniz Harekâtı (1912-1913)*, s. 141-142; D. J. Cassavetti, *Hellas and the Balkan Wars*, s. 49; *Tanzimat*, "Osmanlı Zırhlıları", 20 Aralık 1912, s. 3

Hayrettin zırhlısının bir atışı da *Averof*'un baş taretine isabet etmiş olup bunun üzerine *Averof* zırhlısının 24 cm'lik taretleri ile sancak baş omuzluğundaki taretlerinde ateş kesilmiştir²⁶. *Averof* zırhlı kruvazörü hasarlı bir şekilde savaş alanından ayrılıp Mondros limanına çekilmişken Yunan donanmasının bir adet 19 cm'lik mermisi de *Barbaros Hayrettin* zırhlısına isabet etmiş olup bunun sonucunda Osmanlı donanması saat 10:50'de ateşi keserek Çanakkale Boğazı'na doğru geri çekilmiştir²⁷. İmroz Deniz Savaşı'nın planlama ile sevk ve idare açısından Osmanlı donanması tarafından iyi bir şekilde organize edilmesi ve Yunan donanmasının amiral gemisi olan *Averof*'un da savaş dışına itilmesi muharebeyi Osmanlı donanmasının kazandığı sonucunu vermesine rağmen savaşın sonunda Osmanlı donanmasının Ege Denizi'ne hâkim olup adalara yardım götürmek yerine Çanakkale Boğazı'na geri dönmesi ise Osmanlı donanmasının muharebenin sonuçlarından yeterince faydalanamadığını ve Yunan donanmasına kendisini toparlama fırsatı verdiğini göstermektedir.

²⁶ ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 296, Dosya No: 3, Fihrist No: 003-020, 17 Aralık 1912; Y. Teofanidis ve O. Ramis, *Türk-Yunan Deniz Harbi Hatıratı ve 1909-1913 Yunan Bahri Tarihi*, s. 78; Gökhan Atmaca, *Barbaros Hayrettin Zırhlısı: Üç Savaş Bir Gemi*, s. 80; *Tasvir*, “Averof Zırhlısı”, 17 Aralık 1912, s. 1.

²⁷ ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 715, Dosya No: 5, Fihrist No: 01, 17 Aralık 1912; Afif Büyüktuğrul, “Balkan Savaşı Deniz Harekâtı Üzerine Gerçekler (1912-1913)”, *Belleten*, Sayı 176 (1980), c. 44, s. 747; *Tercüman-ı Hakikat*, “Averof Tamirde”, 23 Aralık 1912, s. 2.

Çizim 1: Osmanlı Donanmasının İmroz Deniz Savaşı'nda Averof Zırhlı Muharebe Kruvazörünü Vurması²⁸

Osmanlı donanması İmroz Deniz Savaşı'ndan sonra Yunan donanmasının son durumu hakkında bilgi elde edebilmek için 22 Aralık 1912 tarihinde Bozcaada'ya bir keşif düzenlemiş olsa da *Averof* zırhlı kruvazörünün Çanakkale Boğazı önündeki mevcudiyetinin devam etmesi Osmanlı donanmasını bu gemiyi boğaz önünden uzaklaştırmak için yeni bir planlama yapmaya sevk etmiştir²⁹. Planlama genel olarak *Hamidiye* kruvazörünün Çanakkale Boğazı önündeki Yunan filosunu atlatarak *Siros Adası*'ndaki Yunan deniz üssünü bombalaması, Yunan donanmasının *Hamidiye* kruvazörünü bölgeden uzaklaştırmak için *Averof* zırhlısını görevlendirmesi ve Çanakkale Boğazı önündeki

²⁸ *Illustrierte Kronen Zeitung*, "Der Seekampf bei den Dardanellen: Die Griechische und Türkische im Gefechte", 20 Aralık 1912, s. 1.

²⁹ Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, c. 4, Deniz Basımevi, İstanbul 1984, s. 245; Afif Büyüktuğrul, *Balkan Savaşlarında Deniz Harekâtı Üzerine Gerçekler (1912-1913)*, s. 749.

içerisinde *Averof*'un bulunmadığı Yunan donanmasının da Osmanlı donanması tarafından yenilgiye uğratılması şeklinde idi³⁰. Fakat gelişmeler Osmanlı donanmasının planladığı şekliyle gerçekleşmemiş olup *Hamidiye* kruvazörü başarılı bir şekilde Yunan deniz üssünü bombalamasına rağmen Yunan Donanma Komutanı *Averof* zırhlı kruvazörünü Çanakkale Boğazı önünden çekmemiş ve bu şartlar altında iki donanma arasında 18 Ocak 1913 tarihinde gerçekleşen Mondros Deniz Savaşı da Osmanlı donanmasının yenilgisiyle sonuçlanmıştır³¹.

³⁰ Hilmi Bayur, “Balkan Savaşlarında Türk Filosunun Durumu”, *Bellekten*, Sayı 165 (1978), c. 42, s. 100; Emir Yener, “Deniz Muharebeleri ve Müşterek Harekât (1792-1912)”, ed. Gültekin Yıldız, *Osmanlı Askeri Tarihi Kara-Deniz-Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 354.

³¹ DTA, *Erkan-ı Harbiye-yi Bahriye Jurnalı Kalemi: Mecidiye Kruvazörü Seyir Defteri (1904-1914)*, Defter No: 4055, Sayfa No: 162, 18 Ocak 1913; Erdiñ Sancar, *21. Yüzyıl Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi*, IQ Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 282.

Harita 2: Balkan Savaşı'nda Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki Kazanımları³²

Mondros Deniz Savaşı iki donanmanın savaş gücünü mukayese etme açısından önemli bir savaş teşkil etmiş olup özellikle *Averof* zırhlı kruvazörünün bu savaştaki sürati, manevra kabiliyeti ve top atışlarındaki isabet hassasiyeti Osmanlı donanmasının yenilgisinde oldukça etkili olmuş ve bu savaştan sonra da Osmanlı donanması Yunan donanmasına karşı bir daha kapsamlı bir harekâta girişmemiştir. Bu yenilgiden sonra Osmanlı donanması Yunan donanmasının Ege Denizi'ndeki üstünlüğünü kabul etmiş ve Bulgaristan ile çatışmaların başlaması nedeniyle de ağırlığını tekrar Karadeniz'e kaydırmış olup Yunan donanması ile mücadele ise sadece *Hamidiye* kruvazörüne kalmıştır.

2. Balkan Savaşı'nda Sonra Osmanlı ve Yunan Donanmaları Arasında Ege Denizi Rekabeti

Balkan Savaşı'ndan önce strateji geliştirip daha proaktif faaliyetler içerisinde olan taraf Yunan donanması iken Balkan Savaşı'ndan sonraki süreçte Ege Denizi'ndeki rekabette Osmanlı donanmasının daha etkili olduğu ve Yunan donanmasının ise Osmanlı donanmasını takip eden taraf olduğu görülmüştür. Bu süreçte Osmanlı donanmasının daha etkili olmasındaki en önemli gerekçeyi Balkan Savaşı'ndaki aldığı yenilgi teşkil etmiş olup bu bağlamda Osmanlı Devleti oldukça modern bir donanma oluşturarak Yunan donanması ile kesin sonuçlu bir muharebe gerçekleştirmeyi ve Ege adalarını geri almayı amaçlamıştır. Balkan Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Osmanlı ve Yunan donanmaları arasındaki rekabette en ön plana çıkan konu başlığını ise her iki donanmanın da dretnot tipi savaş gemisine sahip olmak istemesi oluşturmuşken her iki taraf da böyle bir harp gemisine sahip olarak ana filolarını güçlendirmeyi ve karşı taraf nezdinde büyük bir caydırıcılık tesis etmeyi amaçlamıştır.

Dretnot tipi savaş gemisine sahip olup donanmasını güçlendirme

³² Österreichisches Staatsarchiv, *AT-OESTA/KA KPS KS B III A, B*, Karte von Südost-Europa die Staaten der Balkan Halbinsel, Tarih Yok.

açısından Osmanlı donanması daha ön plana çıkan taraf olmuş olup bu bağlamda 4 Nisan 1911 tarihinde İngiltere'nin *Armstrong-Vickers* şirketine *Reşadiye* isimli bir dretnot siparişi edilmesi kararı verilmiş olup yapılan sözleşmede geminin 27 ay içerisinde seyir tecrübeleri yapabilecek aşamaya gelmesi planlanmıştır³³. Dretnotlar asgari 18.000 ton ağırlık ve 30,5 cm'lik topları ile Birinci Dünya Savaşı öncesindeki süreçte döneminin en ileri teknoloji savaş gemileri olup hem sahip oldukları silahları hem de türbün motorları sayesinde eriştikleri yüksek sürat ile mensup oldukları donanmaya muazzam bir savaş gücü katabilmekte idiler³⁴. Trablusgarp ve Balkan Savaşları esnasında inşası durdurulan *Reşadiye* haro gemisinin inşasına 1913 yılının sonları itibariyle tekrar başlanılmış ve 1914 yılının başlarında büyük toplarının taretleri yerleştirilerek denemeleri de başarıyla icra edilirken Osmanlı ve Yunan donanmaları arasındaki rekabette oldukça önemli bir yer teşkil eden *Reşadiye* dretnotunun 1914 yılı sonlarında Osmanlı donanmasına teslim edilmesi kararlaştırılmıştır³⁵. Osmanlı Devleti donanmasını güçlendirmek adına İngiltere'de inşa edilen *Sultan Osman* isimli dretnotu 9 Ocak 1914 tarihinde satın almış olup İngiltere'ye Mayıs 1914'te de *Fatih Sultan Mehmet* adında bir dretnot siparişi etmiştir³⁶.

³³ Serhat Güvenç, *Birinci Dünya Harbine Giden Yolda Osmanlıların Dretnot Düşleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 63; Rasim Ünlü, *Tarihimizde Reşadiye ve Sultan Osman-ı Evvel Dretnotları*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 24; Bahri Noyan, "II. Meşrutiyet'te Türk Donanması", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 1 (1970), c. 1, s. 28-33.

³⁴ Charles H. Fairbanks, "The Origin of the Dreadnought Revolution: A Historical Essay", *The International Historical Review*, Sayı 2 (1991), c. 13, s. 246-272; Mehmet Fahri, "Dretnotun Kıymet-i Harbiyesi", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, Sayı 5 (1926), c. 9, s. 267-275; *Tasvir*, "Dretnot Nedir?", 25 Şubat 1914, s. 7.

³⁵ DTA, *Mülga-yı Bahriye Kataloğu*, Dosya No: 673, Sayfa No: 246, 11 Aralık 1913; DTA, *Mülga-yı Bahriye Kataloğu*, Dosya No: 737, Sayfa No: 19, 17 Aralık 1913; DAB, *I.MMS. Kataloğu*, Dosya No: 167, Gömlek No: 25, 22 Haziran 1914; Serhat Güvenç, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yolda Osmanlıların Dretnot Düşleri*, s. 41-64; Rasim Ünlü, "Balkan Savaşı Öncesinde ve Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Dretnot Politikasına Örnek", *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, (22-24 Ekim 2003-İstanbul), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 573; *Tasvir*, "Donanmamız Ne Halde?", 18 Nisan 1914, s. 1; *Tasvir*, "Reşadiye'nin Safahat-i İnşaatından", 19 Nisan 1914, s. 1; *Tanin*, "Osmanlı ve Yunan Dretnotları", 2 Mayıs 1914, s. 1.

³⁶ Angus Konstam, *British Battleships 1914-1918*, Osprey Publishing, USA 2013, s.

Özellikle *Sultan Osman* dretnotu 30,5 cm'lik on dört parça topu ile dünyanın muharebe gücü en yüksek harp gemilerinden birisi olup hakkında oldukça az bilgi bulunan *Fatih Sultan Mehmet* dretnotunun ise *Sultan Osman* dretnotu ile benzer vasıflar taşıması planlanmakta idi³⁷. Osmanlı Devleti hem Yunanistan ile yaşadığı Ege Denizi rekabeti hem de Birinci Dünya Savaşı öncesindeki silahlanma yarışı bağlamında dretnot politikasına yoğunluk vermiş olup bu politika Osmanlı kamuoyu tarafından da oldukça destek görmüştür.

Osmanlı Devleti'nin dretnot politikasının Yunanistan üzerinde oluşturduğu etki Alman elçiliğinin 10 Aralık 1913 tarihli raporunda ifade edilmiş olup raporda Venizelos'un Osmanlı donanmasındaki gelişmeler üzerine Yunan donanmasının İngiliz danışmanı olan Amiral Mckerr ile görüştüğü ve Mckerr'in ise kendisine Osmanlı donanmasının Ege Denizi'nde Yunan donanmasına karşı tam hâkimiyet kurmasının bir veya iki dretnot ile mümkün olamayacağını ve Osmanlı donanmasının böyle bir hamle yapması durumunda Yunan donanmasının organize olarak en fazla 48 saat içerisinde Osmanlı donanmasının Ege Denizi'ndeki hâkimiyetine son vereceğini söylediği ifade edilmiştir³⁸. Amiral Mckerr'in iyimser değerlendirmesine rağmen Yunanistan bir taraftan Sultan Osman savaş gemisinin satın alınmasında Osmanlı Devleti'ne kredi sağladığı için Fransa'ya hasmane tutum sergilerken diğer taraftan da bu geminin Osmanlı donanmasına teslimini engellemek için Yunan karasularından geçtiği esnada gemiye saldırı düzenlemeyi planlamıştır³⁹. Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırlığına

66-67; Özlem Yıldırım, Dönemin TRK Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Türk-Yunan İlişkileri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 94; Rasim Ünlü, "Balkan Savaşı Öncesinde ve Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Dretnot Politikasına Örnek", s. 567-591; *Tanin*, "Fatih Dretnotu", 28 Nisan 1914, s. 1.

³⁷ Nicholas A. Lambert, "British Naval Policy 1913-1914: Financial Limitation and Strategic Revolution", *Journal of Modern History*, Sayı 3 (1995), c. 65, s. 595-626; *Tanin*, "Sultan Osman Dretnotu", 3 Ocak 1914, s. 1; *Tanin*, "Sultan Osman'ın Kuvveti", 14 Temmuz 1914, s. 2.

³⁸ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 88, 10 Aralık 1913.

³⁹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 139, 13 Şubat 1914.

getirilmesi ve donanmaya dretnot savaş gemilerinin yakın bir tarihte ulaşacak olması Yunanistan nezdinde endişeyi bir kat daha arttırmış olup Almanya'nın Korfu Adası'ndaki konsolosu üzerinden Atina büyükelçiliğine ulaşan raporda Yunan kurmayların Eylül 1914 tarihine kadar Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edip Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'deki üstünlüklerini pekiştirmeyi planladıkları aksi takdirde *Sultan Osman* ve *Reşadiye* savaş gemilerinin Osmanlı Devleti'ne ulaşması durumunda Osmanlı donanmasının en az bir yıl boyunca Ege Denizi'nde Yunan donanmasına karşı üstün durumda olacağını düşündükleri belirtilmiştir⁴⁰.

Alman raporlarında Osmanlı donanmasının Ege Denizi'ne hâkim olarak Yunanistan'a saldırı düzenleme düşüncesinin kapsamlı bir askerî planlama gerektirdiği ve bunun için de dretnot savaş gemilerinin yanında Osmanlı Devleti'nin bir iki yıllık bir hazırlık dönemine ihtiyacı olduğu üzerinde durulmuştur⁴¹. Yunanistan ise bu süre zarfında Ege Denizi'ndeki üstünlüğünü kaybetmemek adına Osmanlı Devleti'nin satın aldığı *Sultan Osman* ve *Reşadiye* harp gemilerine karşılık Almanya'ya *Salamis* adında ve Fransa'ya da *Sen Loren* sınıfında bir dretnot sipariş etse de bu gemilerin inşa sürelerinin uzun sürmesinden ötürü Amerika Birleşik Devletleri donanmasından *Idaho* ve *Missisipi* isimlerinde iki tane harp gemisi satın almıştır⁴². Almanya'nın Atina elçilik raporlarında Osmanlı Devleti'nin engellemelerine rağmen Yunanistan'ın *Idaho* ve *Missisipi* savaş gemileri satın almayı başardığı vurgulanırken Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açmak için en azından bu savaş gemilerinin gelmesini beklemesi gerektiği ifade

⁴⁰ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 175, 17 Nisan 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 205, 27 Nisan 1914.

⁴¹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 326, 29 Mayıs 1914.

⁴² Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13924, Sayfa No: 47, 12 Haziran 1914; DTA, *Mülga-yı Bahriye Kataloğu*, Dosya No: 704, Sayfa No: 142, 15 Mayıs 1914; Esat Erarslan, "Goben ve Breslav'ın Satın Alınmasının Perde Arkası, ABD'nin Yunanistan'a Verdiği İki Savaş Gemisi: Ideho ve Missisipi Dretnotları", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16 (2010), s. 75; *Tanin*, "Hâkimiyet-i Bahriye: Osmanlı ve Yunan Donanmaları Arasında Bir Mukayese", 13 Temmuz 1914, s. 1; *Tanin*, "Yunan Donanması: Salamis Dretnotu", 10 Mayıs 1914, s. 1.

edilmiştir⁴³. Dretnot satın alma hususunda her iki donanma da birbirlerinin politikalarını yakından takip ederken Alman raporlarında Osmanlı Devleti'nin *Sultan Osman* harp gemisinin İstanbul'a seyri esnasında Yunan donanmasının bir saldırısına maruz kalmasını engellemek için bu geminin İngiliz personel eşliğinde Çanakkale Boğazı'na gelmesini planladığı ifade edilirken Alman donanmasına ait *Goeben* muharebe kruvazörünün Mayıs 1914'de İstanbul'u ziyareti esnasında bu geminin Osmanlı Devleti'ne satılması ihtimalinin söz konusu olmasının da Yunanistan'da tedirginlik yarattığı belirtilmiştir⁴⁴.

Yunanistan, Osmanlı donanması ile gerçekleştirmeyi planladığı savaş için donanmasına kömür tedariki sağlarken diğer taraftan da Sakız, Midilli ve Limni adalarındaki yerleşik Türkleri bölgeden uzaklaştırma yoluna gitmiş olup aynı zamanda Bozcaada'daki filosu vasıtasıyla Çanakkale Boğazı tahkimatları üzerinde keşif faaliyetleri gerçekleştirmenin yanında Osmanlı donanmasının ani bir saldırısına maruz kalmamak için de Atina'daki Pire Limanı ve Limni Adası'ndaki Mondros Limanı'nda ilave tedbirler almıştır⁴⁵.

⁴³ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13924, Sayfa No: 47, 12 Haziran 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13924, Sayfa No: 281, 23 Haziran 1914.

⁴⁴ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 101, 21 Ocak 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No 203, 26 Nisan 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 290, 13 Mayıs 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13925, Sayfa No: 24, 20 Haziran 1914.

⁴⁵ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 336, 27 Mayıs 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 326, 29 Mayıs 1914; DAB, *HR.SYS. Kataloğu*, Dosya No: 2403, Gömlek No: 28, 30 Eylül 1914 (Atina Sefirliğinden Alınan Tahrirat); ATASE, *BDH Kataloğu*, Klasör No: 89, Dosya No: 867, Fihrist No: 001-07a, 16 Ağustos 1914; Hagen Fleischer, "The Aegean Crisis in the Spring of 1914", *Journal of Hellenic Diaspora*, Sayı 3-4 (1987), c. 14, s. 20; Murat Hatipoğlu, "Elefterias Venizelos'un 1910'da İktidara Gelmesi İle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter", *Üçüncü Askeri Tarih Seminer Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 456-468.

Fotoğraf 2: Yunan Donanmasının Pire Limanı⁴⁶

Balkan Savaşı'ndan sonra Almanya'nın Atina elçilik raporlarına yansıyan en önemli gelişmelerden birisi Yunan donanmasının Batı Anadolu ve Suriye kıyılarına çıkarma gerçekleştirerek buralardaki stratejik noktaları ele geçirip Osmanlı Devleti'ni Yunanistan ile ağır bir barış anlaşması yapmaya zorlamak yönündeki planlaması olmuştur. Raporlarda Yunan donanmasının Ege adaları üzerinden Batı Anadolu ve doğrudan Suriye kıyılarında hangi noktalara çıkarma gerçekleştirmeyi planladığı yönünde kapsamlı bir bilgi bulunmazken sadece Yunan donanmasının Sisam Adası'nın karşısındaki Kuşadası koyu ile Beyrut Limanı'na bir çıkarma gerçekleştireceği ve harekâtın Osmanlı Devleti'nin kuvvet kaydırmasına olanak sağlayan demiryolu hatlarının geçtiği güzergâhlar ile direnişin asgarî düzeyde olduğu noktaları kapsadığı ifade edilmiştir⁴⁷. Raporlarda Yunanistan'ın Anadolu'nun iç kısımlarını da hedefleyen bir askerî harekât planlamasını *Panhelenik* bir faaliyet olarak nitelendirilirken Yunan donanmasının ancak *Sultan Osman* ve *Reşadiye* harp gemilerinin Osmanlı Devleti'ne ulaşmadan

⁴⁶ *Wiener Illustrierte*, "Im Hafen von Piräus", 3 Haziran 1916, s. 7.

⁴⁷ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13924, Sayfa No: 90, 9 Haziran 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13924, Sayfa No: 286, 24 Haziran 1914.

önce harekete geçmesi durumunda başarılı olabileceği üzerinde durulmuş olup Yunan donanmasının teknik anlamda Osmanlı donanmasından üstün olmasına rağmen Osmanlı ordusunun sayısal anlamda daha avantajlı olduğuna işaret edilerek Yunan ordusunun Anadolu ve Suriye kıyılarından iç kısımlara ilerleme hususunda başarısız olacağı üzerinde durulmuştur⁴⁸. Alman raporlarında Osmanlı Devleti'nin Yunan donanmasının Batı Anadolu'da gerçekleştirmeyi planladığı askerî harekâtın kısmen haberdar oldukları ve bunun engellenmesi adına İzmir Limanı'nın mayınlanması ve Batı Anadolu'daki yerleşik Rumlara iç kısımlara kaydırılması gibi hususların görüşüldüğü bilgisi verilmiştir⁴⁹.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde muhtemel bir Osmanlı-Yunan savaşında Yunanistan'ın hedefleri hakkında ve harekâtın başarıya ulaşım hususunda Alman elçilik raporlarındaki bilgiler bu şekilde iken Osmanlı Devleti'nin de Yunanistan'a yönelik askerî hedefleri Alman elçilik raporlarına yansımıştır. Alman raporlarında Osmanlı Devleti'nin donanmasını modernize ettikten sonra Ege Denizi'ndeki Sakız ve Midilli adalarını kendisine öncelikli hedef seçtiği ifade edilirken Osmanlı Devleti'nin Batı Anadolu'da bu adaların karşısında bulunan noktalara yığınak yaptığı ve bu askerî hareketliliğin de Yunan torpidobotları tarafından tespit edildiği belirtilmiştir⁵⁰. Sakız ve Midilli adalarına Osmanlı donanmasının düzenleyeceği saldırının başarıya ulaşım hususunda raporlarda bir değerlendirme bulunmazken Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a yönelik savaş planlamasında ikinci hedef noktasının da Bulgaristan ile de anlaşarak karadan ve denizden

⁴⁸ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 38, 11 Eylül 1913; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201 /13923, Sayfa No: 45, 12 Eylül 1913; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 139, 13 Şubat 1914.

⁴⁹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 116, 30 Ocak 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 143, 11 Şubat 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13924, Sayfa No: 77, 14 Haziran 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13925, Sayfa No: 38, 22 Haziran 1914.

⁵⁰ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 98-99, 14-15 Ocak 1914.

Selanik'e saldırmak olduğu bilgisi verilmiştir⁵¹. Selanik'e düzenlenecek askerî harekât Sakız ve Midilli adalarına düzenlenecek bir harekâttan daha kapsamlı ve ulaşılması daha zor bir hedef teşkil etmekle birlikte Kuzey Ege Denizi'nde tam hâkimiyet ile *Reşadiye* ve *Sultan Osman* savaş gemilerinin ateş gücü sayesinde Bulgaristan'ı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaya mecbur bırakmak gibi hususları da içerisinde barındırmakta olup Alman raporlarında Selanik'e düzenlenecek bu kapsamlı bir harekât için Osmanlı Devleti'nin donanma gücünün yeterli olmadığı ifade edildikten sonra Osmanlı Devleti'nin karar vericilerinin böyle bir harekâta girilerek Batı Anadolu toprakları ile İstanbul'u da Yunanistan'a karşı riske attıkları belirtilmiştir⁵². Enver Paşa da Bulgaristan'ın İstanbul elçisi ile görüşerek Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki muhtemel savaşta Bulgaristan'ın kendi yanlarında kalmalarını sağlamaya çalışırken Alman elçilik raporlarında Osmanlı Devleti'nin Bulgar toprakları ve Ege Denizi'ni kullanarak düzenleyeceği bir harekât için askerî potansiyelinin yeterli olmadığına tekrardan işaret edilmiş olup Ege Denizi'nde gerçekleşecek bir savaşın ise Yunan donanması tarafından Çanakkale Boğazı'nın ablukası ile sonuçlanacağı bilgisi verilmiştir⁵³. Netice itibarıyla her iki devletin de Ege Denizi üzerindeki muhtemel harp senaryoları Alman elçilik raporlarına yansımış olup Osmanlı Devleti'nin deniz gücünün Yunanistan'ın ise kara gücünün zayıflığı vurgulanarak böyle bir savaşın her iki taraf nezdinde de büyük bir tahribat meydana getireceği vurgulanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı'ndan sonraki modernizasyon faaliyetleri açısından yerine getirdiği en radikal uygulama Bahriye Nazırlığına Cemal Paşa'nın getirilmesi olmuş olup Cemal Paşa'nın

⁵¹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 104, 24 Ocak 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 116, 30 Ocak 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 143, 11 Şubat 1914.

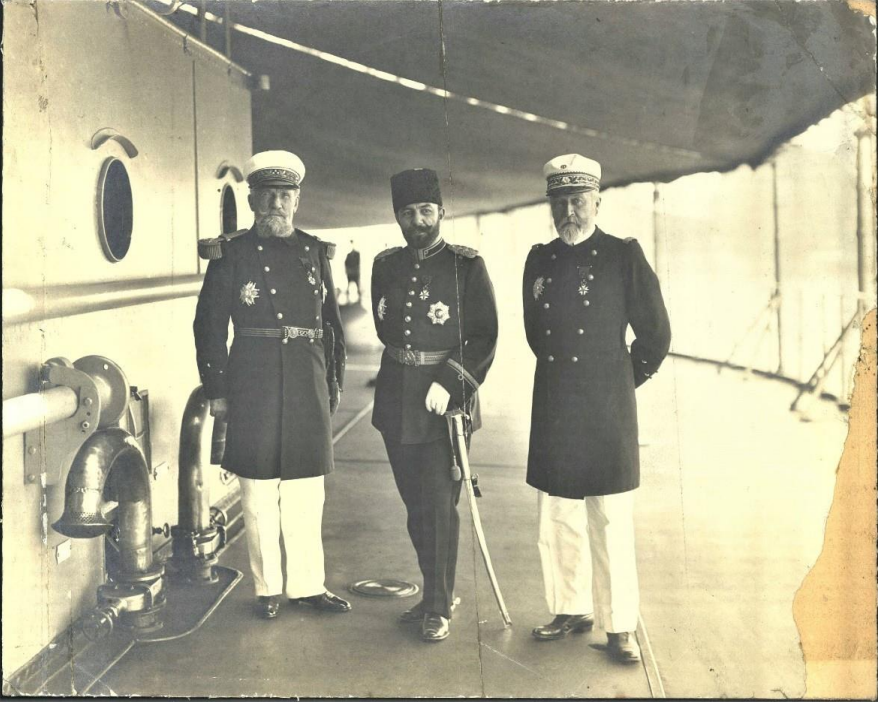
⁵² Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 142, 19 Şubat 1914 (Almanya'nın Bükreş Elçilik Raporu).

⁵³ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13924, Sayfa No: 148, 15 Haziran 1914; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13924, Sayfa No: 247, 20 Haziran 1914.

gerçekleştirdiği uygulamalar Ege Denizi'nde Yunan donanmasına açık bir mesaj niteliği taşımakta olup aynı zamanda Fransa seyahati ve Fransız donanmasına verdiği siparişler de Yunan donanması tarafından takip edilmiştir⁵⁴. Alman elçilik raporlarında enerjik ve milliyetçi bir kişiliğe sahip Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırı olarak atanmasının Osmanlı donanmasının İngiliz misyonunun yardımıyla hızlı ve kapsamlı bir şekilde yeniden örgütleneceği ve Osmanlı donanmasının yakın bir zamanda Ege adaları üzerinden Yunanistan'a savaş açacağı anlamına geldiği belirtilmiştir⁵⁵. Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırlığı esnasındaki faaliyetleri ve Osmanlı donanmasına belirli bir disiplin getirmesi başlıca araştırma konusu olup kendisinin Osmanlı donanması üzerindeki etkisi sadece Ege Denizi'nde Yunan donanması ile rekabet bağlamında değil aynı zamanda Osmanlı donanmasını Marmara Denizi'ne sıkışan bir donanma olmaktan çıkartıp Akdeniz'e hâkim bir donanma haline getirmek istemesi çerçevesinde değerlendirilmiş ve kendisinin bu bakış açısıyla Osmanlı donanması üzerindeki uygulamaları da modern çalışmalar tarafından teyit edilmiştir.

⁵⁴ DTA, *Mülga-yı Bahriye Kataloğu*, Dosya No: 770, Sayfa No: 365, 30 Mayıs 1914; Nevzat Artuç, *Cemal Paşa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 151; Mutlu Toy, *Savaşta ve Barışta Türkiye'nin Savunulması Açısından Denizaltı Gücünün Stratejik Etkileri*, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Strateji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Gebze 2007, s. 73.

⁵⁵ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 157, 11 Mart 1914.

Fotoğraf 3: Cemal Paşa'nın Toulon limanında Fransız donanmasını ziyareti⁵⁶

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı öncesinde denizler pek çok millet tarafından stratejik birer alan haline gelmiş olup Kuzey Denizi İngiliz ve Alman donanmaları, Adriyatik Denizi Avusturya-Macaristan ve İtalyan donanmaları için birer rekabet alanı oluşturmuşken Ege Denizi de Osmanlı ve Yunan donanmaları için bir rekabet alanı haline gelmiştir. Her ne kadar diğerleri ile benzerlikler gösterse de Ege Denizi'ndeki rekabet Osmanlı ve Yunan donanmaları için farklı amaçlar ve hedefler teşkil etmiş olup her iki donanma tarafından da bu deniz Akdeniz'e açılma koridoru ve birbirlerine karşı düzenleyecekleri askerî harekâtlar için ele geçirilmesi önemli bir alan olarak düşünülmüştür. Çalışmamız Alman Atina elçilik raporları çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan

⁵⁶ TTK Arşivi, *CP Kataloğu*, Dosya No: 205, Sayfa No: 8, Temmuz 1914.

Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadar ki süreci ele almış olup bu şekilde bir bakış açısı geliştirmemizde Birinci Dünya Savaşı öncesindeki en önemli askerî güce sahip devletlerden birisi olan Almanya'nın Ege Denizi siyasetini kavrayabilmek ve Alman raporları üzerinden Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı planladığı stratejiyi tespit edebilmek etkili olmuştur. Çalışmamızda 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan sonraki gelişmelere odaklanmamızda ise bu tarihten itibaren donanmalara yeni harp disiplinleri ile yeni muharebe gemilerinin dâhil olması ve bu gelişmelerin Osmanlı-Yunan rekabetini ne derecede etkilediğini göstermek istememiz belirleyici olmuştur.

Yunanistan'ın Balkan Savaşı öncesinde donanmasına daha fazla önem vererek Osmanlı Devleti ile muhtemel bir savaşa hazırlığını daha yoğun bir şekilde gerçekleştirdiği tespit edilmekle birlikte Yunanistan'ın böyle bir siyaset takip etmesinde 1897 savaşında aldığı yenilgi büyük bir motivasyon kaynağı oluşturmuş olup Alman elçilik raporlarında Yunanistan'ın böyle bir amaç gütmesinde Venizelos'un önemli bir figür olduğunun altı çizilmiştir. Ege adalarına hâkim olarak Anadolu'nun içlerine doğru bir askerî harekât düzenlemek Yunanistan'ın en temel amaçlarından birisini teşkil etse de Almanlar, Yunanistan'ın bu kapsamda bir askerî harekât için yeterli gücünün bulunmadığı görüşünde olmuşlardır. Osmanlı Devleti ise II. Meşrutiyet ile birlikte donanmasını modernize etme hususunda daha aktif hareket etmesine rağmen Yunan donanmasındaki gelişmelere ayak uyduramadığı ve Trablusgarp Savaşı ile de Ege Denizi'nden tamamen çekilerek bölgeyi İtalyan donanmasına bıraktığı görülmüştür. Alman elçilik raporlarında İtalyan donanmasının Ege Denizi'ne dâhil olmasının Yunanistan'ın menfaatlerini zedelediği ve Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirmeyi planladığı savaşta hedeflerinde bu yüzden daralmaya gittiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan Balkan Savaşı öncesinde Yunanistan'ın Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile ittifak gerçekleştirmesi de Yunan donanmasının Ege Denizi'ndeki faaliyet alanını belirlemiş olsa da İtalyan donanması ile mukayese edilemeyecek kadar zayıf bir donanma olan Yunan donanmasının Ege Denizi'ne tam olarak hâkim olması da mümkün olmamıştır. Alman raporlarında Balkan Savaşı'nda Osmanlı donanmasının Ege Denizi stratejisi üzerine bir bilgi bulunmamakla birlikte sadece Selanik limanında alınan askerî tedbirler üzerinde durulmuş olup sonuç olarak Balkan Savaşı'nda Sakız,

Midilli, Limni, Taşoz, Semendirek, Bozcaada, İmroz, Bozbaba, Sisam adaları ile Selanik Limanı Yunan donanması tarafından ele geçirilerek Kuzey Ege Denizi'nde Yunan donanmasının hâkimiyeti tesis edilmiş ve genel itibariyle Osmanlı donanmasının da etkisiz kaldığı görülmüştür.

Balkan Savaşı'ndan sonraki gelişmelere baktığımızda Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı'nda aldığı yenilgi ve Ege adalarını Yunanistan'a kaptırması donanmasını modernize etmede çok büyük bir motivasyon kaynağı oluşturmuş olup *Sultan Osman* ve *Reşadiye* dretnot harp gemileri ile Fransa'ya sipariş edilen muhrip ve denizaltılar sayesinde çok güçlü bir harp filosuna sahip olmayı amaçlamıştır. Özellikle Cemal Paşa'nın Bahriye Nezareti'nin başına getirilmesi ile sıkı bir şekilde disiplin uygulanan Osmanlı donanmasında hedefin Yunanistan olduğu açıkça görülmüşken Alman raporlarında Osmanlı donanmasının bu süreçte Sakız ve Midilli adaları ile Selanik Limanı'na bir saldırı düzenlemeyi planladığı ve harekâtın kapsamının da genişleyebileceği ifade edilmiştir. Raporlarda dile getirilmese de Osmanlı donanmasının Ege Denizi'nin güneyine ve kuzeyine bu kapsamlı bir harekât düzenleyebilmesi için Çanakkale Boğazı'nın ucundaki Bozcaada, İmroz ve Limni adalarının da hedef teşkil etmesi kuvvetle muhtemel olup böyle bir harekâtın başarılı olması da Yunan donanmasının Ege Denizi'ndeki hâkimiyetine son verilmesi anlamını taşımıştır.

Almanya'nın Atina elçilik raporlarında Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı donanmasındaki modernizasyon hareketlerinin Yunanistan tarafından yakından takip edildiği belirtilmekle birlikte Yunanlı yetkililer tarafından özellikle *Sultan Osman* savaş gemisinin İngiltere'den İstanbul'a ulaşmasının engellenmesi üzerinde çalışıldığı belirtilmiştir. Bu süreç içerisinde Osmanlı donanması ile gerçekleştireceği bir savaşa hazırlandığı görülen Yunan donanmasının *Sultan Osman* dretnotunun Osmanlı donanmasına ulaşmadan önce ani bir saldırı ile Batı Anadolu ve Suriye kıyılarında kazanımlar elde etmeyi planladığı görülmüştür. Alman raporlarında 1914 yılının ortalarında dahi Yunan donanmasının Osmanlı donanmasından üstün olduğu ve Amerika Birleşik Devletleri'nden satın alınan harp gemileri ile de Yunan donanmasının bu kapsamlı bir harekâtı gerçekleştirebileceği ifade edilmiştir. Her ne kadar Batı Anadolu kıyılarına yapılacak bir

saldırıda Ege adaları Yunan donanması için önemli birer üs teşkil etse de Birinci Dünya Savaşı öncesi şartlara bakıldığında Yunan donanmasının kendi ana karasından oldukça uzak bir nokta olan Beyrut Limanı'na bir çıkarma gerçekleştirip buradaki ordusunu denizden sürekli takviye edebilmesi Yunanistan gibi orta ölçekli bir devlet için imkânsız gibi görülmekte olup Alman raporlarında ise sayısal anlamda daha üstün durumda olan Osmanlı ordusunun çıkarmayı gerçekleştiren Yunan kuvvetlerini yenilgiye uğratacağı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, çalışmamızda Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı ve Yunan donanmalarının Ege Denizi'nde gerçekleştirdiği rekabet Balkan Savaşı öncesi ve Balkan Savaşı sonrası şeklinde iki kısımda incelenmiş olup bu rekabette Balkan Savaşı'ndan önce Yunan donanmasının Balkan Savaşı'ndan sonra da Osmanlı donanmasının daha etkili olduğu görülmüştür. Her ne kadar Balkan Savaşı'ndan sonra Yunan donanması Batı Anadolu ve Suriye kıyılarına bir saldırı planlamış olsa da gerek Yunan donanmasında görevli Amiral Mckerr'in Ege Denizi'ndeki savunmaya dayalı faaliyetleri gerekse Limni gibi oldukça stratejik bir mevkiye bulunan adanın Yunan donanması tarafından takviye edilmesi, bu süreçte Yunan donanmasının Ege Denizi'nde savunmaya geçtiğini ve Osmanlı donanmasının gerçekleştireceği faaliyetlere göre bir strateji belirleyeceğini göstermiştir. Her iki devletin tüm bu hazırlıklarına rağmen Osmanlı Devleti'nin 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile ittifak anlaşması imzalaması Osmanlı ve Yunan donanmalarının Ege Denizi'ndeki rekabetini de sona erdiren bir gelişme olmuştur. Bu tarihten sonra Birinci Dünya Savaşı şartlarından ötürü İngiltere'nin *Sultan Osman* ve *Reşadiye* harp gemilerine el koyması ile Almanya'nın da *Salamis* harp gemisinin inşasını durdurması her iki donanma nazarında da büyük bir tahribat yaratmış olup Osmanlı Devleti'nin *Goeben* ve *Breslau* harp gemilerini satın alıp Almanya'nın yanında savaşa girmesi de Osmanlı donanmasının askerî yoğunluğunu Ege Denizi'nden Karadeniz'e kaydırmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda Çanakkale Savaşları nedeniyle İngiliz ve Fransız donanmalarının Ege Denizi'ne hâkim olması, Yunan donanmasının bölgedeki etkisini asgari düzeye indirmişken İyon Denizi'nde İtalyan donanması ile de sürtüşmeler de Yunanistan'ın dikkatini Ege Denizi'nden uzaklaştırmasına vesile olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

ATASE Arsivi (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arsivi)

ATASE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı), *BLH Kataloğu*, Klasör No: 13, Dosya No: 75, Fihrist No: 01-27/28, 8 Ekim 1912

ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 296, Dosya No: 3, Fihrist No: 03/03, 25-26 Kasım 1912

ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 296, Dosya No: 3, Fihrist No: 003-24, 17 Aralık 1914

ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 296, Dosya No: 3, Fihrist No: 007-039, 19 Aralık 1912

ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 125, Dosya No: 14, Fihrist No: 002-21, 23 Kasım 1912

ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 296, Dosya No: 3, Fihrist No: 008-009, 25 Kasım 1912

ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 131, Dosya No: 44, Fihrist No: 079, 29 Kasım 1912

ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 82, Dosya No: 37, Fihrist No: 005-07, 16 Aralık 1912

ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 82, Dosya No: 37, Fihrist No: 003-020, 17 Aralık 1912

ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 715, Dosya No: 5, Fihrist No: 01, 17 Aralık 1912

ATASE, *BLH Kataloğu*, Klasör No: 89, Dosya No: 867, Fihrist No:
001-07a, 16 Ağustos 1914

Alman Dışisleri Arsivi (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts)

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/8121*, Sayfa No: 82

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13922*, Sayfa No: 14

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13922*, Sayfa No: 35

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13922*, Sayfa No: 40

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13922*, Sayfa No: 50

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13922*, Sayfa No: 16

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/8121*, Sayfa No: 88

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13922*, Sayfa No: 89

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13922*, Sayfa No: 93

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13922*, Sayfa No: 94

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13922*, Sayfa No:
120

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13922*, Sayfa No:
125

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No: 88

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No: 38

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No: 45

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:98

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No: 99

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
101

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
104

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
116

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
143

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
139

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
142

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
157

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
175

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
203

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
205

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
290

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
336

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13923*, Sayfa No:
326

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13924*, Sayfa No: 90

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13924*, Sayfa No: 47

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13924*, Sayfa No: 77

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13924*, Sayfa No:
148

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13925*, Sayfa No: 24

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13924*, Sayfa No:
247

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13925*, Sayfa No: 38

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13924*, Sayfa No:
281

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, *RZ 201/13924*, Sayfa No:
286

Avusturya Devlet Arsivi (Österreichisches Staatsarchiv)

Österreichisches Staatsarchiv, *AT-OESTA/KA KPS KS B III A, B*, Karte
von Südost-Europa die Staaten der Balkan Halbinsel, Tarih Yok

Deniz Tarihi Arsivi

Deniz Tarihi Arşivi (DTA), *Erkan-ı Harbiye-yi Bahriye Jurnalı Kalemi:
Hamidiye Kruvazörü Seyir Defteri (1911-1913)*, Defter No: 3906, Sayfa
No: 70, 15 Ocak 1913

DTA, *Erkan-ı Harbiye-yi Bahriye Jurnalı Kalemi: Mecidiye Kruvazörü
Seyir Defteri (1904-1914)*, Defter No: 4055, Sayfa No: 162, 18 Ocak

1913

DTA, *Mülga-yı Bahriye Kataloğu*, Dosya No: 673, Sayfa No: 246, 11 Aralık 1913

DTA, *Mülga-yı Bahriye Kataloğu*, Dosya No: 737, Sayfa No: 19, 17 Aralık 1913

DTA, *Mülga-yı Bahriye Kataloğu*, Dosya No: 770, Sayfa No: 365, 30 Mayıs 1914

DTA, *Mülga-yı Bahriye Kataloğu*, Dosya No: 704, Sayfa No: 47, 12 Haziran 1914

Devlet Arşivleri Başkanlığı

Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB), *Dahiliye Nezareti Emniyet Şubesi (DH.EUM. EMN. Kataloğu)*, Dosya No: 81, Vesika No: 30, Lef: 1, 7 Mart 1913

DAB, *DH.EUM.EMN. Kataloğu*, Dosya No: 81, Vesika No: 30, Lef: 3, 15 Mart 1913

DAB, *İrade-i Meclis-i Mahsus (İ.MMS Kataloğu)*, Dosya No: 167, Gömlek No: 25, 22 Haziran 1914

DAB, *Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS. Kataloğu)*, Dosya No: 2403, Gömlek No: 28, 30 Eylül 1914

Türk Tarih Kurumu Arşivi

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK), *Cemal Paşa Kataloğu*, Dosya No: 205, Sayfa No: 8, Temmuz 1914

Araştırma ve İnceleme Eserleri

ADIYEKE, Nükhet, “Türk Basımında Girit’in Yunanistan’a Katılması (1908-1913)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1

(1991), c. 1, s. 47-70

ANDONYAN, Aram, *Balkan Savaşı*, çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul 2002

ARTUÇ, Nevzat, *Cemal Paşa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008

ATMACA, Gökhan, *Barbaros Hayrettin Zırhlısı: Üç Savaş Bir Gemi*, Denizler Kitapevi, İstanbul 2015

Balkan Harbi Tarihi, *Osmanlı Deniz Harekâtı (1912-1913)*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Basımevi, İstanbul 1965

BAYUR, Hilmi, "Balkan Savaşı'nda Türk Filosunun Durumu", *Bellekten*, Sayı 165 (1978), c. 42, s. 95-104

BELENLİ, Tuğba, "Türkiye-İtalya-Yunanistan Üçgeninde Rodos ve On İki Ada (1911-1930)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 64 (2019), s. 69-102

BÜYÜKTUĞRUL, Afif, "Balkan Harbi Deniz Harekâtı Üzerine Gerçekler (1912-1913)", *Bellekten*, Sayı 176 (1980), c. 44, s. 717-752

BÜYÜKTUĞRUL, Afif, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, c. 4 Deniz Basımevi, İstanbul 1984

BÜYÜKTUĞRUL, Afif, "Osmanlı-Yunan Silahlanma Yarışı", *Bellekten*, Sayı 150 (1978), c. 39, s. 313-329

CASSAVETTİ, D. J., *Hellas and the Balkan Wars*, London 1914

DEMİRCAN, Yasemin, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014

DURGUN, Bülent, "Ülke Savunmasında Deniz Ulaşımının Önemine Bir Örnek: Balkan Harbinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Deniz Yolu Ulaştırması", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 14 (Aralık 2011), s.

143-167

ERARSLAN, Esat, “Balkan Savaşı’nda Selanik’in Yunanlılara Teslimi ve Yunanlıların Teslim Protokolündeki Kayıtsızlıkları”, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri 2*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 221-229

ERARSLAN, Esat, “Goben ve Breslav’ın Satın Alınmasının Perde Arkası, ABD’nin Yunanistan’a Vergisi İki Savaş Gemisi: Ideho ve Missisipi Dretnotları”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16 (2010), s. 67-89

FAHRİ, Mehmet, “Dretnotun Kıymet-i Harbiyesi”, *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, Sayı 5 (1926), c. 9, s. 267-272

FAİRBANKS, Charles H. , “The Origin of the Dreadnought Revolutions: A Historical Essay”, *The International Historical Review*, Sayı 2 (1991), c. 13, s. 246-272

FLEİSCHER, Hagen, “The Aegean Crisis in the Spring of 1914”, *Journal of Hellenic Diaspora*, Sayı 3-4 (1987), c. 14, s. 5-24

FOTAKİS, Zisis, *Greek Naval Strategy and Policy 1910-1919*, Routledge Publishing, USA 2005

GLADERENCO, Olimpiu, Manuel, “The Naval Dimension of the Balkan Wars”, *Pages of the Military History*, Sayı 4 (2013), s. 180-186

GÜVENÇ, Serhat, *Birinci Dünya Harbine Giden Yolda Osmanlıların Dretnot Düşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009

HAZLET, A., *The Submarine and Seapower*, Stein and Day Publishing, London 1967

HATİPOĞLU, Murat, “Elefterios Venizelos’un 1910’da İktidara Gelmesi ile Megali İdea’nın Kazandığı Yeni Karakter”, *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 456-468

IŞIN, Mithat, *1912-1913 Balkan Harbi Deniz Cephesi*, Deniz Basımevi, İstanbul 1946

KARAMAHMUT, Ali, *Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998

KARATAŞ, Nuri, “Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)”, *Akademik Bakış*, Sayı 12 (2013), c. 6, s. 81-109

KILIÇ, Sezen, *Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtı (Alman Belgelerine Göre)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018

KONSTAM, Angus, *British Battleship 1914-1918*, Osprey Publishing, USA 2013

KURTCEPHE, İsrail, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995

LAMBERT, Nicholas A. , “British Naval Policy 1913-1914: Financial Limitation and Strategic Revolution”, *Journal of Modern History*, Sayı 3 (1995), c. 67, s. 595-626

NOYAN, Bahri, “II. Meşrutiyet'te Türk Donanması”, *Hayat Tarih Mecmuası*, yıl 4, c. 1 (1970), s. 28-33

SANCAR, Erdinç, *21. Yüzyıl Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi*, IQ Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006

SANNAV, Sabri Can, Turan, Cem, “Askeri Zaferden Diplomatik Yenilgiye Bir Örnek: 1897 Dömeke Meydan Muharebesi ve Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler”, *Türkish Studies*, Sayı 4 (2019), c. 14, s. 989-1000

TEOFANİDİS, Y. ve O. Ramis, *Türk-Yunan Deniz Harbi Hatıratı ve 1909-1913 Yunan Bahri Tarihi*, çev. Binbaşı Lütü, Deniz Matbaası, İstanbul 1930

TOPRAK, Zafer, “Osmanlı Donanması, Averof Zırhlısı ve Ulusal Kimlik”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 5 (2003), c. 113, s. 127-132

TOY, Mutlu, Savaşta ve Barışta Türkiye'nin Savunulması Açısından Denizaltı Gücünün Stratejik Etkileri, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gebze 2007

TUNA, Ozan, “Balkan Savaşı'nda Yunan Donanmasının Çanakkale Boğazi'na Saldırı Girişimleri ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 41 (2017), s. 257-282

TUNA, Ozan, Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Harp Filosunun Durumu (1912-1914), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014

TUNA, Ozan, “Çatalca Savaşı'nda Türk Donanmasının Desteği”, *Studies of the Ottoman Domain*, Sayı 10 (2016), c. 6, s. 25-58

TUNCER, Umur, Balkan Harbinin Deniz Cephesi ve Osmanlı Donanmasının Durumu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1991

UMAR, Ömer Osman, “Trablusgarp Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardımanı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 51 (2001), c. 17, s. 727-784

ÜNLÜ, Rasim, “Balkan Savaşı Öncesinde ve Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Dretnot Politikasına Örnek”, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, 22-24 Ekim 2003-İstanbul, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 567-591

ÜNLÜ, Rasim, Tarihimizde Reşadiye ve Sultan Osman-ı Evvel Dretnotları, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007

WILLMOTT, H.P. , *The Last Century of Sea Power: From Port rthur to Chanak 1894-1922*, Indiana University Press, USA 2009

YENER, Emir, “Deniz Muharebeleri ve Müşterek Harekât (1792-1912)”, *Osmanlı Askeri Tarihi Kara-Deniz-Hava Kuvvetleri 1792-1918*, ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 313-341

YILDIRIM, Özlem, Dönemin TRK Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Türk-Yunan İlişkileri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009

Sürelî Yayınlar

Die Neue Zeitung, “Die Balkanstaaten”

Illustrierte Kronen Zeitung, “Der Seekampf bei den Dardanellen: Die Griechische und Türkische im Gefechte”

Tanin, “Fatih Dretnotu”

Tanin, “Hakimiyet-i Bahriye: Osmanlı ve Yunan Donanmaları Arasında Bir Mukayese”

Tanin, “Osmanlı ve Yunan Dretnotları”

Tanin, “Osmanlı ve Yunan Kuva-yi Bahriyeleri”

Tanin, “Sultan Osman Dretnotu”

Tanin, “Sultan Osman’ın Kuvveti”

Tanin, “Yunan Donanması: Salamis Dretnotu”

Tanzimat, “Muharebe-yi Bahriyenin Tafsilatı”

Tanzimat, “Osmanlı Zırhlıları”

Tasvir, “Averof Zırhlısı”

Tasvir, “Averof Zırhlısının Planı”

Tasvir, “Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis ile Averof Arasındaki Mukayese”

Tasvir, “Donanmamız Ne Halde?”

Tasvir, “Dretnot Nedir?”

Tasvir, “Reşadiye’nin Sefahat-i İnşaatından”

Tasvir, “Yunanlıların Tahtelbahir Sefinesi”

Tercüman-ı Hakimat, “Averof Tamirde”

The Times, “Greek Naval Reorganization”

The Times, “Services of the Greek Fleet”

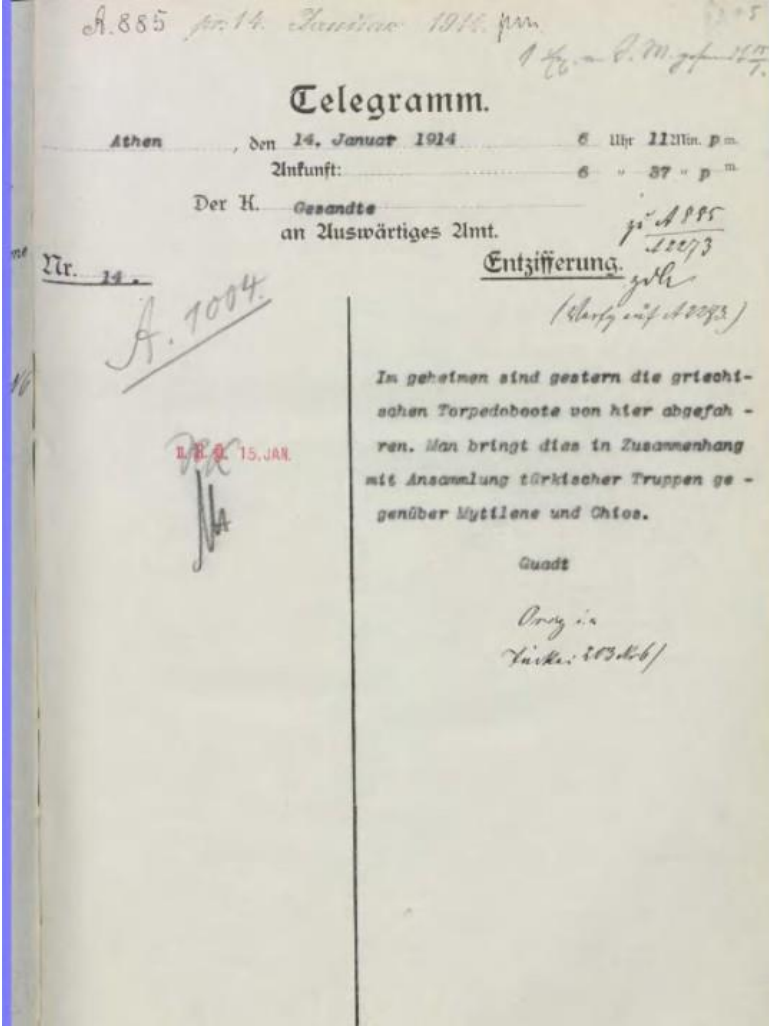
The Times, “The Naval Situation”

The Times, “Türkish and Greek Navies”

Wiener Illustrierte, “Im Hafen von Piräus”

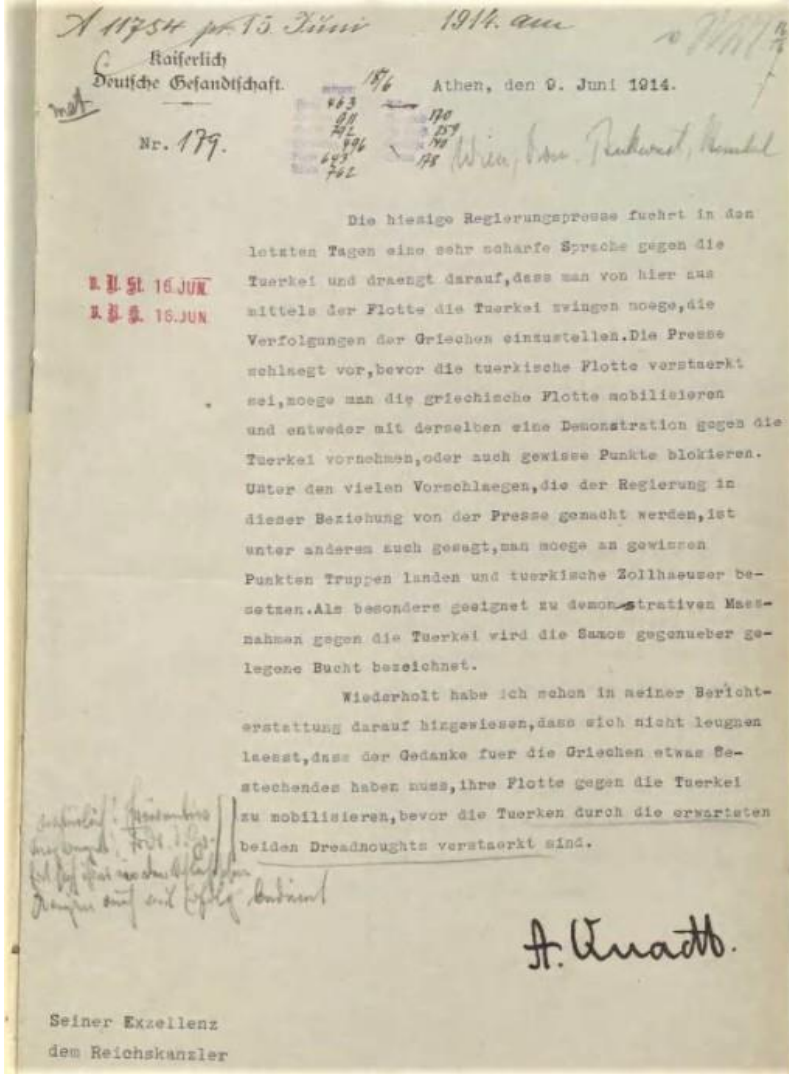
EKLER

Ek 1: Osmanlı ordusunun Sakız ve Midilli adaları karşısında askeri yoğunluk oluşturması üzerine Yunan torpidobotlarının bölgede keşif yaptıkları ve adaların çevresini koruma altına aldıklarına dair Alman elçilik raporu

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, RZ 201/13923, Sayfa No: 98, 14 Ocak 1914

Ek 2: Osmanlı donanmasına dretnot savaş gemisi ulaşmadan önce Yunan donanmasının seferberlik ilan ederek Batı Anadolu'nun Sisam Adası'nın karşısındaki noktalarına askerî harekât düzenlemesi gerektiğine dair Yunan basınında açıklamalar yapıldığı hususunda Alman elçilik raporu

Politisches Archiv des Auswaertigen Amts, RZ 201/13924, Sayfa No: 90, 9 Haziran 1914

Summary

Our article examined the rivalry and naval policies of the Ottoman Empire and Greece over the Aegean Sea before the First World War through the reports of the German Athens Embassy. In addition to the need for a strong and modern navy in order to be effective in a sea like the Aegean, which has a very critical position, a solid state will is required to establish such a navy. In the German reports, the naval strategies developed by the two states against each other were closely followed and it was stated that a serious preparation phase was needed to realize such a strategy. Our study was examined in two parts as before the Balkan War and after the Balkan War in order to understand the war forces of the two navies more clearly, and the strategies developed by both navies against each other were tried to be determined in this way. In our study, while examining the activities of both navies in the Aegean Sea, points such as the Aegean Islands, Çanakkale Strait, Thessaloniki port and İzmir port were referred to as necessary. In general, although it is seen that the Greek navy was more successful in implementing its strategies before the Balkan War, it was seen that the Ottoman navy was more effective in this regard after the Balkan War.

When the Athens embassy records of the German foreign affairs archive were examined, it was determined that the Greek navy was planning to land on the shores of Western Anatolia and Syria just before the First World War. Although in the German embassy reports, only Kuşadası bay is stated as the point where the Greek navy will land in Western Anatolia, it is predicted that the Greek navy plans to land at least two more points in order for such an operation to be successful. Although using the Aegean islands as a base for such an operation provided an advantage to the Greek navy, it was stated in the German embassy reports that the Greek army would definitely be stopped by the Ottoman army while advancing towards the interior of Anatolia. Although the German reports only mention the port of Beirut as the point where the Greek navy will land on the Syrian coast, the successful landing of the Greek navy to a point far from the Greek mainland is seen as an attempt above the capacity of the Greek navy. In the reports of the German embassy, the insufficiency of military power for the

military operation that Greece planned to carry out on the shores of the Ottoman Empire was especially emphasized and it was emphasized that the operation would be unsuccessful.

Another point reflected in the embassy records in the German foreign affairs archive is that just before the First World War, the Ottoman navy was planning a military operation to the Chios and Lesbos islands and the port of Thessaloniki. Especially the Ottoman navy, supported by the warships of Sultan Osman and Reşadiye, seems to be able to successfully carry out this operation from a military perspective. Although there is no other information in the German reports regarding the targets of the Ottoman navy in the Aegean Sea, it is possible for the Ottoman navy to see Limni, Imroz and Bozcaada as targets in order to ensure security in the Dardanelles Strait. As a result, it was determined that the Ottoman navy was more advantageous than the Greek navy in the Aegean Sea in terms of tactics and strategy before the First World War, while the Greek navy was drawn to defense in the Aegean Sea.

Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın Ölüm Tarihi ve Terekesi Meselesi

Capudan Pasha Kildj Ali's Death History and Matter of Heritage (Tereke)

*Coşkun ÜNSAL**

Öz

Bu çalışma Kılıç Ali Paşa'nın ölüm tarihi hakkındaki bazı hataları tashih etmeyi ve ölüm sebebi ile müsadere edilen mallarına dair bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Bu minvalde öncelikle Ali Paşa'nın hayatı kısaca özetlenecek, yeni belge ve bilgiler ışığında paşanın ölüm tarihi hakkındaki bazı hatalar tashih edilmeye çalışılacaktır. Ali Paşa'nın mal varlığına el konulduğu bilinmekteydi. Ancak konuyla ilgili bugüne kadar herhangi liste bulunamamıştı. Bu çalışmayla birlikte paşanın el konulan bazı malları ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluç / Kılıç Ali Paşa, Tereke, Selanikî Tarihi, Ölüm tarihi

Abstract

This study aims to correct some mistakes about Kılıç Ali Pasha's date of death and to provide information about the cause of his death and his confiscated properties. In this regard, first of all, Ali Pasha's life will be briefly summarized and some mistakes about the date of death of the Pasha will be tried to be corrected in the light of the new documents and information. It was known that Ali Pasha's assets were

* Arş. Gör., Milli Savunma Üniversitesi Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Harp Tarihi Anabilim Dalı. E-posta: cunsal@msu.edu.tr, Orcid ID: [0000-0002-5687-9320](https://orcid.org/0000-0002-5687-9320).

Geliş Tarihi/Received: 15.10.2020
Kabul Tarihi/Accepted: 17.11.2020

seized but no list could be found so far. With this study, some confiscated properties of the Pasha will be revealed.

Keywords: Occhiali/Uluç Ali Pasha, Heritage, History of Selanikî, Date of death

1. Uluç / Kılıç Ali Paşa'nın Hayatı

Uluç / Kılıç Ali Paşa, 16 yılı kapdan-ı deryalık olmak üzere yaklaşık 40 yıl muhtelif makamlarda Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet etmiş önemli bir şahsiyettir. Ali Paşa ile ilgili bugüne kadar bazı müstakil çalışmalar yapılmış¹, dönemi ihtiva eden birtakım çalışmalarda ise hakkında önemli bilgiler verilmiştir.

Ali Paşa'nın 1500'lü yıllarda İtalya'nın Kalabriya bölgesinde doğduğu ve 1520'lerde Osmanlılara esir düştüğü kabul edilmektedir². Bir süre sonra Müslümanlığı kabul ederek Ali adını aldı ve Uluç lakabıyla anıldı. 1548'den itibaren Turgud Reis'in maiyetinde muhtelif seferlere katıldı. 1556'da hassa reisliğine tayin edildi. 1560'ta Piyale Paşa ile Cerbe Seferi'ne çıktı. 1564'te İskenderiye beyi oldu ve Malta Kuşatması'na katıldı. Temmuz 1565'te Turgud Paşa'nın şehit olması

¹ Bazı çalışmalar için bkz. Ali Haydar Emir, *Kılıç Ali ve Lepanto*, İstanbul 1931; Fevzi Kurtoğlu, *Kılıç Ali Paşa*, Ankara 2006; Zarif Orgun, "Selim II.nin Kapudan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya Emirleri", TV, II/11 (1943), s. 325-334; Halûk Şehsuvaroğlu, "Kılıç Ali Paşa", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (=İA)*, c. VI, İstanbul 1977, s. 679-681; Svat Soucek, "Ulüdj Alî", *The Encyclopaedia of Islam (=EI²)*, vol. X, Leiden 2000, pp. 810-811; İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (=DİA)*, İstanbul 2002, c. 25, s. 411-412; Emrah Safa Gürkan, "Habsburg Gizli Servisi'nin Hedefinde Bir Osmanlı Paşası: Calabrialı Uluc Ali", *Yeni Deniz Mecmuası*, Mart 2016, s. 113-120; Nusret Gedik, "Gemici Dili ile Kılıç Ali Paşa Hicviyesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 37 (2017), s. 137-176; İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Boston 2018, s. 145-147; Zeynep Erginsoy, *Kılıç Ali Paşa ve Zamanında Osmanlı Devleti'nin Denizlerdeki Faaliyetleri*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

² Ali Paşa kaynaklarda genel olarak İtalyan olarak zikredilmekle birlikte İsmail Hami Danişmend bazı kaynaklara atıf yaparak paşanın Türk olduğuna vurgu yapmaktadır (*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 3, İstanbul 1972, s. 103).

üzerine Trablusgarb beylerbeyiliğine tayin edildi. Haziran 1568'de Cezayir-i Garb Beylerbeyi oldu. 1570'te Tunus'u ele geçirdi. İber Yarımadası'nın Hristiyanlarca ele geçirilmesi amacına matuf olan “*Reconquista*” ile Endülüs'te Müslüman ve Yahudilere uzun süredir zulmedilmekteydi. Kemal Reis, Barbaros Hayreddin Paşa döneminde olduğu gibi Uluç Ali Paşa döneminde de bölgedeki insanlara yardım edildi. 7 Ekim 1571'de İnebahtı'da ağır bir yenilgi alındı. Yalnızca Uluç Ali Paşa başarılı manevralarla 30 gemiyi kurtarabildi. Ali Paşa, bu başarısının da tesiriyle 28 Ekim 1571'de kaptanpaşalık göreviyle Cezayir Beylerbeyiliği'ne tayin edildi. Bu tarihten sonra olumsuz bir anlamı olduğu bilinen lakabı için “*Kimse Uluç dimesün, Kılıç Ali yazsun*” diye buyruldu³. Kılıç Ali Paşa'nın yeni görevindeki ilk işi, İnebahtı hezimetinin yaralarını sarmak oldu. Hummalı bir çalışmadan sonra Haziran 1572'de yeni donanma suya indirildi. Koron ve Anavarin (Navarin) civarındaki çarpışmalarda başarı kazanıldı. 1573'te Tunus'un İspanyollar tarafından işgalinden sonra Koca Sinan Paşa'nın serdarlığında donanmanın başında sefere çıktı. 22 Temmuz'da Halkulvâdî önlerine geldi ve yaklaşık bir aylık kuşatmadan sonra kale fethedildi⁴. Ali Paşa, Şirvan Seferi'ne çıkan orduyu desteklemek amacıyla 1579'da Karadeniz'e açıldı. Gürcistan'a ulaşarak 26 Temmuz 1579'da Faş Kalesi'ni inşa ettirdi. İlerlemiş yaşına rağmen, 1580'li yıllarda Mısır ve Kırım'da çıkan karışıklıkları bastırmak üzere yola çıkan Osmanlı ordusunun bölgeye naklinde önemli hizmetlerde bulundu. Kılıç Ali Paşa'nın hayır işlerine düşkün olduğu kaynaklarda “*hayrat u hasenat ve tasaddukat itmeğe kemâl mertebe harîs*”⁵ şeklinde ifade edilmekteydi. Başta Tophane'deki külliyesi olmak üzere pek çok eser yaptırdı⁶.

³ *Tarih-i Selanikî*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, c. 1, s. 84. İnebahtı Deniz Savaşı ve Uluç Ali Paşa'nın faaliyetleri hakkında bkz. Ali Haydar Emir, *Kılıç Ali ve Lepanto*, İstanbul 1931; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara (Tarihsiz), c. 3, s. 17-20; İdris Bostan, “İnebahtı Deniz Savaşı”, *DİA*, İstanbul 2000, c. 22, s. 287-289.

⁴ Mahmut H. Şakiroğlu, “Halkulvâdî”, *DİA*, c. 15, İstanbul 1997, s. 376; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 3, s. 29-30.

⁵ *Tarih-i Selanikî*, c. 1, s. 186.

⁶ Kılıç Ali Paşa'nın hayatı, güncel bilgileri ihtiva eden İdris Bostan'ın ansiklopedi maddesinden (“Kılıç Ali Paşa”, s. 411-412) özetlenmiş olup yer yer diğer

2. Kılıç Ali Paşa'nın Vefatı ve Sonraki Gelişmeler

90 yaşına yaklaşan Ali Paşa⁷ tıknaz bir adamdı ve son zamanlarında ancak bastonla yürüyebiliyordu⁸. 994'te (1586) denize açılan donanmaya da muhtemelen yaşlılığı ve hastalığı sebebiyle komuta edememişti⁹. Muhtelif makamlarda yaklaşık 40 yıl Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet eden Kılıç Ali Paşa, 995'in Receb ayına doğru (Haziran-Temmuz 1587) ağır bir hastalığa yakalandı. Hekimlerin hazırladığı ilaçlarla biraz toparlar gibi olsa da tavsiyelere uymadığı için yaklaşık bir ay içerisinde vefat etti¹⁰.

Kılıç Ali Paşa'nın ölüm tarihi için muhtelif tarihler zikredilse de¹¹, genel olarak 19 Receb 995 (25 Haziran 1587) olarak kabul edilmektedir¹². Bu kabulün temel sebebi ise 1563-1600 yılları arasındaki hadiseleri ihtiva eden *Selânikî Tarihi*'nde paşanın ölümüne dair verilen tarihtir. Nitekim paşanın ölümüne ilgili olarak burada

kaynaklardan da yararlanılmıştır.

⁷ *Tarih-i Selânikî*, c. 1, s. 186.

⁸ *Osmanlıda Bir Köle, Brettenli Micheal Heberer'in Anıları, 1585-1588*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2003, s. 243.

⁹ İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", s. 412.

¹⁰ *Tarih-i Selânikî*, c. I, s. 186. Ali Paşa'yı yakından tanıdığını iddia eden Brettenli Micheal Heberer, Kılıç Ali Paşa'nın Vezir Damad İbrahim Paşa'nın oyunlarına kurban gittiğini ifade etmektedir. Ancak devrin kaynaklarında zikredilmeyen bu iddianın doğru olmadığı ve Heberer'in bu kurguyu dinini değiştirenlerin yüksek makamlara ulaşımları da eninde sonunda cezalarını çekeceklerini söylemek için yaptığı anlaşılmaktadır (*Osmanlıda Bir Köle, Brettenli Micheal Heberer'in Anıları*, s. 244). İlgili yerde bulunan editör notunda Kılıç Ali Paşa'nın ölümünden 20 gün kadar önce ciddi bir rahatsızlık geçirdiği vurgulanmaktadır.

¹¹ Josef Hammer, 27 Haziran 1587 (21 Receb 995) tarihini vermektedir (*Büyük Osmanlı Tarihi*, çev. Mümin Çevik vd., İstanbul 1993, c. 7, s. 136). İsmail Hami Danişmend ise paşanın ölüm tarihi olarak 15 Receb'i kabul etmekte, rivayetler arasında 19 Receb ve 21 Receb'i de zikretmektedir (*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 3, s. 103-104).

¹² Bazı örnekler için bkz. İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", *DİA*, s. 412; *Hasan Bey-Zâde Târîhi, Tahlil Kaynak Tenkidi Metin ve İndeks (926-1045/1520-1635)*, haz. Ş. Nezihî Aykut, c. 2, Ankara 2004, s. 344 (863. not); Nusret Gedik, "Gemici Dili ile Kılıç Ali Paşa Hicviyesi", s. 144; Zeynep Erginsoy, 25 Haziran 1587'yi esas almakla birlikte Josef Hammer ve İsmail Hami Danişmend'in farklı tarihler verdiğini vurgular (*Kılıç Ali Paşa ve Zamanında Osmanlı Devleti'nin Denizlerdeki Faaliyetleri*, s. 22).

açıkça “*rûhî bedenden âlem-i âhirete şitabân olduğu haber Dîvâna geldi. Fî 19 Receb, sene 995*” kaydı düşünülmüştür¹³. Bunun dışındaki kaynaklarda ise ya Receb 995¹⁴, ya da sadece 995¹⁵ gibi genel bir tarih zikredilmektedir.

Selânikî Mustafa Efendi'nin eserinde her ne kadar “*Fî 19 Receb, sene 995*” tarihi geçiyorsa da aşağıda ele alacağımız arşiv belgesinde Paşa'nın 15 Receb'de “*merhum*”¹⁶ olarak anılması, Selânikî'nin verdiği tarihin daha ayrıntılı tetkik edilmesini zaruri kılmıştır. Bu şüpheden yola çıkıp ölüm hadisesi tekrar incelendiğinde ise Paşa'nın **Receb ayının evasıtında**¹⁷ Tophane'de cuma namazını kıldığı, 20 gün kadar önce ağır bir hastalık geçirmesine rağmen doktorların tavsiyelerine uymadığından ölüm hadisesinin de **Cuma namazdan sonraki o gece** gerçekleştiği açıkça ifade etmektedir¹⁸. Paşanın ölüm tarihinin tam olarak tespit edilebilmesi için burada yapılması gereken ise dönemin vesikalarından Receb ayının evasıtında Cuma günlerinin hangi tarihlere denk geldiğini tespit etmek, bilahare yeni bulunan belge de dikkate alınarak bir hükme varmaktır. Dönemin belgeleri incelendiğinde Receb ayının evasıtındaki Cuma günleri 13'ü ve 20'sine denk gelmektedir¹⁹. Ali Paşa'nın eşyalarının bir kısmının müsadere edilmesi vesilesiyle hazırlanan 15 Receb 995 (21 Haziran 1587) tarihli belgede Ali Paşa için “*merhum*”

¹³ *Tarih-i Selanikî*, c. 1, s. 186.

¹⁴ Seyyid Lokman, *Zübdetü't-Tevârih*, 995 yılı Receb ayı olayları kısmı. *Zübdetü't-Tevârih*, Durmuş Kandıra tarafından doktora tezi olarak çalışılmaktadır. İlgili kısmı istifademize sunduğu için kendisine teşekkür ederiz.

¹⁵ Sadece 995 tarihinin zikredildiği bazı eserler için bkz. Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Eşfâri'l-Bihâr*, haz. İdris Bostan, Ankara 2018, s. 221; Kazasker Mehmed Hafid Efendi, *Sefinetü'l-Vüzerâ*, neşr. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1952, s. 23. Bunların dışında paşanın ölümüne 995 tarihinin düşürülmesi hakkında bkz. Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*, Fahri Ç. Derin, İstanbul 1978, s. 38; Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk, İstanbul 1985, s. 304.

¹⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TSMA), d. nr. 5563.

¹⁷ “Evasıt” ayın 11 ilâ 20 arasında herhangi bir günü ifade etmektedir.

¹⁸ *Tarih-i Selanikî*, c. 1, s. 186.

¹⁹ Örnek için bkz. BOA, *KK*, nr. 249, s. 56-57; Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu da aynı tarihleri vermektedir (<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>).

denilmektedir²⁰. Paşa'nın 15 Receb'de (21 Haziran) “*merhum*” olarak anılması ise Selânikî Mustafa Efendi'nin ifade ettiği Cuma namazından sonraki “*ol gice*”nin aslında **13 Receb 995 (19 Haziran 1587)** olduğunu ortaya çıkarmıştır. Peki, *Selânikî Târîhi*'nde ölüm hadisesinin sonundaki akılları karıştıran “*Fî 19 Receb, sene 995*” tarihi nasıl ortaya çıkmıştır?

Selânikî Târîhi'nin Tükiye'de ve yurtdışında şimdiye kadar 21 nüshası tespit edilmiştir; fakat bunların hiçbiri müellif nüshası değildir. Eldeki nüshaların çoğu ise 18. yüzyılda istinsah edilmiştir ve bazıları da eksiktir. Eserin nüshalarının soyağacı çıkarılmadığından nüshalar arasındaki münasebetleri tam olarak tespit etmek şimdilik mümkün değildir. Nüshaların çoğunda müstensihler tarafından metne az veya çok müdahale edildiği tespit edilmiştir²¹. Kılıç Ali Paşa'nın ölüm tarihiyle ilgili araştırmacıları yanıltanın da böyle bir problem olduğu söylenebilir. Zira “*19 Receb, sene 995*” tarihinin neşredilen nüshada²² geçmesine rağmen bu tarihin eserin bazı nüshalarında geçmediği tespit edilmiştir²³. Hem tespit edilen belgeden hem de Selânikî Mustafa Efendi'nin ölüm hadisesini anlatırken işaret ettiği Cuma namazının kılındığı gece bilgisinden yola çıkarak *Selânikî Târîhi*'nin bazı nüshalarında yer alan “*19 Receb, sene 995*” tarihinin daha sonraki bir tarihte metne eklendiği söylenebilir. Kuvvetle muhtemel müstensih, Selânikî'nin ifadelerini düzeltmek gayesiyle metne müdahale etmiş ve 13 Receb olması gereken tarihi sehven 19 Receb olarak yazmıştır.

Kılıç Ali Paşa vefat ettiğinde varisi yoktu. Defterdar İbrahim Efendi ve Rumeli Valisi Mehmed Paşa, Ali Paşa'nın muhallefatını

²⁰ TSMA, d. nr. 5563. Belgenin bugüne kadar tespit edilememesi katalogdaki özetten ve tarihten kaynaklanmaktadır. Nitekim belgede sadece “Kapudan Ali Paşa” denilmesine rağmen özetle “Kaptan Mesih Ali Paşa” denilmiş, belgenin tarihi 995 olmasına rağmen 999 olarak verilmiştir. Belgedeki bu hususu tespit edip böyle bir konuyu çalışmama vesile olan aziz hocam Doç. Dr. Uğur Demir'e ve yardımlarını gördüğüm kıymetli dostum Arş. Gör. Engin Çetin'e teşekkürlerimi arz ediyorum.

²¹ Eserin bilinen nüshaları ve bu nüshalarla ilgili bazı problemler için bkz. *Tarih-i Selânikî*, c.1, s. XXVII-XXXII.

²² Mehmet İpşirli, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kısım, nr. 2259 numaralı nüshayı neşre esas almıştır.

²³ “Fî 19 Receb, sene 995” tarihinin geçmediği bazı örnekler için bkz. Nuruosmaniye, nr. 3132, vr. 93b; Nuruosmaniye, nr. 3133, vr. 84a; Esadefendi, nr. 2144 vr. 98a.

zabtetmekle görevlendirildiler. Aynı gün 60 bin nakit altın tespit edildi. Bilahare metrukâtında tespit edilebilen eşyaları satıldı ve yaklaşık 500 bin altın Defterdar İbrahim Efendi eliyle iç hazineye teslim edildi. Paşanın daha sonra da eşyaları ortaya çıkmaya devam etti ve bunlar satıldıktan sonra elde edilen gelir devlet işlerine harcandı²⁴. Şimdiye kadar Ali Paşa'nın iç hazineye alınan muhallefatinin bir kısmının kaydedildiği bir arşiv kaydı tespit edilebilmiştir. “*Merhûm Kapudan Ali Paşa'nın metrukâtından alınan esbâbdır ki zikr olunur. Sene 995 mâh-ı Receb 15*”²⁵ başlığını taşıyan ilgili kayıt şu şekildedir:

Büyük gümüş şem'dân 2 aded	Ortanca gümüş şem'dân 1 aded	Altun at zinciri 2 aded	Köhnece murassa sakafllu ibrişim raht 2 aded	
Sırma abâyî 2 aded	Semmur kaplu üst kaftan 3 aded	Semmur kaplu atlas nimtâne 10 aded	Semmur kaplu çuka nimtâne 4 aded	
Nâfe kaplu atlas nimtâne 1 aded	Serâser kaftan 7 aded	Pare-i şîb 1 aded	Gergedan boynuzu 2 aded	Gümüş üskûf satıldı () adet Nükûd 4200

²⁴ *Tarih-i Selanikî*, c. 1, s. 186; Josef Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 7, s. 136; Halûk Şehsuvaroğlu, “Kılıç Ali Paşa”, *İA*, c. 6, s. 681; İdris Bostan, “Kılıç Ali Paşa”, *DİA*, s. 412 vd. Brettenli Micheal Heberer, bilinenin aksine muhallefata el koyma vazifesinin Vezir Damad İbrahim Paşa'ya tevdi edildiğini, Ali Paşa'nın evi, eşyaları ve 1000 kadar kölesinin de İbrahim Paşa'ya ihsan edildiğini kaydeder. Sadece nakit para ve mücevherlerinin iç hazineye devredildiğini vurgular (*Osmanlıda Bir Köle, Brettenli Micheal Heberer'in Anıları, 1585-1588*, s. 244). Bu kısımda “editör notu” ile Kılıç Ali Paşa'nın varisi olmadığından mal varlığının bir fermanla kendi kurduğu vakfa intikal ettiği kaynak gösterilmeden zikredilmektedir.

²⁵ TSMA, d. nr. 5563.

Serâser nimtâne	Atlas nimtâne	Hamam esbâbı, bir bokça (bohça)	Mütenevvi‘a-i mushâf-ı şerîf	Evrâd-i şerîf
3 aded	Sevb 2		Kıt‘a 24	Kıt‘a 3

Sonuç

Bu çalışmayla birlikte Kılıç Ali Paşa'nın 19 Receb 995 (25 Haziran 1587) olarak kabul edilen vefat tarihi tashih edilmiş, 13 Receb 995 (19 Haziran 1587) Cuma gecesini vefat ettiği ortaya koyulmuştur. Varisi olmayan Kılıç Ali Paşa'nın mallarına el koyulduğu söylense de bununla ilgili herhangi bir belge bulunamamıştı. Bu çalışmayla birlikte paşanın el koyulan mal varlığının, az da olsa, bir kısmı ortaya çıkarılmış oldu. Paşanın ölüm tarihiyle ilgili husus, yazma eserlerde müellif nüshası, nüshalar arasındaki farklar ve metne yapılan eklemelerin önemine dair yeni bir örnek sunmuştur. Müellif nüshası tespit edilememiş kaynakların kullanımında nüshalar arasındaki farkların bazen her birine müracaat edilmesini gerektirecek kadar önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Yine bu çalışmayla kataloglarda yer alan özet ve tarihlendirmelerden faydalanırken ihtiyatlı olunması gerektiği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TSMA), d. nr. 5563.

Kaynak Eserler

Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk, İstanbul 1985

Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhîr-i Ricâl*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 1978

Hasan Bey-Zâde Târihi, Tahlil Kaynak Tenkidi Metin ve İndeks (926-1045/1520-1635), haz. Ş. Nezihî Aykut, c. 2, Ankara 2004

Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*, haz. İdris Bostan, Ankara 2018

Kazasker Mehmed Hafid Efendi, *Sefinetü'l-Vüzerâ*, neşr. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1952

Osmanlıda Bir Köle, Brettenli Micheal Heberer'in Anıları, 1585-1588, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2003

Tarih-i Selanikî, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Efendi Kısmı, nr. 2144

Tarih-i Selanikî, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kısmı, nr. 3132

Tarih-i Selanikî, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kısmı, nr. 3133

Tarih-i Selanikî, haz. Mehmet İpşirli, c. 1, Ankara 1999 (2. Baskı)

Araştırma ve İnceleme Eserleri

ALPAGUT, Ali Haydar Emir, *Kılıç Ali ve Lepanto*, İstanbul 1931

BOSTAN, İdris, “İnebahtı Deniz Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (=DİA)*, c. 22, İstanbul 2000, s. 287-289

BOSTAN, İdris, “Kılıç Ali Paşa”, *The Encyclopaedia of Islam Three*, Boston 2018, s. 145-147

BOSTAN, İdris, “Kılıç Ali Paşa”, *DİA*, İstanbul 2002, c. 25, s. 411-412.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 3, İstanbul 1972

ERGİNSOY, Zeynep, Kılıç Ali Paşa ve Zamanında Osmanlı Devleti'nin Denizlerdeki Faaliyetleri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019

GEDİK, Nusret, “Gemici Dili ile Kılıç Ali Paşa Hicviyyesi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 37 (2017), s. 137-176

GÜRKAN, Emrah Safa, “Habsburg Gizli Servisi'nin Hedefinde Bir Osmanlı Paşası: Calabrialı Uluc Ali”, *Yeni Deniz Mecmuası*, (Mart 2016), s. 113-120

HAMMER, Josef v., *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 7, çev. Mümin Çevik vd., İstanbul 1993

KURTOĞLU, Fevzi, *Kılıç Ali Paşa*, Ankara 2006 (2. Baskı)

ORGUN, Zarif, “Selim II.nin Kapudan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya Emirleri”, *TV*, Sayı 11 (Şubat 1943), c. 2, s. 325-334

SOUCEK, Svat, “Ulūd'Alī”, *The Encyclopaedia of Islam (=EI²)*, c. 10, Leiden 2000, s. 810-811

ŞAKİROĞLU, Mahmut H., “Halkulvâdî”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 15, s.

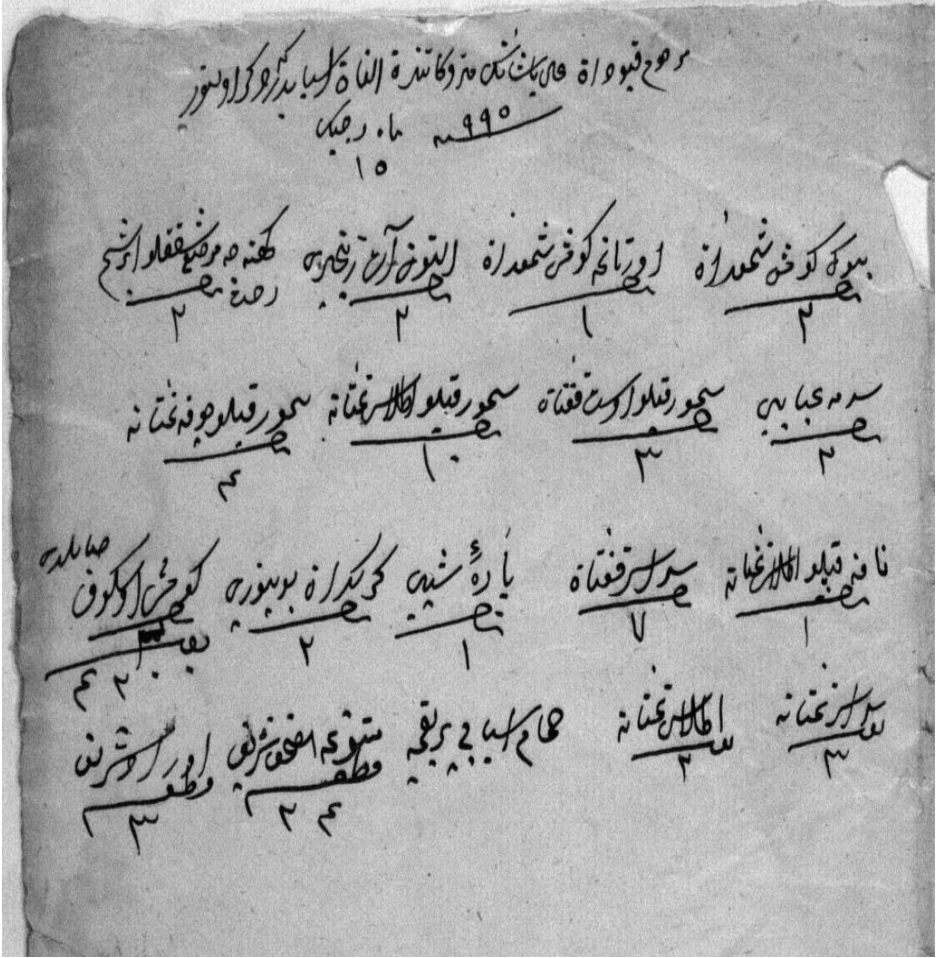
375-376

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk, “Kılıç Ali Paşa”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (=İA)*, c. 6, İstanbul 1977, s. 679-681.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. 3, Ankara (Tarihsiz)

EKLER

Ek 1: Kılıç Ali Paşa'nın ölüm tarihi hakkında fikir veren ve bazı eşyalarının zikredildiği belge (TSMA, d. nr. 5563).

Summary

With this study, Ali Pasha's date of death, which was accepted as 19 Rajab 995 (25th of June 1587), was corrected and it was revealed that he died on Friday night 12 Rajab 995 (19 June 1587). Although it was said that he had no heir so his property was confiscated, no documents were found regarding this matter. With this work, a small part of the Pasha's confiscated assets was revealed. A new example was presented about the issue of the Pasha's date of death, the importance of the author's copy in manuscripts, the differences between the copies, and the importance of the additions to the text. It is once again understood that the differences between the copies in the use of sources whose authors have not been determined are so important that they sometimes require reference to each one. Again, with this study, it was revealed that one should be cautious while using the summaries and datings in the catalogs.

Hunlardan Osmanlı Dönemine: Türk (Eğri) Kılıcının Gelişim Süreci

From the Huns to the Ottoman Period: The Development
Process of the Turkish (Curved) Sword

*Batuhan YILDIZ**

Öz

Bu makalenin amacı Türk eğri kılıcının tarihsel gelişim sürecini, üretim aşamalarını ve yapımında kullanılan ham maddeyi anlatmaktır. Bizi bu çalışmayı yapmaya iten ana sebep ise Türk kılıcı hakkında yapılan çalışmaların azlığı bir büyük kısmının ise yetersiz olmasıdır. Birkaç istisna dışında bizi bu düşünceye iten sebep ise yapılan kılıç tanımlarında gördüğümüz ciddi hatalar, üretim aşamalarının göz ardı edilerek daha çok kılıç-kültür ilişkisi içinde konunun değerlendiriliyor oluşu oldu. Bu sebeplerden dolayı makale içerisinde doğru bir kılıç tanımı yapmaya özen gösterilmiştir. Ayrıca konuyu kılıç-kültür ilişkisinden uzak, yalnızca Türk eğri kılıcını teknik düzeyde ele alarak kılıcın bin yıldan uzun süregelen form değişikliği ve gelişim süreci anlatılmaya çalışılmıştır. Makale içerisinde bazı noktalarda Türk eğri kılıcının etkilediği ve sonradan ortaya çıkan bazı kılıç türlerine de değinilmiştir. Bu sayede Türk kılıcının farklı coğrafyalarda yeni kılıç türlerinin de ortaya çıkmasına olanak verdiği anlatılmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Eğri Kılıcı, Kama, Pota Çeliği, Demir, Kabza, Balçak, Namlu

Abstract

* Bilim Uzmanı. E-posta: hanbatuyildiz@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-9044-3339.
Geliş Tarihi/Received: 29.05.2020
Kabul Tarihi/Accepted: 03.11.2020

The purpose of this article is to explain the development process of the Turkish curved sabre (kilij), its production stages and the raw material used in its production. The main reason that pushes us to do this study is the inefficiency and scarcity of studies dealing with the Turkish sabre. With a few exceptions, the reason that encourages us to this idea is the serious mistakes we saw in the definitions of the sword. Also, in such studies, the production stages were ignored, and the subject was mainly evaluated within the sword-culture relationship. Keeping the subject away from the sword-culture relationship, the form change and development process of the sword that lasted more than a thousand years was tried to be explained. In the article, we also touched on some sword types that were affected by the Turkish sabre and appeared later.

Keywords: Kilij, Turkish Curved Sword, Sabre, Wootz Steel, Dagger, Hilt

Giriş

Türk askerî kültürü çerçevesinde isim olarak adı en çok bilinen silah kılıçtır. Fakat bu denli meşhur olmasına rağmen Türk eğri kılıcının gerektiği düzeyde tanınmamaktadır. Bu düşüncenin oluşmasındaki sebeplerden birisi Türk toplumunun her uzun namluya sahip kesici silahı kılıç olarak adlandırması, bir diğer sebep ise akademik anlamda kılıç üzerine çok az çalışmanın yapıyor olmasıdır.

Bu makalenin kaleme alınmasındaki amaç, Türk Eğri kılıcı hakkında daha net ve anlaşılabilir bir bilgi kaynağını ortaya çıkartmaktır. Tabii bunu yaparken yalnızca kılıcın gelişim sürecini, kullanılan çelik türünü, çeliğin elde edilmesini ve kılıcın yapım aşamasını anlatmaktır. Bundan dolayı kılıcın Türk kültüründeki ve edebiyatındaki yeri dikkate alınmamıştır. Makalenin amacı daha çok kılıcın teknik kısmı üzerine bir çalışmanın ortaya çıkmasıdır. Zira kılıç üzerine en az çalışmanın ve araştırmanın yapıldığı kısımda burasıdır. Makale içerisinde bazı noktalarda belli kaynaklar ile sınırlı kalınmasının sebebi de kılıcın teknik detayları üzerine yapılmış olan çok az çalışma

olmasından kaynaklıdır. Metin içerisinde verilen bazı bilgiler bizzat bizim deneyimleyerek elde edilen bilgilerdir¹.Eğer ki tarihî bir silah üzerine çalışma yapılacak ise, bunu yapan kişinin en azından (maddi imkânlar ve bürokratik izinlerde düşünülerek) o silaha dokunmasını, onu hissetmesini ve onun nasıl bir silah olduğunu kendi gözleri ile görmesi gerekmektedir. Aksi halde yapılacak çalışmalar içerisinde doğruluğundan emin olunamayacak, yer yer hatalar ile dolu kalıplaşmış ezbere bilgilerin verilmesinden öteye gidilemeyecektir. Öyle ki yapılmış bazı makaleler içerisinde çok hatalı ve yanlışlarla dolu kılıç tanımlamaları yapılmıştır. Bu sebeplerden dolayı alana katkı yapacağını umduğumuz bu makale tarafımızca hazırlanıldı.

Kılıç, Türk tarihinde yay ve okun ardından en çok kullanılan silah olmuştur. Şüphesiz ki demirci bir halk olan Türklerin dünya askerî kültürüne bir katkı sağlayamamış olması düşünülemezdi. Türk eğri kılıcı da tıpkı Türk yayı ve okları gibi bunun önemli bir örneğidir.

Türk kılıcı kendisine has karakteristik özellikleri sayesinde yalnız kendisinin gelişimini etkilemekle kalmamış aynı zamanda çok geniş bir coğrafyaya yayılarak gerek Avrupa'da gerekse İran ve Arap yarımadası gibi bölgelerde başka kılıç türlerinin de gelişmesini sağlamıştır. Daha önce eğri kılıcın görülmediği bölgelerde, Türklerin gelmesiyle beraber zaman içerisinde düz kılıç kullanımı azalmış yahut Selçukluların İran coğrafyasına gelmesi ile birlikte İran'da tamamen bu bölgeye has bir karakteristiği olan *şemşir* gibi silahlar ortaya çıkmıştır. Doğu Avrupa'da ise çok popüler olan *karabela* kılıcı da *şemşir* gibi ortaya çıkan yeni kılıç türlerinden birisidir. Türk kılıcının kendisine has karakteristiği, yapımında kullanılan çeliği, hafifliği, gücü ve kullanımındaki zorluğu gibi sebepler onu merak edilen ve ilgi duyulan bir silah olmasını sağlamıştır.

¹ 2016 senesinden bu yana XV-XVIII. yüzyıl arası Türk askerî canlandırmaları yapmakta ve bu doğrultuda beş yıldır ok, yay, kılıç, kalkan vb. saldırı ve savunma silahları tarafımızca kullanılmaktadır. Bu tip saldırı ve savunma silahlarının yanı sıra tarihî Türk zırhlarının da replikaları tarafımızca üretilmektedir. Üretilen bu zırhlar katıldığımız canlandırmalarda kullanılmıştır. Türk eğri kılıcı üzerine hazırlanmış olan bu makale içerisinde de son beş yıldır yapmış olduğumuz çalışmalarda elde ettiğimiz deneyimlerden de yararlanılmıştır.

Kılıca dair ilk örnekleri Hunlar döneminde görmeye başlıyoruz. Eğri kılıcın tarihî gelişim süreci ise Avar ve Göktürk dönemlerinden başlayarak bilgi elde etme açısından zaman zaman kopukluklar yaşansa da Osmanlı dönemine kadar devam etmektedir. Bundan dolayı kılıç; içerisinde geniş bir coğrafyayı barındıran, detaylarla dolu olan zor bir konudur. Yine bu geniş tarihî aralık ve coğrafi genişlik sebebiyle Türk kılıcını tek bir dönemi ele alarak anlatmaya çalışmak, kılıcın gelişim sürecini net bir şekilde anlaşılabilmesine engel olacaktır. Örneğin; Türk kılıcı yalnızca Osmanlılar dönemi ele alınarak yazıldığında elbette Türk kılıcı hakkında bir bilgiye ve fikre sahip olunacaktır. Fakat XVI. yüzyılda tam olgunluğuna ulaşmış olan kılıç formunun yaşadığı gelişim süreci anlatılmadığından dolayı kılıcın ulaştığı olgunluğun yahut mükemmel formun ulaştığı seviye de tam olarak anlaşılmayacaktır. Hazırlanan bu makaledeki asıl amaç ise konuyu başlangıçtan itibaren ele alarak, Türk eğri kılıcının zaman içinde ulaştığı ve onu en iyi süvari kılıçlarından birisi haline dönüştüren gelişim süreci anlatılmıştır.

1. “Kılıç”ın Tanımı

Günümüzde halk arasında çelikten yapılmış, her iki yüzü kesici ve düz bir namluya sahip olan yahut tek bir yüzü keskin ve eğri bir namluya sahip olan tüm silahlar “kılıç” diye isimlendirilir². Bu tanımlama ise tüm uzun namluya sahip silahların birer kılıç olduğu algısını yaratmaktadır. Bu sebeple Türkiye’de aslında bıçak sınıfına giren fakat uzun bir namluya sahip olan silahlar birer kılıç olarak değerlendirilmektedir. Doğru bir kılıç tanımı ise şöyle olmalıdır:

Kılıç; kabza, balçak, namlu ve kın adı verilen dört temel parçadan oluşan, iki ağız yahut tek ağız kesin olan, eğri ve düz namlu formuna sahip, kesme ve saplama hamlelerinin yapılabildiği bir yakın mesafe silahıdır.

Kâmûs-ı Türkî’de ise kılıç: “*Eslîha-i carihadan en maruf silah*

² Kayahan Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, ed. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 42.

ki, eğrice veya düz olup envâ-ı kesîresi vardır ve kınında olduğu halde kayışla bile takılır.” diye tanımlanır³. İslam coğrafyasında ise kılıç için Farsça “tiğ” ve “şemşir”; Arapça “seyf” ve “hüsam” isimleri kullanılmıştır⁴.

Arapça ve Farsça’da kılıç için özel adlandırmalar kullanılırken, dünya literatüründe ise bizzat Türklerin geliştirdiği ve kendisine özgü form ve biçime sahip olan, kesici silaha kılıç (kilib, kilij, kilitch, qilich, vb.) ismi verilmektedir⁵. Türk halkının ise günümüzde yukarıda bahsedildiği gibi tüm kesici ve uzun namlulu silahları kılıç olarak adlandırması teknik bir sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunun yaratacağı karışıklıkların ötesine geçebilmek için ise bu özel kılıç türüne “Türk kılıcı” adını verilmiştir⁶.

2. Türk Eğri Kılıcı

Türk kılıcı olarak adlandırılan bu özel formun daha da anlaşılabilmesi için Türk eğri kılıcı denilmesi daha doğru olacaktır. Türk eğri kılıcının karakteristik ve tasarımındaki işlevselliğini ortaya çıkaran üç önemli nokta vardır. Bunlar; kabza başı, ters ağız (yalman) ve eğri namludur.

İlk olarak kılıç öncesi dönemden beri kullanılan yuvarlak kabza başı, kabza bitiminde silindirik veya küresel bir kabza biçimiyle genişleme ile varlığını sürdürmüştür. Zaman içerisinde namlu formundaki eğriliğin artışıyla birlikte, kabza başı da aynı ölçüde daha vurgulu bir biçim almaya başlamış ve kılıç kullanıldığı esnada elden kayıp düşmesini engellemek açısından işlevsel önemini korumayı başarmıştır⁷.

³ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki (Latin Harfleriyle)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 834.

⁴ Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 318.

⁵ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 42.

⁶ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 42.

⁷ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 48.

İkinci olarak ise namlunun eğriliği sayesinde ters ağız (yalman) hedefi yakalama hususunda bir “kedi pençesi”⁸ gibi hareket ederek beklenmedik bir hız ile rakibin güçlükle öngörebileceği ve savuşturmakta zorlanacağı çok kıymetli bir ters kesiş (backcut) hamlelerine imkân sağlıyordu. Türk kılıcına özgün bir karakteristik form kazandıran ters ağız(yalman) aynı zamanda kılıca has bir kullanım tekniğinin de gelişmesini sağlamış olmalıdır⁹.Öyle ki Türklerin bu eğri kılıç kullanım teknikleri batılı seyyah ve elçilerinde çok dikkatini çekmiştir. Birçok seyahatname ve sefaretnamelerde Türklerin kılıç kullanımındaki ustalıklarına yer verilmiştir. Örneğin Ahmet Cevat Bey’in *Târih-i Askerî-i Osmanî* adlı eserinde bu gözlemlere yer verilmiştir: “*Her halde, Türk kılıçları şekil, görünüş ve hafiflik yönünden bizimkilerden daha mükemmeldir. Avrupa süvarilerindeki en büyük eksiklik kılıçlarının ağır oluşlarından ileri gelmektedir. Herkesin kendi kullanacağı kılıcı, kendisinin seçmesi Osmanlılarda adettir. Yüzlerce yıldan beri Osmanlılar bütün dikkatlerini kılıcın mükemmelleştirilmesine vermişlerdir*”¹⁰.

Üçüncü ve son olarak bahsedeceğimiz nokta ise eğri namludur. Düz namlu formuna sahip kılıçların aksine dışbükey olarak eğrilen namlu sayesinde artan kesitsel yoğunluk, aynı zamanda kılıcın yarma kalitesini, temas ettiği yüzeyin uzaması ile kesme kalitesini, namlunun eğri bir biçime geçmesiyle daralan kama açısı ile de ağız dayanımını arttırmıştır¹¹.

Kesme özelliğinin temel etkilerinden birisi olan kitlesel yoğunluk, namlunun hedefe temas ettiği noktadaki kesitin kütleline oranı olarak tarif edilir. Daha basit tarif edecek olursak eğer kesit alanının genişlemesiyle artan momentum sayesinde kesme niteliği artış gösterecektir¹².Eğri namlu, bir savaş baltası gibi, namludaki eğimin en

⁸ Kayahan Horoz’un ters ağız (yalman) tarif etmek için kullandığı “kedi pençesi” tabiri. Gerçek anlamda ters ağızın karakteristik özelliğini vurgulanmaktadır.

⁹ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 48.

¹⁰ T. Nejat Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, TTK Basımevi, Ankara 1993, s. 64-65.

¹¹ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 48-49.

¹² Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 49.

fazla olduğu nokta üzerine gelecek olan darbenin etkisiyle tüm momentumu tek bir noktaya toplar¹³. Bu da çok daha etkin bir kesme gücünü ortaya çıkartacaktır.

Namlu ağırlığını arttırmadan hedefe temas etme noktasındaki kitlesel yoğunluğu arttırmanın yolu, kılıcı hedefe belirli bir açı ile vurmaktır. Fakat muharebe meydanından böyle bir açı ile hasmınıza vurmak elbette kolay olmayacağından dolayı, namluya belli bir açı kazandırmak aynı sonuca ulaşmanızı sağlayacaktır¹⁴.

Düz namlu formuna sahip bir kılıcın aksine eğri namlu formuna sahip olan bir kılıç hedefe temas ettiğinde namlu eğriliği sayesinde hedef üzerinde daha fazla sürtünme sağlayacaktır. Ortaya çıkan bu sürtünme sayesinde kılıcın temas ettiği yüzey alanı üzerinde daha uzun bir kesişin sürmesi sağlanmış olacaktır¹⁵. Aynı zamanda sürekli hızlı ve ani hareketlerde bulunan at üzerinde çoğunlukla saplama amacıyla kullanılan düz namlulu bir kılıcı idame ettirmekte oldukça güç olacaktır¹⁶. Bunun aksine eğri kılıç kullanan bir süvari kolaylıkla kılıcını savurabilir, rakiplerinin çoğunu yaralayabilir hatta öldürebilir¹⁷.

Namlu uzunluğu 90 cm olan biri düz, bir diğeri eğri olan iki kılıcın aynı hedef üzerine savrulduğunda ortaya çıkacak olan kesişin derinliği ve tahribatı aynı olmayacaktır. Düz namluya sahip olan kılıcın hedefe temas ettiği nokta çok dar bir yüzey olarak kalacaktır. Bu da düz namluya sahip olan kılıcın hedef alanı üzerinde çok daha kısıtlı bir kesiş ve tahribat yaratmasına sebep olacaktır. Fakat eğri namluya sahip olan diğer kılıç ise hedefe temas ettiğinde, namlu formu sayesinde hedef üzerindeki temasını devam ettirecek ve oluşturduğu sürtünme ile çok daha büyük bir alan üzerinde çok daha derin bir kesiş ve tahribat yaratacaktır.

¹³ Richard F. Burton, *The Book of The Sword*, Chatto and Windus, London 1884, s. 127.

¹⁴ Horoz, "Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar", s. 48-49.

¹⁵ Horoz, "Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar", s. 49.

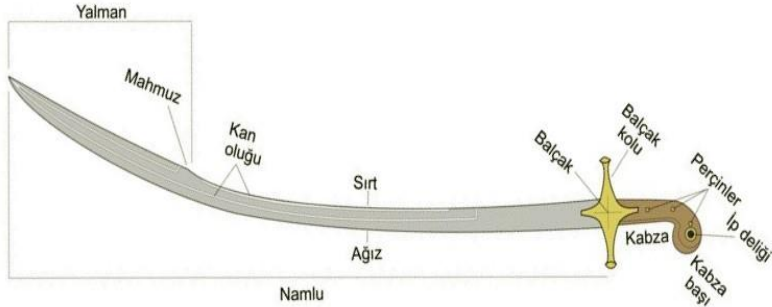
¹⁶ Burton, *The Book Of The Sword*, s. 127.

¹⁷ Burton, *The Book Of The Sword*, s. 127.

Eğri namlu, kılıcın kesme özelliğinin yanı sıra kılıcın daha dayanıklı olmasını sağlamaktadır. Namlunun iki yanının ağız yönünde yaptığı açılı olan “kama açısı”, kılıca kesme özelliğini veren bir diğer önemli unsurdur. Kama açısı azaldığında namlunun hedef üzerindeki teması daha kolaylaşacak ve böylelikle kesme etkisi de artacaktır. Fakat azalan bu açı aynı zamanda incelen bir namlu anlamına geldiğinden dolayı, kılıcın dayanıklılığını da azaltan bir dezavantajı ortaya çıkartmaktadır. Bu yüzden kama açısı, kesme ile dayanıklılık arasında dikkat edilmesi gereken hassas bir dengeyi de ortaya çıkartmaktadır¹⁸.

3. Kılıç Bölümleri

Kılıç, temelinde dört ana parçadan oluşan kesici ve delici özelliğın öne çıktığı dünya tarihindeki en önemli ve en popüler silahların başında gelmektedir. Kılıç; kabza, balçak, namlu ve kın adı verilen dört temel parçadan meydana gelir. Ayrıca bu dört temel parçanın çeşitli bölümlerini oluşturan diğer bölümlerde kılıç üzerinde yer almaktadır. Bahsedilen tüm bölümler sırasıyla anlatılacaktır.

Görsel 1:Kılıca ait bölümler

¹⁸ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 49.

3.1. Kabza

Kabza, kılıcın elde tutulabilmesine olanak sağlayan ve rahat kullanılması için özel biçimlendirilmiş bölüme verilen addır. Kılıcın namludan sonraki en önemli bölümüdür¹⁹. Boynuz, kemik, ahşap, fildişi, balık dişi (Som) gibi maddelerden ve yeşim taşı gibi değerli taşlar ile altın, gümüş, demir gibi çeşitli madeni parçalar kullanılarak imal edilmektedir²⁰. Dünya tarihinde birçok farklı türü ve çeşidi olan kabzalar zaman içerisinde onu kullanan sınıfın muharebe sahasındaki isterlerine göre şekillenmiş ve sürekli gelişme göstermiştir.

Kabzalar formlarına ve yapımında kullanılan malzemelere göre çeşitli isimlendirmeler almıştır. Bunlara örnek olarak; “*Yarma balık dişi kabza*”, “*yarma ağaç kabza*”, “*yeşim yarma tuti burnu kabza*”, “*yarma yeşim kürdi kabza*”, ve “*badem som kabza*” vb. isimlendirmeler yapılmıştır²¹.

Eğri namlu formuna sahip Türk kılıçları ve benzeri türde olan kılıçlarda kabza, namlu yönünün tam aksi bir yönde eğrilik göstermiştir. Kabzanın bahsettiğimiz bu eğri bölümüne ise “kabza başı” adı verilmektedir. Kabza ve namlu arasında oluşan bu geometrik uyumluluk, kılıcın kullanımını kolaylaştırırken, aynı zamanda hareket kabiliyetini de arttırmaktadır²². Eğer ki kabza, onu kullanan kişi için uygun yapılmamışsa, kılıcın sahibi kullandığı kılıçtan tam bir verim alamayacaktır. Bu da göğüs göğse muharebe sırasında savaşçının kendisini rahatlıkla savunmasının oldukça güçleşeceği anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda ise savaşçı, vücuduna doğru alacağı olası bir hamle ile savaş dışı kalacaktır. Hatta uzuv kaybı²³ mümkündür

¹⁹ Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı Ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, s. 58.

²⁰ Hilmi Aydın, *Sultanın Silahları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2007, s. 52.

²¹ Ahat Ural Bikkul, “Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı 4 (1962), s. 24.

²² Süleyman Öcal, “Kılıç”, *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 24-25.

²³ Bire bir kılıç mübarezelerinde yahut her şeyin birbirine karıştığı muharebe sahasında elindeki kılıçtan memnun olmayan bir savaşçı için uzuv kaybı nispeten iyi niyetli bir

yahut ölümcül bir darbe alarak hayatını kaybedecektir.

Bazı kabza başlarında ise kılıcı bileğe takabilmek için yahut süs amaçlı kullanabilmek adına ip deliği de mevcuttur²⁴. Fakat bu ip deliği her kılıç kabzasın da bulunmamaktadır. Bu sebeple kabza üzerinde yer alan ip deliği bir zorunluluktan ziyade daha çok kılıcı kullanan kişinin bir tercihi gibi gözükmektedir.

3.2. Balçak

Kılıç namlusu ile kabzanın birleşim noktasında bulunan ve ele gelebilecek herhangi bir darbeden korumak amaçlı siperlik vazifesi gören bir parçadır²⁵. İki taraflı ve tek bir parça olarak üretilen balçak, sert ve oldukça sağlamdır²⁶. Türk kılıçlarında çoğunlukla ışınal yıldız²⁷ biçiminde gördüğümüz balçak, üstü kabzaya altı ise kının ağızlığına geçmesini sağlayan tırnakları olacak bir biçimde tasarlanmıştır²⁸. Bu tırnakların aksine balçağın asıl eli koruyan kısmı olan uzun kolları vardır. Bu kollar aynı zamanda elin kabza üzerinde kayarak namluya temas edip zarar görmesini de engellemeye yarıyordu²⁹. Çoğunlukla demirden üretilen bu parça bazı değerli kılıçlarda altın veya yaldızlı gümüşten yapıldığı da görülmektedir. Balçak üzerinde çeşitli el işçiliği desenler de görmek mümkündür³⁰.

Türk kılıçlarında özellikle Osmanlı dönemi balçakları şu şekilde gelişim göstermiştir: XV. yüzyıl balçak formu kolları düz uzanan bir formdayken, XV-XVIII. yüzyıllar arasındaki balçak formu kolları daha

tahmindir. Zira elindeki silahtan verim alamayan bir savaşçının muharebe meydanında hayatta kalabilme ihtimali çok düşüktür.

²⁴ Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 52.

²⁵ Süleyman Öcal, “Kılıç”, s. 26.

²⁶ Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı Ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, s. 60.

²⁷ Balçak; kılıç üzerinde “+” biçiminde görülmektedir. Bu görüntüsünden dolayı ışınal yıldız biçiminde adlandırılır.

²⁸ Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 52-53.

²⁹ Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı Ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, s. 60.

³⁰ Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 52-53.

uzun, başları ise yuvarlak biçimdedir. XVIII-XIX. yüzyıllarda ise kolları düz balçak formu yerine kolları kılıcın namlu yönüne doğru eğilmeye başlayan balçak türlerini görmekteyiz³¹.

3.3. Namlu

Kılıcın en büyük parçası ve aynı zamanda onu etkili bir silah haline getiren bölüm namludur. Bir kılıç üzerinde üretildiği günden itibaren hiç değişmeden sabit kalan tek bölüm namludur. Namluya ayrıca “demren”, “timur” ve “taban” da denilir³². “Türklerin, Hunlardan bu yana gelen demircilikteki becerisi ve tecrübesi aynı zamanda dünyanın en kaliteli kılıç namlularından birisini de ortaya çıkartmıştır.

Günümüzde kılıç isimlendirmeleri çoğunlukla namlunun türüne göre yapılmaktadır. Örneğin; eğri kılıç, düz kılıç ve yıllankavi tipi kılıç isimlendirmeleri vardır. Eğri namlu formu Türkler arasında kullanılan en bilindik namlu formudur. İran’da ise eğri namluya sahip kılıçlara *şemşir* adı verilmektedir³³. Bu formda olan bir kılıç Türk kılıcına oranla daha eğridir ve uca doğru gittikçe namlu çok daha ince bir hale gelir. Adını da bu form sayesinde almaktadır³⁴.

Düz namluya sahip kılıçların genellikle çift ağız keskindir. Türk kılıçlarında kullanılan eğri namlunun ise tek ağız keskindir. Namlunun kesici olmayan diğer yüzüne ise *sırt* adı verilmektedir. Sırt bölümünün uç kısmında ise namlunun 1/3–1/4’ü oranında bir keskin ağız (yalman) bulunmaktadır. Yalman aynı zamanda namlunun en geniş yeridir. Bazı namlularda kan oluşu bulunurken bazı namlularda ise kan oluşu tercih edilmemiştir. Yalman formu Türk kılıcının en karakteristik özelliğini oluşturmaktadır³⁵.

Namlu aynı zamanda kılıç üzerinde süslemelerinde en yoğun bulunduğu yerdir. Namlu üzerinde yer alan bu özel süslemeler aynı

³¹ Bikkul, “Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme”, s. 24.

³² Bikkul, “Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme”, s. 23.

³³ İlerleyen sayfalarda “şemşir” kılıcı hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

³⁴ Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 30.

³⁵ Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 52.

zamanda ait oldukları dönemi de yansıtmaktadır. Namlu üzerinde ayet, dua, besmele, Mühr-i Süleyman gibi yazılar ve ifadeler yer almakla birlikte, çeşitli bitki, hayvan ve geometrik desenler görülmektedir³⁶. Kılıcı yapan usta bunlara ek olarak kendisine ait bir mührü yahut kılıcı yapanın kendisi olduğunu belirten bir işareti de namlu üzerine işlemektedir.

3.4. Kın

Kın, kılıcı dış etkenlerden korumak amaçlı yapılan bir çeşit kılıftır³⁷. Çoğunlukla ahşap bir gövde üzerine deri ve nadirde olsa kadife kumaş, altın ve gümüş ile kaplanır.

Değerli taşlar, altın ve gümüş ile süslenen kınlarda mevcuttur. Kın; “ağızlık”, “çamurluk”, “askı halkaları” ve “bilezik” adı verilen bölümlerden oluşmaktadır.

Çamurluk denilen bölüm, kılıcın keskin namlu ucunu dış tesirlerden korumak için kın ucuna eklenen 5-6 cm uzunluğunda metal plakadır³⁸. Kınlar çoğunlukla ahşaptan yapılır ve üzeri deri ile kaplanırdı. Kını deri ile kaplama işlemi ise doğrudan yapıştırma ile yapılmaz, derinin birbirine temas eden her iki yüzü üzerinde sıırım gezdirilerek birleştirilirdi³⁹.

Kınlarda kabzalar gibi daha çok ahşap malzemeden yapıldığından dolayı zamanla çürüyecek ve kılıcın çok fazla kınından çıkartılmasının yarattığı aşındırma sonucunda, zamanla eskiyerek bozulmalara maruz kalacaktır. Bundan dolayı çeşitli dönemlerde tıpkı kabzalara uygulanan yenileme işlemi, kınlar içinde yapılmıştır. Bu tamiratlardan dolayı kılıcın ve kının dönemi birbirinden farklı gözükabilir. Osmanlılarda kılıç ustalarından ayrı olarak kın ustaları da

³⁶ Öcal, “Kılıç”, s. 27.

³⁷ Öcal, “Kılıç”, s. 53; Hilmi Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 53.

³⁸ Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı Ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, s. 63.

³⁹ Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı Ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, s. 63.

mevcuttur. Bu ustaların başak bir odaları, loncaları ve atölyeleri bulunmaktadır⁴⁰.

4. Kılıç Üzerinde Yer Alan Diğer Bölümler

Kılıç üzerinde yer alan bölümler, 4 başlık altında incelenebilir. Bunlar “sırt”, “yalım”, “yalman” ve “kol”dur.

4.1. Sırt

Namlunun kesici olmayan diğer yüzüne verilen addır. Bu bölüm kesici yüz gibi keskin olmadığından dolayı daha kalın ve düz bir yüzeye sahiptir. Sırt kısmı namlunun balçak ve kabza ile birleştiği noktadan yalmana kadar olan yeri kapsamaktadır.

4.2. Yalım

Kılıç namlusunun keskin olan yüzüne verilen addır. Kılıç üretimi sırasında, kılıca su verme aşamasında en çok dikkat edilmesi gereken kısımdır⁴¹.

4.3. Yalman

Yazımız sırasında sürekli bahsettiğimiz unsur olan yalman Türk kılıcının en karakteristik özelliğidir. Sözlük anlamı olarak “*Esliha-i cârihanın iki tarafı keskin ve sivri ucu: kılıç yalmanı*” diye geçmektedir⁴². Türk kılıçlarında sürekli olarak gördüğümüz bu kısım namlunun sırt kısmının bitimi ile yalımın uç noktası arasında kalan kılıcın ters tarafındaki kesici bölüme verilen addır⁴³.

⁴⁰ Ünsal Yücel, “Türk Kılıç Ustaları”, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı 7-8 (1964-1965), s. 65.

⁴¹ Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 53.

⁴² Sami, *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)*, s. 1184.

⁴³ Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 53.

4.4. Kol (Kan Oluğu)

Kılıç namlusunu hafifletebilmek ve ağırlık merkezinin daha etkili bir hale getirilmesi için namlunun her iki tarafında da namlu eğriliğini takip eder biçimde boydan boya inceltilen bölümüne verilen addır. Aynı zamanda kanın bu bölümden sızması da amaçlanmaktadır. Kol, namlu üzerinde ince bir yiv şeklinde yer alır⁴⁴.

5. Türk Eğri Kılıcının Tarihî Gelişim Süreci

Türk eğri kılıcının gelişim süreci üç ana dönem başlığı altında anlatılacaktır. Birinci dönem içerisinde kılıç öncesi dönem olan kamalar ve düz kılıçlar ile sonrasında ortayı çıkan ilk eğri kılıçlar anlatılmıştır. İkinci dönemde ise Türk eğri kılıcının belli bir olgunluğa ulaştığı ve bir süvari kılıcı olarak gelişme kaydettiği dönem anlatılmıştır. Üçüncü dönemde ise Türk eğri kılıcının gelişim sürecinin artık zirve noktasına ulaştığı ve nihai olarak son bulduğu dönem anlatılmıştır.

5.1. I. Dönem Türk Eğri Kılıcı

5.1.1. Kama

Türk kılıcının tarihsel sürecini ele almadan evvel kamadan bahsetmek, kılıç öncesi dönemi anlamak açısından daha doğru olacaktır. Kısa kılıç yahut kılıcın atası olarak da değerlendirebileceğimiz kama, 17-50 cm arası bir uzunluğa sahiptir. İskitler ve Hunlar gibi bozkır halklarında oldukça popüler olmuş ve yaygın olarak kullanılmış bir silah türüdür⁴⁵.

Hunlarda bronzdan yapılmış kamalar oldukça yaygın olarak kullanılmaktaydı. Kuzey Çin’de Ordos bölgesinde yapılan arkeolojik kazılarda bronzdan yapılmış birçok kama bulunmuştur. Burada bulunan kamaların uzunlukları 25-30 cm civarında, namlu yüzeyinin genişliği

⁴⁴ Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 53.

⁴⁵ Mutlu Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 38.

ise 2,5-3 cm arasındadır. Bu kamaların balçağı düz biçimde iken bazı kamalarda balçak kolları eğimli bir biçimdedir⁴⁶. Kama üzerinde yer alan balçak, kılıç öncesi dönemde de kılıca has bir özelliğın kamalarda da kullanıldığını bize göstermektedir.

Hun kamalarının bu denli kısa oluşlarını, dönemin savaş yöntemleri ile açıklamak uygun olacaktır. Süvari ağırlıklı bir ordu olan Hunların öncelikle savaş silahları yaydı; bundan dolayı da bu askerler rakipleriyle ok menzili içerisinde mücadele ediyorlardı. Kamalar ise daha çok kişisel koruma ve yayların kullanımının pek de mümkün olmayacağı noktalarda kullanımı tercih edilecek ikincil silahlardı. Bu yüzden daha uzun bir kama üretip kullanmak Hunlar için pek de gerekli değildi⁴⁷. Bunun yanı sıra kamaların kısa olmasındaki bir diğer sebep ise metalürjik bir tercihten ibaretti. Bronzdan elde edilen bir aletin, çelik ile yapıłana kıyasla daha kalın olması gerekir; bronzdan elde edilen silahların daha kısa fakat daha kalın ve ağır olmasının nedeni budur. Eğer uzun namluya sahip çelik bir kılıç ile aynı ağırlıkta bir bronz kılıç yapılmak istenirse, bunun için namlu boyunu yarı yarıya kısaltmak gerekmektedir⁴⁸.

⁴⁶ Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 44.

⁴⁷ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 44.

⁴⁸ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 44.

Görsel 2: Kazakistan Milli Tarih Müzesi'nde yer alan bronz kamalar (Fotoğraf: Batuhan Yıldız 02.07.2018)

Kamaların kabza bölümü ise çoğunlukla düz bir yapıdadır. Bazı kamalarda ise kabza başında çeşitli hayvan figürleri ile süslenmiştir⁴⁹.

MS 2-3. yüzyıllar sonrasında bronz kama miktarında azalma görülmeye başlamıştır. Bunun nedeni ise artık bronz yerine demir kamanın üretiminde olan artışın etkisi olabilir. Harp sahasında artık demir zırh kullanımının artış göstermesi bronz kamadan, demir kama kullanımına geçişi daha da hızlandırmış olmalıdır⁵⁰.

5.1.2. Hunlarda Kılıç

Hun döneminde kullanıldığını bildiğimiz kılıçlar ekseriyetle düz

⁴⁹ Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 44.

⁵⁰ Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 44.

namlu tipine sahip ve her iki yüzü keskin olan kılıçlardır. Bahaeddin Ögel'e göre ise Hunların ve atalarının yaşadıkları Ordos civarında bulunmuş çok eski Ordos bronz satırları Türk kılıcının protipleri olabilir⁵¹.

Çin kaynaklarında Doğu Hunlarının silahlarından bahsedildiğinde kamanın yanı sıra kılıçtan da bahsedilmektedir. Bu kaynaklar ile Hunlarda yakın mesafe silahının kılıç olduğu anlaşılmaktadır⁵². Han-shu'da yer alan bir kayıta şöyle belirtiliyor: “*Hun yasalarına göre kılıcı kınından bir ch'ih (23,1cm) kadar çeken öldürülür.*”⁵³. Burada belirtilen ölçü kılıcın tamamını kastetmiyor, kılıcın bir bölümünü belirtiyor. Bu da bahsedilen kılıcın kısa kılıçtan ziyade uzun kılıç olduğu anlaşılıyor. Başka bir Çin kaynağında ise Geç Hun devrinde, MS 4. yüzyılda He-lian Bo-bo adlı bir Hun, yüz defa tavllanmış çelikten bir kılıç yaptırmıştır⁵⁴.

Avrasya bozkırlarında bulunan çeşitli Hun mezarlarında ise birçok tipte kılıç bulunmuştur. Burada iki yüzü keskin düz kılıçlar, uzun kılıçlar, kamalar, geniş namlulu kılıçlar çıkartılmıştır. Bu mezarlarda bulunan kılıçların kabzalarının bir kesimi metal, cam ve değerli taşlar ile süslendiği görülmektedir. Hunların çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olması ve Doğu Avrupa halkları ile geliştirdikleri ilişkilerin etkilerini, Hunların kullandıkları kılıçlarda da görmekteyiz. Doğu Avrupa'da bulunan Hun mezarlarında tespit edilen kılıçların ekseriyetle düz ve geniş namlulu, uzun kabza formunda olması bu kılıç tipinin Arkeolog Botalov'a göre Germen ve Roma kökenli olduğunu düşünülmektedir⁵⁵.

⁵¹ Bahaeddin Ögel, “Türk Kılıcının Menşe ve Tekâmülü Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 5 (1948), c. 6, s. 431.

⁵² Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 46.

⁵³ Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 46.

⁵⁴ Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 46.

⁵⁵ Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 47.

5.1.3. Avarlarda Eğri Kılıç

Hunlarda olduğu gibi Avarlarda da ilk dönemlerde iki yüzü keskin düz kılıçlar kullanılmakla birlikte VII. yüzyıl sonundan itibaren eğri kılıç örneklerine rastlanılmaktadır. Avarlara ait eğri kılıç örnekleri Macaristan'da görülmektedir⁵⁶. Kılıç kınlarının süslenmesinde ise çoğunlukla altın levhalar kullanılmıştır⁵⁷. Bahaeddin Ögel, Avarlar içerisinde en çok kullanılan kılıç tiplerinin Türkistan kökenli olduğunu belirtmektedir. Türk menşeli olan Avar kılıçlarının dört tanesi hakkında bize bilgi vermektedir.

Bunlar; “*dunapentele*, *igar*, *ozora* ve *öskü* kılıçlarıdır. Kılıçların balçakları altın ve benzeri madeni bir malzeme ile kaplanılmış yahut yapılmıştır”⁵⁸. “*Öskü* kılıcının uzunluğu 93,5 cm'dir. Namlu dibinden uca doğru hafif bir eğim bulunmaktadır. Namlu ucunda 13 cm kadar iki ağızlılık devam etmektedir. Buradan şunu anlıyoruz ki *öskü* kılıcında da yalman bulunmaktadır”⁵⁹.

Dunapentele kılıcında ise namlu eğriliği daha azdır. Bahaeddin Ögel'e göre bunun sebebi toprak altında çok uzun süre kalmasından dolayı kılıcın yaşadığı tahribat ve çürümeden dolayıdır. *İgar* kılıcının kabzası değerli madenî malzemelerden yapılmış ve kabza üzerinde üç parça süsleme bulunmaktadır. Benzer süslemeler *dunapentele* kılıcında da mevcuttur. *Öskü* kılıcının kını ise diğer kılıç tiplerine göre daha kabadır⁶⁰.

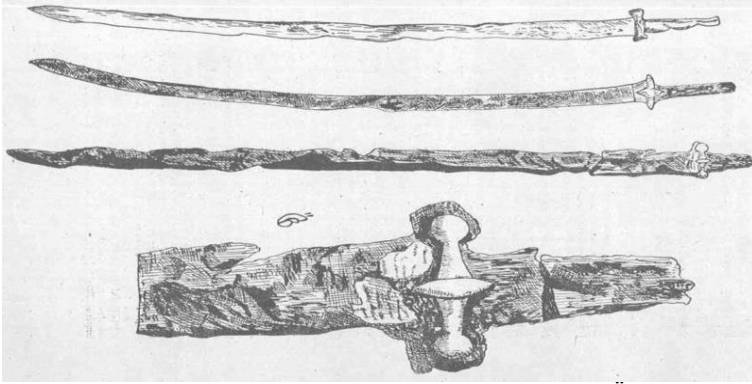
⁵⁶ İsmail Mangaltepe, “Arkeolojik Buluntulara Göre Avar, Peçenek ve Kuman-Kıpçaklarda Askeri Teçhizat”, *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular*, ed. Feridun M. Emecen, Kitabevi, İstanbul 2008, s. 123.

⁵⁷ İsmail Mangaltepe, “Arkeolojik Buluntulara Göre Avar, Peçenek ve Kuman-Kıpçaklarda Askeri Teçhizat”, s. 123.

⁵⁸ Ögel, “Türk Kılıcının Menşesi ve Tekâmülü Hakkında”, s. 442.

⁵⁹ Ögel, “Türk Kılıcının Menşesi ve Tekâmülü Hakkında”, s. 443.

⁶⁰ Ögel, “Türk Kılıcının Menşesi ve Tekâmülü Hakkında”, s. 443.

Görsel 3: Avar kültür çevresine ait kılıçlar (Kaynak: Bahaeddin Ögel, “Türk Kılıcının Menş ve Tekâmülü Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 5 (1948), c. 6, s. 439)

5.1.4. Göktürklerde Eğri Kılıç

Türk eğri kılıcının gelişme sürecinde Avarlardan sonra Göktürklerden bahsetmemiz gerekmektedir. Göktürklerde de tıpkı Avarlarda olduğu gibi eğri Türk kılıçları görülmektedir. Bahaeddin Ögel Avar kılıçlarının Göktürk kılıçlarının ilk örnekleri olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesini “*Göktürk kültür çevresi ile Avar (Juan-Juan) kültür çevresi birbirine çok yakındırlar.*” diye açıklamaktadır⁶¹.

Türk tarihinde ise “kılıç” adına ilk kez Orhun abidelerinde rastlanılmaktadır. Çin kaynaklarında ise Türklerin kullandıkları silahlar anlatılırken kılıçtan da bahsetmektedir⁶². Çelik kullanılarak yapılan Göktürk kılıçları oldukça sağlam ve demiri dahi kesebildiği söylenmektedir. Kılıç yapımında kullanılan iyi kalite çeliklere “*kurç*” adı verilirdi⁶³. Yüksek kaliteli çelik ile yapılan bu kılıç oldukça ünlü bir hale gelmiş ve aynı zamanda Göktürklerin ihraç ettiği bir silah olmuştur⁶⁴.

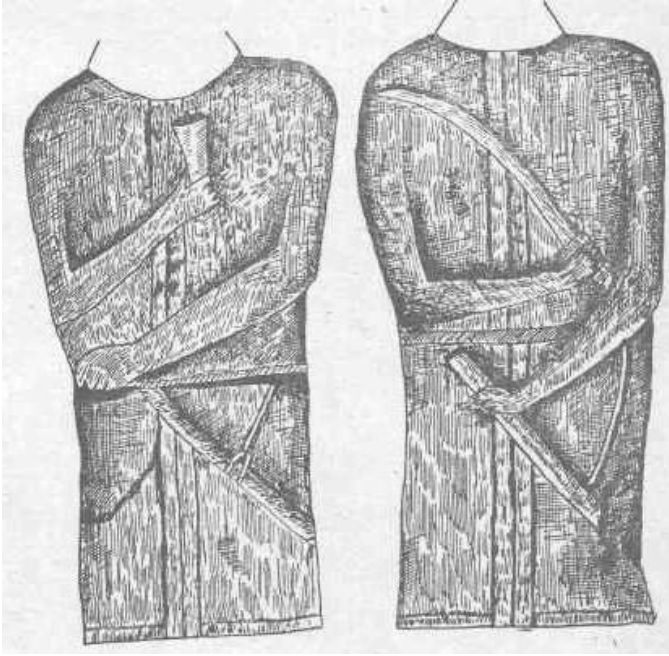
⁶¹ Ögel, “Türk Kılıcının Menş ve Tekâmülü Hakkında”, s. 444.

⁶² Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 49.

⁶³ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 130.

⁶⁴ Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 50-51.

Göktürk kılıçları hakkında Çin kaynakları dışında balballardan da bilgi edinmekteyiz. Türkistan coğrafyasında ve bugün Moğolistan sınırlarını da içine alan geniş bozkırlarda bulunan balballar üzerinde Göktürk savaşçıları tasvir edilmiştir. Bu tasvir edilen savaşçıların bellerinde ise kılıç bulunmaktadır. Bu balballar ile Göktürklerde eğri kılıç kullanıldığını düşünülebilir. Balballar üzerinde savaşçının belinde asılı bulunan bu eğri kılıçlar kına bağlı olan iki kayış ile bel kemerine bağlanmaktadır. Bu sayede hem Göktürk kılıçları hakkında hem de bu kılıçların bir savaşçının üzerinde nasıl taşındığı hakkında oldukça önemli bilgiler elde edilmektedir⁶⁵.

Görsel 4: Göktürk dönemi taş balbal örnekleri (Kaynak: Bahaeddin Ögel, “Türk Kılıcının Menşesi ve Tekâmülü Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 5 (1948), c. 6, s. 445)

⁶⁵ Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 53-54.

5.1.2. Uygurlarda Eğri Kılıç

Uygurlar döneminde Türk eğri kılıcı üzerinde ne gibi detaylı değişiklikler yaşadığı hususunda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Lakin Uygur Türklerinin eğri kılıç ürettiğini ve bu kılıçları çeşitli milletlere sattıklarını bilinmektedir.

Uygurlarda diğer Türk devletleri gibi kılıç üretiminde ustaydılar. VIII. yüzyılda Semerkant Müslümanlarına esir düşen Uygur Türkleri, burada onlara kılıç yapımını öğretmişlerdir⁶⁶. Uygurlar, Selçuklu devrinde Şam bölgesinde görülecek, savat işi⁶⁷ süslemeleri olan kılıçlar üretip bunları Çin'e satmaktaydılar⁶⁸.

Cengiz döneminde, Moğol Devletine seyahat eden Çinli elçiler, Moğolların çelik üretmesini bilmediklerini ve bu yüzden de Moğol komutan ve askerlerinin Uygur Türklerine kılıç siparişi vermişlerdir⁶⁹. Moğol ordularında görülen eğri namlulu kılıçların sebebinin Uygur Türklerinden sipariş verilmiş olan kılıçlar olduğu tahmin edilmektedir⁷⁰.

Her ne kadar Uygur Türklerinin de eğri kılıç kullandığını söylesek de içlerinde düz İran ve Avrupa kılıçlarının da görüldüğünü bilinmektedir⁷¹. Uygurları tasvir eden bazı çizimlerde de bu tipte düz kılıçların örneklerini görmekteyiz.

⁶⁶ Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s. 208.

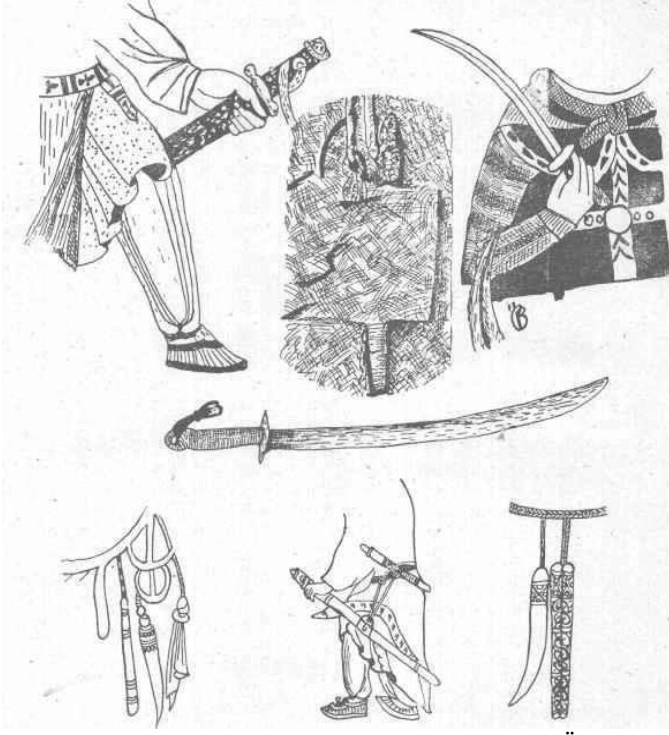
⁶⁷ Savat; Arapça “esvad” sözcüğünden gelir ve kara (siyah) anlamına gelmektedir. Savat işi süsleme ise gümüş üzerine çizilmiş bir desenin önce çelik bir kalem ile oyulduktan sonra savat adı verilen ve içerisinde gümüş, bakır, kurşun ve kükürt bulunan eriyiğin bu oyuklara doldurulması ile yapılan bir süsleme biçimidir. (Mehmet Zeki Kuşoğlu, “Savat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/savat> (Erişim Tarihi: 24.02.2020).

⁶⁸ Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s. 208.

⁶⁹ Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 130.

⁷⁰ Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 56.

⁷¹ Ögel, “Türk Kılıcının Menş ve Tekâmülü Hakkında”, s. 446.

Görsel 5: Uygurlarda görülen kılıç tipleri(Kaynak: Bahaeddin Ögel, “Türk Kılıcının Menşesi ve Tekâmülü Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 5 (1948), c. 6, s. 448)

5.2. II. Dönem Türk Eğri Kılıcı

İkinci dönem Türk eğri kılıcının anlatıldığı bu bölüm için elde ettiğimiz bilgiler bir Türk devleti nezdinde olmayıp VIII.-XI. yüzyıl Türk eğri kılıcının gelişim süreci üzerine olduğu için ikinci bölümü bu yüzyıllar üzerinden anlatmak daha uygun olacaktır. Bu dönem içerisinde elde edilen bilgileri bir Türk devleti ile ilişkilendirmenin sonucunda oluşabilecek olası hataların önüne geçmek için bu kararı almış bulunduk.

5.2.1. VIII. Yüzyılda Türk Eğri Kılıcı

VIII. yüzyılda eğri namluya sahip kılıçlar Türkistan bozkırının yanı sıra batıda da görülmüştür. Güney Rusya, Altaylarda ve batı da Macaristan bölgesine doğru yer alan çeşitli arkeolojik alanlarda büyük

bir grup erken dönem kılıçları bulunmuştur. Bu kılıçlar bozkırda Türkler tarafından kullanılan eğri namlulu kılıç örnekleridir. Türklerin yoğun biçimde kullandığı eğri kılıcın böyle geniş bir coğrafya içerisine yayılmasına neden olan şeyin, başka halkların tarafından da eğri kılıcın etkili bir silah olarak kabul gördüğünü bizlere göstermektedir⁷². Verilebilecek bir başka örnek ise Kuzey Kafkasya'daki Koban bölgesinde VIII-IX. yüzyıllar arasında tarihlenen bir mezar içerisinde bulunan bir kılıçtır. Ayrıca bu mezar içerisinde 740-799 yılları arasından kalma Emevi ve Abbasi dönemlerine ait sikkelerde bulunmuştur⁷³. Böylelikle eğri kılıcın İslam coğrafyasında da bilindiği bir kez daha anlaşılmaktadır.

VIII. yüzyıllar içerisinde eğri kılıç formunda önemli değişimler başlamıştır. Bu yüzyıl içerisinde kılıç kabzasının, namlunun aksi yönünde eğilmeye başlaması ile kılıcın daha güçlü bir kesici sağlayabileceği fark edilmiştir. Böylelikle Türk kılıç formu ilk kez işlevsel bir değişim gerçekleştirerek kabzanın eğilme süreci başlamıştır. Türkler gibi daha çok süvari temelli savaşan ordularda kılıç, saplama amaçlı hamlelerden ziyade daha çok kesme amaçlı hamleler için kullanılmaktadır. Böylelikle kabzanın eğilmeye başlaması, at üzerinde savaşan askerlerin daha güçlü kılıç hamleleri savurmasına olanak sağlamıştır⁷⁴.

Kabzanın bir yöne doğru eğilmeye başlamasının da kılıç formu üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Kabzanın bir yöne doğru eğilmesi, kılıç tutuşunu da tek yönlü hale getirir. Bu durumun bir sonucu olarak da kabzanın eğildiği yöndeki kesici ağzın işlevsel niteliği artarken aksi yöndeki ağız işlevselliğini yitirerek kullanım dışında kalır⁷⁵.

Kabzanın eğrilmesi aynı zamanda Türk kılıcının neden tek ağızlı bir yapıda olduğu sorusunu da yanıtlar niteliktedir. Fakat tek ağzın ön plana çıkması sonrasında ters ağızdan hemen vazgeçilmemiştir.

⁷² David Alexander, "Swords and Sabers During the Early Islamic Period", *Gladius*, Sayı 21 (2001), s. 209.

⁷³ Alexander, "Swords and Sabers During the Early Islamic Period", s. 209.

⁷⁴ Horoz, "Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar", s. 47.

⁷⁵ Horoz, "Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar", s. 47.

Başlangıçta namlunun balçaktan itibaren ilk dörtte birlik bölümü ağız açılmadan bırakılmıştır⁷⁶. Bu ara aşama aynı zamanda bugün Türk kılıcına özgü olan (kılıcın yalnızca namlu ucundan itibaren dörtte birlik kısmını oluşturan) ve yalman dediğimiz bölüme doğru giden sürecinde başlangıcıdır.

Eğri kılıç IX. yüzyıldaki gelişiminin yanı sıra İslam coğrafyasının o dönemki merkezinde görülmeye başlanmıştır. Abbasi halifesi Mu'tasım Billâh'ın hanedanlığı (833-842) döneminde Türkistan bölgesinden getirilen ve imparatorluk muhafızları olarak görev yapan Türk askerleri sayesinde oluşmuştur⁷⁷.

Görsel 6: Kazakistan Milli Tarih Müzesi'nde yer alan eğri namluya sahip bir kılıç (Fotoğraf: Batuhan Yıldız 02.07.2018)

5.2.2. XI. Yüzyılda Türk Eğri Kılıcı

XI. yüzyıla gelindiğinde namlu biraz daha eğrilmiş ve yalman daha sonraki dönemlerde standart olarak görülecek uzunluğa inmiştir. Bu dönemde Türk kılıcı artık gerçek manada bir süvari kılıcı olarak olgunlaşmaya başlamıştır.

⁷⁶ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 47.

⁷⁷ Alexander, “Swords and Sabers During the Early Islamic Period”, s. 205.

VIII-XI. yüzyıllar arasında balçak önünde namlunun kesici yüzü üzerinde yer alan “yaka” adı verilen bir bölüm yer almıştır. Kayahan Horoz’a göre bu dönem içerisinde yakanın yanı sıra balçak formunun korunmuş olması da bu iki parçanın birbirinden ayrı olmayacağını göstermektedir. Bu sebeple yakanın, kılıcın kım içerisine sabitlenme amacıyla yapıldığını düşünmektedir⁷⁸.

5.3. III. Dönem Türk Eğri Kılıcı

Üçüncü dönem Türk Eğri kılıcını ele alırken kılıcın nihai formuna ulaştığı Osmanlı dönemi öncesinde Büyük Selçuklu Devleti dönemi ile Türkiye Selçuklu Devleti dönemi ele alındı. Büyük Selçuklular dönemi öncesi olan Karahanlı ve Gazneliler dönemleri içerisinde kullanılan eğri kılıçlar hakkında yeterli bilgi bulunmadığından dolayı üçüncü bölüme Büyük Selçuklu Devleti dönemi ile başlanıldı.

5.3.1. Büyük Selçuklularda Eğri Kılıç

Tüm Türk devletlerinde olduğu gibi Büyük Selçuklu Devletinin de ok ve yaydan sonra kullandıkları ana silah kılıçtır. Genellikle Büyük Selçuklulara ait olduğu tespit edilen bir adet eğri kılıcın bulunduğu iddia edilmektedir⁷⁹. Belirlenen bu kılıcın namlu uzunluğu 75,4 cm, genişliği 3,5 cm’dir. Kılıç balçaktan itibaren düz bir namluya sahipken namlu ucuna doğru ilerledikçe namlu eğrilmiştir⁸⁰. Kılıcın tek ağzı keskinken, namlunun sırt kesiminin uç kısmında bir yalman bulunmaktadır⁸¹. Kılıcın kabza bölümü ise günümüze ulaşmamıştır⁸². Büyük Selçuklular döneminde yalnızca eğri kılıçlar kullanılmamaktaydı. Kullanılan birçok tipte kılıçlar da vardı. Lakin makalenin ana amacı eğri kılıç olduğu için bu tip farklı formlardaki Selçuklu kılıçlarından bahsedilmemiştir.

⁷⁸ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 50.

⁷⁹ İbrahim Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılmış Savaş Aletleri*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020, s. 96.

⁸⁰ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılmış Savaş Aletleri*, s. 97.

⁸¹ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılmış Savaş Aletleri*, s. 97.

⁸² Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılmış Savaş Aletleri*, s. 97.

Görsel 7: Selçuklu atlı okçusuna ait yapılmış bir çizim. Süvarinin belinde bulunan eğri kılıç dikkat çekmektedir (Kaynak: Ian Heath, *Armies and Enemies of the Crusades 1096-1291*, Wargames Research Group, United Kingdom 1978, s. 85).

Türkiye’de ise Selçuklu dönemine ait olarak nitelendirebileceğimiz birkaç adet eğri kılıç bulunmaktadır. Bu kılıçlar günümüzde İstanbul’daki Hisart Canlı Tarih Müzesi’nde sergilenmektedir. Müzede sergilenen kılıçların balçaktan itibaren düz ilerleyip namlu ucuna doğru hafif eğrilmeye başlanıldığı görülüyor. Kabza sapı ise namlunun aksi istikametinde eğrilmiştir⁸³.

⁸³ Tarif edilen kılıç; Görsel 8’de yer alan kısa eğri kılıçtır.

Görsel 8: Hisart Canlı Tarih Müzesi'nde sergilenmekte olan XI-XII. yüzyıl tarihli Selçuklu kılıçları

Nizamülmülk'ün, Selçuklu ordusunun asli unsurunu oluşturan gulâmların yetiştirilmesi hususunda sunduğu modelde; gulâmların 30-40'lı yaşlarına kadar süregelen eğitim ve yetiştirme dönemleri içerisinde henüz hizmet sürelerinin ikinci yılında kendilerine bir kılıç verildiği ve bu askerlerin bir yıl süre ile kılıç eğitimi aldığı bilinmektedir⁸⁴.

Selçuklu ordusu içerisine aynı zamanda “şemşirdârân” adlı bir askeri sınıf daha bulunmaktadır⁸⁵. Böylelikle Selçuklu ordusu içerisinde kullanılan kılıçlar arasında *şemşirin* de var olduğunu görülmektedir.

Selçukluların yönettikleri geniş coğrafya içerisinde İran coğrafyası da yer almaktaydı ve şemşir, İran coğrafyası için önemli bir kılıç türüydü. Türk kılıcı gibi şemşir de kendisine has bir karakteristiğe sahip olan önemli bir kılıçtır.

İslam döneminin başlarında İran kılıçları, Sasanilerin kullandığı düz kılıçlardan farklı değildi. İran coğrafyasında eğri kılıcın ortaya

⁸⁴ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 214.

⁸⁵ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 214.

çıkışı Selçukluların bölgeye gelmesiyle birlikte olmuştur. Tabii bu düşüncenin aksini iddia eden farklı görüşlerde vardır. Bu görüşe göre İran coğrafyasında eğri kılıç görülmeye başlanması MS VII. yüzyıl ile VIII-IX. yüzyıl arasında değişmektedir⁸⁶.

Görsel 9: XVIII. yüzyıl Şemşir kılıç

(Kaynak:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/32739>)

İran coğrafyasında üretilen ilk eğri kılıçlar neredeyse düz bir namluya sahipti. Namlu üzerindeki eğrilik namlu ucuna doğru başlıyordu. Kılıcın tek yüzü keskindi. Bu kılıç tipine bölge üzerine çalışmalar yapan bazı araştırmacılar “erken dönem kılıcı” yahut “prototip kılıçlar” adını vermektedir⁸⁷. İran’da eğri kılıcın yaygın olarak görülmeye başlandığı dönem ise XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlanıldığını dönemin Farsça yazılmış el yazmalarından

⁸⁶ Manochehr Mostagh Khorasani, “İran Shamshir’inin (Şimşir) Tarihi”, *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 248.

⁸⁷ Khorasani, “İran Shamshir’inin (Şimşir) Tarihi”, s. 251.

öğrenilmektedir⁸⁸.

İran coğrafyasında da Türklerde olduğu gibi eğri kılıç ile şemşir kılıcın karıştırılmamasına dikkat edilmiştir. Şemşir, Türk kılıcına göre çok daha eğri olan tek yüzü keskin, namlu ucuna doğru gidildikçe incelen, uzun balçak kollarına sahip özel bir kılıçtır. Şemşir kılıçlarda genellikle yalman bulunmasa da yalmana sahip olan şemşir kılıçlarda bulunmaktadır. Kılıca şemşir adının verilmesi ise eğri namlusunun bir aslankuyruğunu andırmasından kaynaklıdır⁸⁹.

5.3.2. Türkiye Selçuklularında Eğri Kılıç

Türkiye Selçuklu ordusunda ok ve yaydan sonra kılıç gelmektedir. Ok ve yay süvari ağırlıklı Türk ordularının öncelikli silahı olmuştur. Lakin ok ve yay kullanmanın mümkün olmadığı şartlarda askerinin öncelikli silahı olarak kılıç kullanılır. Bu doğrultuda Türkiye Selçuklularının da kılıç kullandığını bilmekteyiz. Fakat Türkiye Selçuklularında kullanılan kılıçlar hakkında bilgi elde etmek zordur⁹⁰.

⁸⁸ Khorasani, “İran Shamshir’inin (Şimşir) Tarihi”, s. 252.

⁸⁹ Bikkul, “Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme”, s. 23.

⁹⁰ Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 321.

Görsel 10: XIII. yüzyıl Anadolu Selçukluları döneminde yazılmış olan Varka ve Gülşah Mesnevisinde yer alan bir süvari minyatürü. Süvarinin elindeki eğri kılıç dikkat çekmektedir.

Türkiye Selçuklularında kılıç üretmekten sorumlu olan “şemşîrger” ve “seyyâf” adı verilen kılıç ustaları vardır⁹¹. Dönemin sikkelerinde ve minyatürlerinde tasvir edilmiş süvarilerin uzun ve eğri namlulu kılıçlar kullandıkları görülmektedir⁹².

5.3.3. Osmanlılarda Eğri Kılıç

Osmanlı Dönemi, Türk kılıcının mükemmel bir forma ve gelişim sürecinin zirve noktasına ulaştığı dönemdir. Yüzyıllar sürecek olan bu uzun dönem, Türk kılıcının Osmanlı ordusu içerisindeki kullanımının terk edilmesi ile kılıcın bin yıldan uzun süregelen dinamik gelişim sürecini de nihayete erdirmiştir. Bundan sebeple Türk kılıcının gelişim sürecinin son halkası olan Osmanlı dönemini kendi içerisinde yüzyıllara bölerek anlatmanın en doğrusu olduğu düşüncesindeyiz.

⁹¹ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 321.

⁹² Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 321.

5.3.3.1. XV. Yüzyıl'da Türk Eğri Kılıcı

Osmanlı dönemi içerisinde Türk kılıcının gelişim sürecini ele alırken XV. yüzyıldan başlanması gerekmektedir. Bunun başlıca sebebi ise henüz XIII. yüzyıldaki beylik süreci ile birlikte bu yüzyıl sonunda başlayıp nihayet XIV. yüzyılda bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesinde kendisini gösteren Osmanlılara ait herhangi bir kılıcın hâlâ daha tespit edilememiş olmasından kaynaklıdır. Bu durum da Türk kılıcının gelişim süreci içerisinde uzun bir boşluğun var olduğunu göstermektedir.

Ünsal Yücel'in bu boşluk dönemi için iki teorisi bulunmaktadır. İlk teori; kaliteli çeliğin çok değerli olmasından dolayı eski kılıçların eritilip tekrar dövülerek yeniden yapılmış olabileceği, ikinci teori; İstanbul'un fethinden sonra Edirne ve Bursa saraylarında bırakılan kılıçların zaman içerisinde kaybolmuş olabileceği şeklindedir⁹³.

XV. yüzyıla gelindiğinde, Türk kılıcı üzerinde dikkat çekici değişimlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Namlu formu daha uzun ve iri hale gelmiş, yalman ise bu dönemde daha fazla genişleyerek ağırlaşmış ve kılıç formu daha saldırgan bir şekle bürünmüştür. Ayrıca yalman bu dönemde dışbükey biçimdedir. Kılıcın uzayan ve genişleyen namlusu aynı zamanda kılıcı daha ağır bir hale getirmeye başlamıştır. Bunun önüne geçmek için ise "kol" adı verilen ve namlu üzerinde balçağa yakın bir noktadan uç noktaya kadar uzayan bir oluk açılmıştır. Oluk daha önceki dönemlerde de kılıç üzerinde gözükmesine karşın bu dönem kılıcın kalıcı bir unsuru haline gelmiştir⁹⁴.

Nihayetinde bu dönemde kılıcın ağırlık merkezi öne doğru kayması ile birlikte kılıç yavaşlamış fakat bu yavaşlama kılıcın çok daha güçlü kesme ve yarma hamlelerine uygun bir hale gelmesini ve kabiliyetini arttırmıştır⁹⁵.

⁹³ Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 70.

⁹⁴ Horoz, "Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar", s. 51-52.

⁹⁵ Horoz, "Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar", s. 52.

XV. yüzyıl itibariyle balçak form olarak olgunluğa ulaşmıştır. Balçağın kabza ve namluya bakan uçları uzamış ve kabza içerisine daha fazla girmiştir. Estetik açısından oldukça fazla çeşitliliğin olduğu balçağın “+” olarak gördüğümüz ana hatları fazla bir değişime uğramadan sonraki dönemlere kendisini aktarabilmiştir⁹⁶.

XV. yüzyıl dönemine ait olduğu bilinen en önemli kılıç ise hiç şüphesiz ki Fatih Sultan Mehmet’in ünlü kılıcıdır. Bu ünlü kılıcın uzunluğu 126,5 cm’dir. Kabzasında mors dişi kullanılmıştır. Namlu sırtı kalın, hafif eğri ve namlu başından namlu ucuna kadar kol (kan oluğu) bulunmaktadır. Namlunun bir yüzünde altın kakma tekniği ile bitkisel motifler yapılmışken diğer yüzünde celî sülüs, besmele, hamdele, dua ve salâtüselâm içeren bir metin yer almaktadır⁹⁷.

Görsel 12: Günümüzde Topkapı Sarayı’nda sergilenmekte olan Fatih Sultan Mehmet’in kılıcı (Kaynak: Hilmi Aydın, “Topkapı Sarayı’ndaki Padişah Kılıçları”, *El Sanatları Dergisi*, S. 4, İstanbul 2007, s. 32)

5.3.3.2. XVI. Yüzyıl’da Türk Eğri Kılıcı

XVI. yüzyıla gelindiğinde Türk kılıcı hem estetik hem de performans olarak en yüksek seviyeye ulaşmıştır. XVI. yüzyıl aynı zamanda Türk kılıcının zirve dönemi olarak da adlandırılabilir. Bu dönemde namlu biraz daha küçülmüş, eğrilik artmıştır⁹⁸.

Sırt ile yalmanın birleştiği noktada yer alan ve “mahmuz” olarak adlandırılan bölüm ise namlunun en geniş yeri olarak güçlü bir

⁹⁶ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 52.

⁹⁷ Nebi Bozkurt, “Kılıç”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, c. 25, s. 405-408.

⁹⁸ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 52.

yalmanın da ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. XV. yüzyılda dışbükey olarak gördüğümüz yalman bu yüzyıl ile birlikte bu özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Dışbükey yerine ise artık içbükey olacak şekilde yalmanın da değişim gösterdiğini görülmektedir⁹⁹.

Görsel 13:XVI. yüzyıl Osmanlı yapımı Türk eğri kılıcı (Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/research/24320>)

Tüm bu değişime rağmen kılıcın ağırlık merkezi hâlâ kılıcın kesme ve yarma hamlelerini etkili bir biçimde yapmayı sağlayacak noktadadır¹⁰⁰.

5.3.3.3. XVII. Yüzyıl'da Türk Eğri Kılıcı

XVII. yüzyıl ile birlikte kılıcın namlu genişliği biraz daha küçülürken, namlu eğimi daha da artmıştır. Yalman ise varlığını sürdürürken artık vurgusunu kaybetmeye başlayarak neredeyse namlu genişliğine inmiştir¹⁰¹.

Bu dönemde kılıcın ağırlık merkezi değişime uğramıştır. Artık kılıcın önceki dönemlerde görülen ağır fakat çok daha güçlü hamle ve

⁹⁹ Horoz, "Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar", s. 52.

¹⁰⁰ Horoz, "Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar", s. 52-53.

¹⁰¹ Horoz, "Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar", s. 53.

yarma hamlelerinden ziyade kılıcın daha hızlı hâle getirilmesi tercih edilmiştir. Bu dönem içerisinde görülen bir diğer değişiklikte kabza başı üzerinde görülen kabza kapağı kullanımına son verilerek kabza başının artık kabza ile dik bir açı yaratacak şekilde kıvrılmasıdır¹⁰².

Bu dönem Türk kılıcının gelişimini etkileyen önemli faktörlerden birisi de XVII. yüzyıl başından bu yana İngiltere'den ithal edilmeye başlanılan kılıç alımı ile birlikte Osmanlıların Batı askerî sistemine dâhil olma ve ordusunu geliştirme çabaları ile birlikte ordu için üretilen kılıçlarda Avrupa tipi süvari kılıçlarına benzemeye başlamıştır¹⁰³.

5.3.3.4. XVIII. Yüzyıl'da Türk Eğri Kılıcı

XVIII. yüzyıl, Türk kılıcının bin yıldan fazladır süregelen gelişim sürecinin artık sonuna gelindiği dönemdir. Türk kılıcının bu dönem içerisinde kullanımı azalmaya başlamıştır. Türk eğri kılıcının karakteristik özelliklerinin ciddi derecede değişime uğramasıyla birlikte bambaşka bir kılıç türü ortaya çıkmıştır.

Namlu formunun bugüne kadar görülmemiş biçimde değişime uğramasıyla “*pala*” adı verilen yeni bir tür kılıç ortaya çıktı. Pala ile birlikte artık orduların muharebe sahasında kılıcı ana silah olarak kullanımının azaldığını, bu sebeple de kılıcın bir savaş silahından ziyade yavaş yavaş gösterişin ve estetiğin ön plana çıktığı bir tören kılıcına evirildiği görülmektedir¹⁰⁴.

Palanın hemen her örneğinde görülen yoğun bezemeler, bu yeni tip kılıcın bir statü sembolü olarak tercih edildiğini gösteriyor. Bu özel kılıç, Osmanlılar tarafından öylesine çok tercih edilmiş ve kabul görmüş ki XVIII. yüzyılın en önemli kılıcı haline dönüşmüştür¹⁰⁵.

¹⁰² Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 53.

¹⁰³ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 53.

¹⁰⁴ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 54.

¹⁰⁵ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 54.

Pala hakkında bilgi vermek gerekirse, kolları uzun bir balçak kullanılırken, kabzada ise artık kılıçlarda standartlaşmaya başlamış olan “armudi kabza” kullanılmıştır. Kılıcın en çok dikkat çeken ve en farklı yeri ise namlusudur. Pala namlusu Türk kılıcına oranla daha kısa fakat daha geniş ve daha eğridir. Namlu genişliğinin yaratacağı ağırlığın önüne geçmek için ise namlu olabildiğince inceltiştir. Fakat namlunun incilmesi bu sefer onu daha zayıf kılacağından ötürü namluyu güçlendirmek adına sırt bölümüne özel bir form kazandırılmıştır. Bu özel form “T” biçimlidir. Bu yüzden “T” sırt olarak da adlandırılır¹⁰⁶.

Namlunun çok eğri oluşu, artık bu kılıç için saplama hamlelerinden vazgeçilerek yalnızca kesmeye odaklanıldığını göstermektedir. Yalman ise kılıç üzerinde görsel anlamda yer alsada artık işlevselliğini kaybetmiştir. Bazı palalarda neredeyse kesici özelliğini kaybetmiş yalmanlar bulunmaktadır¹⁰⁷.

Görsel 14: XVIII. yüzyıl sonuXIX. yüzyıl başında yapılmış olan Pala tipi Türk kılıcı (Kaynak:hermitagemuseum.org)

¹⁰⁶ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 54.

¹⁰⁷ Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, s. 54.

5.3.3.5. XIX. Yüzyıl'da Türk Eğri Kılıcı

Bu dönemde artık Türk kılıcı tamamen karakteristik özelliklerini kaybetmiş ve Avrupa kılıç tipine benzemeye başlamıştır. XIX. yüzyılda üretilen kılıçların kabzaları içerisinde Avrupa kılıçlarına özgü kabza tipleri kullanılmaya başlanmıştır. Kabza gittikçe düzleşirken, zamanla balçağa ek olarak kabza siperliği de eklenerek, 1822'de İngiltere'de kullanılmaya başlanılan piyade subay kılıçlarına benzemeye başlamıştır. Artık bu kılıçlar oldukça sade üretilmeye başlanarak estetik kaygıdan ziyade kullanım rahatlığı ön plana çıkmıştır¹⁰⁸.

Türk kılıcının yaşadığı bu değişim ile artık kılıç üretimi eskiye oranla çok daha kolay ve ucuza mal edilir olmuştur. Bu sayede ordu için üretilen kılıçlarda bir standartlaşma başlamıştır¹⁰⁹.

Osmanlı padişahlarının da kılıç tercihinde bu değişim görülmektedir. Sultan Abdülmecid, Abdülaziz ve II. Abdülhamid'e ait olan kılıçlar görsel olarak eski Türk kılıcını andırsa da dikkat edildiğinde farklı bir kılıç olduğu görülecektir. Bu dönem üretilen kılıçlar görsel açıdan eğri olsa da temelinde Türk kılıcına ait karakteristik özellikleri yansıtmamaktaydı¹¹⁰. Osmanlı Devleti bu dönemde kılıç üretimini kendisi sağlamaya çalışsa da artık Avrupa'dan da kılıç ithal etmeye başlamıştır.

¹⁰⁸ Tolga Akay, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kılıç", *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 150.

¹⁰⁹ Akay, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kılıç", s. 152.

¹¹⁰ Akay, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kılıç", s. 152-153.

Görsel 15: XIX. yüzyılda Şam'da yaşamış bir kılıç ustası ve tezgâhı

Türk kılıcı, 1806'da Nizam-ı Cedid ıslahatları dolayısıyla ordudan resmen kaldırılmıştır. Bu Türk kılıcı için artık bir sonu da teşkil etmektedir. Bu tarihten sonra Türk kılıcı bin yıldan uzun bir süreye yayılmış olan gelişim sürecini artık sonlandırmış ve bundan sonra ordu içerisinde Avrupa işi süvari ve piyade kılıçlarının görülmesi hızla artmaya başlamıştır¹¹¹.

6. Türk Kılıcının Üretimi

6.1. Çelik Üretimi

Türkler, Göktürkler öncesinde bronz ve demir kullanarak kılıç üretimi gerçekleştirdiler. Göktürkler dönemine gelindiğinde ise Türkler artık çelik üretebilecek bilgi ve tecrübeye sahip olmuşlardır. Çelik üretimi, demir üretimine oranla daha zorluydu. Bunun sebebi ise demir ile çeliğin erime ısılarındaki farktı. Demir yaklaşık olarak 1400-1450 derece arasında ısı ile erimekteyken, çelik ise 1550-1600 derece arasında bir ısı ile erimekteydi. Yaklaşık 100 derecelik önemsiz bir fark gibi görülse de 0-100 derece arasına kolaylıkla çıkabilmek mümkünken, ısıyı 1500'den 1600 dereceye çıkarabilmek çok zor ve güçtür. Bunu

¹¹¹ Horoz, "Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar", s. 54.

sağlayabilmek için özel bir teknik gerekir. Göktürkler bu zorlu teknik üzerinde gelişme kaydederek çelik üretimini gerçekleştirebilmiştir. Göktürkler çelik üretimi noktasında oldukça ustalaşarak elde ettikleri çeliği, silah namlusu olarak ihraç etmişlerdir¹¹².

Göktürkler kılıcın hammaddesi olan demiri karbon ile birleştirerek vasıflı ve kaliteli bir çelik üretmeyi başarmış, bununla kalmayıp bu çeliği ustalıklı işleyerek silaha dönüştürmüş ve dış pazara ihraç ederek ekonomik yönden de ayrıca kazanç sağlayabilmiştir¹¹³. Keza Uygurlarında Moğollar için kılıç ürettiklerinden bahsetmiştik.

Bunun yanı sıra Osmanlılar döneminde ise çeliğin hammaddesi olan demir için ise özel isimlendirmeler kullanılmıştır. Bunlar: “*Kara batan Timurlu kılıç, Kara kılıç, Karahasan Timurlu kılıç, eski İstanbul demirli kılıç, Diyarbakır demirli kılıç, Eski Şam demirli kılıç, Eski Mısır demirli kılıç, Horosan demirli kılıç, Kirmani demirli kılıç, Acem demirli kılıç, Seyhani demirli kılıç, Şam demirli kılıç, Hindi demirli kılıç, Çintiyan demirli kılıç*” vb. isimlerdir¹¹⁴. Burada verilen örneklere bakıldığında Türklerin yalnız çelik için değil, demir cevheri içinde birçok farklı isimlendirmelerde bulunduğu görülmektedir.

Demire verilen isimlerin yanı sıra üretilen çelik için de farklı isimlendirmeler mevcuttur. 1816’da İngiltere’nin Halep Konsülü olan J. Barker, Şam’da kılıç yapımında kullanılmak üzere üretilen çeliklere verilen isimleri sınıflandırmıştır. Bunlar: “*kermanî taban, lahori kara horosan, lahori, dişi taban, Erkek taban, İstanbul elifi, eski şam, beyaz horasan, sarı hindî, kum hindi*”¹¹⁵ olmak üzere on çeşit çelik ismi olduğunu belirtmiştir.

¹¹² Kayahan Horoz, Kişisel Görüşme (20.11.2015).

¹¹³ Kahraman, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, s. 50-51.

¹¹⁴ Ersin Doğanekin, “Kılıçhane”, *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 131.

¹¹⁵ Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, s. 61.

6.2. Pota Çeliği Üretimi

Pota çeliği adı verilen çelik üretme tekniği temelinde katı halde bulunan demir cevherini sıvı hale getirerek çelikleştirme metodudur¹¹⁶. Pota çeliğinin ilk kez nerede ve nasıl ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekle birlikte MÖ XIII. yüzyılda Trakya, Anadolu ve Mısır'da kalıp içerisinde demir eritme çalışmaları uygulanmaktaydı¹¹⁷.

MÖ 5-6. yüzyıllar arasında Fergana bölgesinde büyük üretim tesislerinin kurulduğu görülmektedir. Özellikle Maverâünnehir bölgesi çelik ve silah üretimi hususunda önemli bir merkez konumundaydı. Fergana ve İsticab'da, pota çeliğinin kullanıldığı kaliteli kılıçlar üretilmekteydi¹¹⁸. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bölgede çok fazla pota ve ocak kalıntısına rastlanılmıştır¹¹⁹.

Pota çeliği, (bulat, dımışkî, wootz) ham demir (toz, cevher) ve karbon veren maddelerin (tahta parçaları ve kömür gibi) bir pota içerisine konulmasıyla (toprak kap), yüksek ısıda uzun süre kalarak elde edilir. Pota çeliği üzerinde oluşan desenler pota adı verilen bu toprak kap özel olarak geliştirilmiştir. Çünkü potanın 1600 derecelik bir ısıya dayanıklı olması gerekmektedir. Toprak, saman ve kaolin (beyaz kil), birbiri ile karıştırılarak çamur haline getirilir ve kalıp ortaya çıkardır¹²⁰.

Potanın içerisine hammadde ve karbon veren maddeler konularak üzeri tamamen kapatılır. Bunlardan yüzlerce hatta binlercesi aynı şekilde hazırlanarak bir araya getirilir ve etrafı odun ile kapatılır. Etrafı odun ile kapatıldıktan sonra bu odunların da üzeri toprak ile kapatılarak büyük bir tepecik ortaya çıkmış olur. Bu tepecik içeriden ateşlenir ve sonrasında içeriye hava pompalanmaya başlanır¹²¹.

¹¹⁶ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılmış Savaş Aletleri*, s. 185.

¹¹⁷ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılmış Savaş Aletleri*, s. 185-186.

¹¹⁸ Abdulhalik Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi", *Belleten*, Sayı 232 (1998), c. 61, s. 578.

¹¹⁹ Horoz, Kişisel Görüşme (20.11.2015).

¹²⁰ Horoz, Kişisel Görüşme (20.11.2015).

¹²¹ Horoz, Kişisel Görüşme (20.11.2015).

İçerisi yüzlerce hatta binlerce pota ile dolu olan bu tepecik günlerce yakılarak gerekli erime sıcaklığına ulaşılması sağlanır. Böylelikle pota içerisindeki hammadde ve karbon verici maddeler gerekli erime sıcaklığına ulaştığında birleşir ve çeliğe dönüşüm gerçekleşir.

Pota içerisinde oluşan çelik potanın altında toplanırken, cüruf (atık madde) ise çeliğin üstünde toplanır. Günlerce yanan ocak, içerisinde bulunan potaların içindeki malzemelerin çeliğe dönüşmesinden sonra söndürülür. Ocak söndürüldükten sonra tepecik bir anda kırılarak açılmazdı. Günlerce yakılan ocağın yine aynı şekilde günlerce soğuması beklenilirdi. Türk tipi çelik üretiminde yavaş soğuma oldukça önemlidir. Örneğin; Hintlilerin de benzer bir şekilde hazırladığı ocaklar içerisinde bulunan potalar erime sıcaklığına ulaşır içerisindeki malzemenin çeliğe dönüşmesinden sonra doğrudan ocak kırılarak içerisindeki çelik alınırdı. Fakat bu uygulama yüzünden çelik üzerinde “hare” adı verilen desen oluşmazdı. Türk tipi çelik üzerinde desen oluşmasının temel sebebi ise çeliğin yavaş soğumasından kaynaklanmaktadır¹²².

Günler sonra tepecik kırılarak içi açılır ve içerisinden yumruk büyüklüğünde yaklaşık 2-2,5 kg’lık bir çelik kütlesi çıkarılır. Ortaya çıkan bu çelik kütlesi çok değerlidir. Öyle ki bu çelik kütlesi diğer adıyla çelik yumurtası, hükümdarlara sunulacak kadar değerli görülür¹²³. Aydın’a göre; Bir çelik yumurtası 3 ila 5 kg ağırlığında ve 5-8 cm çapında, 12 cm yüksekliğinde olan demir bir külçeydi¹²⁴. Bikkul ise çelik yumurtasının 2-3 kg arasında olduğunu, 8-12 cm yüksekliğinde olduğunu belirtir¹²⁵.

Çelik yumurtası, usta bir demircinin elinde uzun ve titiz bir çalışma ile dünya literatüründe eğri kılıç olarak kabul edilen ünlü forma kavuşur. Çeliğin elde edilmesi zor olduğu gibi bu çeliği dövmek de bir o

¹²² Horoz, Kişisel Görüşme (20.11.2015).

¹²³ Horoz, Kişisel Görüşme (20.11.2015).

¹²⁴ Aydın, *Sultanın Silahları*, s. 68-69.

¹²⁵ Bikkul, “Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme”, s. 26.

kadar zordu. Öncelikle batıda kılıç ustalarının yaptığı gibi çelik, içerisinde yoğun miktarda bulunan karbon sayesinde yüksek sıcaklıklara çıkartılarak, hamur gibi yumuşak bir kıvam alınca hızlı bir şekilde dövülmezdi. Türk çeliği batılı kılıç ustalarının tekniği ile dövülürse kolaylıkla kırılır hatta parçalanabilirdi. Türk tipi çeliğin düşük ısıda ve yaklaşık 15 gün sürecek olan bir dövme işleminden geçmesi gerekmektedir. Bu işlem çok fazla zahmet gerektirir ve yapılacak olan herhangi bir yanlışlıkta bu değerli çelik kolaylıkla kırılabilirdi¹²⁶.

Türk pota çeliği yüksek vasıflı olmasından dolayı yalnızca silah üretiminde kullanılmıştır. Bundan dolayı pota çeliği kıymetli bir cevherdir. Bu husus hakkında şöyle bir örnek de verebiliriz: Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının ilk dönemlerinde kendisine bayramlık hediye eden sanatkârlar içerisinde Dımışkçı Hüseyin, sultana bizzat bir çelik yumurtası hediye etmiş, bir diğer usta olan Dımışkçı Murat ise sultana on adet çelik yumurtası hediye etmiştir¹²⁷.

Pota çeliği, asitler aracılığı ile ortaya çıkan demir karbürler vasıtasıyla üzerinde birçok dalgalı desenin oluştuğu bir pota içerisinde eritilmiş özel bir çelik türüdür¹²⁸. Bunun dışında kalan diğer desenler çeliğin içerisine gümüş gibi farklı madenler atılarak elde edilir. Çelik içerisine bu tip farklı madenler atıldığında sulayan çelik gri, siyah ve kahverengi çelik olarak adlandırılır¹²⁹.

Pota çeliği kendisine özgü 24 çeşit farklı deseni bulunmaktadır. Gül çiçeği, kurt dişi ve Muhammed'in merdiveni gibi desen isimleri birkaç örnekten bazılarıdır.

¹²⁶ Horoz, Kişisel Görüşme (20.11.2015).

¹²⁷ Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı Ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, s. 61.

¹²⁸ Auguste Demmin, *An Illustrated History of Arms and Armour From the Earliest Period to The Present Time*, G. Bell & Sons LTD, London 1911, s. 541.

¹²⁹ Demmin, "An Illustrated History of Arms and Armour From the Earliest Period to The Present Time", s. 541.

Görsel 16: Pota çeliği ve hare (namlu üzerinde görülen desenler)

Tabi burada bazı çelik desenleri hakkında biraz daha detay vermemiz konunun anlaşılabilmesi adına daha iyi olacaktır diye düşünmekteyiz.

Ağaç Damarı Deseni: Bu desen daha çok bir ağaç damarını andırdığı için bu ismi almaktadır. Namlu üzerinde hem boylamasına hem de enlemesine görülen düzensiz biçimlere sahiptir. Bu desen ayrıca Kara Horosan yahut Karabatan olarak da ikiye ayrılabilir. Kara Horosan'ın çok daha ince yapılı desenleri vardır ve Karabatan'la aynı siyah renktedir. Karabatan ise koyu mavi-siyah renkte olmasına karşın daha gümüşü desenleri bulunmaktadır¹³⁰.

Görsel 17: Ağaç Damarı (Karahorasan) Deseni

¹³² Khorasani, "İran Shamshir'inin (Şimşir) Tarihi", s. 261.

Kırk Merdiven: Bu desen namlu üzerinde çapraz basamaklara sahiptir. Her bir basamak arasındaki mesafe ise aynı ve düzenli ilerlemektedir. Namlunun her bir yanında yer alan basamak sayıları 20-50 arasında değişiklik göstermektedir¹³¹.

Görsel 18: Kırk Merdiven Deseni

Şeritli Desen: Bu desen ise namlu üzerinde ilerleyen dalgalardan oluşmaktadır. “Sham yahut Scham” olarak da bilinir¹³².

Görsel 19: Şeritli (Sham / Scham) Deseni

Türk pota çeliğinin üretimi XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Fakat bu dönemde Osmanlı Devleti'nin askerî alanda Avrupalı devletlerin eğitim, silah, vb. unsurlarda örnek almaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde Avrupa da artan sanayi üretimi ile birlikte maliyetlerin ucuzlaması neticesinde Osmanlılar daha ucuz maliyetli ithal çeliğe yönelmiştir. Bu durum yerli ustaların bir süre sonra üretimin daha zor

¹³¹ Khorasani, “İran Shamshir’inin (Şimşir) Tarihi”, s. 261.

¹³² Khorasani, “İran Shamshir’inin (Şimşir) Tarihi”, s. 261.

olduğu pota çeliğini üretmez bir noktaya getirmiştir. Bir süre sonra da yerli çelik üretimi tamamen bırakılmıştır¹³³.

Avrupalıların Pota çeliği üretimine dair yapmış oldukları çalışmalar için bir örnek vermek gerekirse; 1804'te Fransa'da Pota çeliğini üretmeye çalışan ilk kişi Clovet'dir¹³⁴. Ardından 1822'ye gelindiğinde Degrand, Gurgey, Conleause ve özellikle de Stodart ve Faraday'in ürettikleri pota çeliği Clovet'in ilk denemelerine oranla nispeten daha iyiydiler¹³⁵. Avrupa'da bu tip yüksek kaliteli çelik üretimi çalışmalarının doğu toplumlarına oranla bu denli geç başlamasındaki en büyük sebep sanayi devrimi olarak görülebilir¹³⁶.

6.3. Kılıca Su Verme

Türk kılıcının üretilmesinde çelik kalitesinin yanı sıra çeliğe su verme işlemi de çok önemli bir hususu oluşturmaktadır. Bu hassas işlem oldukça dikkatli yapılmalıdır. Aynı zamanda bu işlemi onu uygulayan kılıç ustasının ne kadar maharetli bir usta olduğunu da gösterir. Zira az su vermesi halinde namlu yanlış bir biçimde eğrilerek bozulur, gereğinden fazla su verirse de bu sefer namlu çok narin olur ve çabuk kırılır¹³⁷. Bu yüzden kılıca verilecek olan su tam kıvamında olmalıdır. Bunu da sağlayacak olan şey kullanılan malzemeler ve onların ölçüleridir.

Bu konu hakkında Kemankeş Mustafa Ağa bizlere şu önemli bilgileri vermektedir: “*Benim kardeşim, sana temren, kılıç yahut bıçağa verilen öyle bir su yazdım ki, bunu vaktiyle yapmışlar ve kimya gibi saklamışlar. Bugün ne bir temrencide, ne de bir kılıçıda vardır. Ben*

¹³³ Horoz, Kişisel Görüşme (20.11.2015).

¹³⁴ Demmin, *An Illustrated History of Arms and Armour From the Earliest Period to The Present Time*, s. 541.

¹³⁵ Demmin, *An Illustrated History of Arms and Armour From the Earliest Period to The Present Time*, s. 541.

¹³⁶ Tabi burada Avrupa'nın demircilik geçmişi, çelik elde etme usullerinin, Türklerin çelik elde etme usulleri ile kıyaslanması da gerekmektedir. Ancak bu sayede çok daha detaylı ve doğru bir tespit yapabilmemiz mümkün olacaktır.

¹³⁷ Bikkul, “Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme”, s. 26.

dahi saklayacaktım; lâkin hayır duanızdan mahrum eylemeyiniz diye bunu işfa ediyorum. Bu usulü ben bizzat tecrübe ettim. İşbu suyu yapmak için aşağıda cins ve miktarı yazılan maddeler birbirleriyle karıştırılarak bir kaba konup tahammür etmek üzere kırk gün güneşte bırakılır. Sonra mezkur kap ateşe konularak rakı taktir edilir gibi imbikten geçirilerek damla damla toplanır. Bu şekilde elde edilen suyun bir okkası bir kılıca su vermeye kâfi gelir. Bir okkası bin altın değer. Bu sudan su verilmiş kılıç ile bir cebeye (zirha) vursan paramparça eder¹³⁸.

Kemankeş Mustafa Ağa'nın verdiği reçete içerisinde şu bilgilerde yer almaktadır;

Miktar	Cinsi
1 Okka	Sönmemiş Kireç (Ca O)
½ Okka	Pelit Külü (Valonet Gland)
½ Okka	Bevrek-ü'l Ermeni (Na-CO-Soda)
½ Okka	Cenkâr (Bakır Çalığı)
½ Okka	Sarı Zırmh (AsS- Arsenik Sülfür)
1 Okka	Yaban Soğanı Suyu (Alium Sativum)
2 Okka	Turp Suyu (Raphanus Sativum)
1 Okka	Katran (Goudron)

Tablo 1: Kılıcı su vermek için hazırlanan kimyasal karışımın listesi (Kaynak: Ahat Ural Bikkul, "Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme", *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı 4 (1962), s. 26)

Kemankeş Mustafa Ağa'nın verdiği bu reçete ile kılıca su vermek için hazırlanan kimyasal suyun içerisinde birçok malzeme olduğunu, verilen ölçülere uyulması hususunda çok titiz davranılması gerektiği görülmektedir.

Osmanlılarda üretilen kılıçlar hakkında 6 Kasım 1726 tarihli bir

¹³⁸ Bikkul, "Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme", s. 26.

Kadı Sicil kaydında kılıç yapımında dikkat edilmesi gerekenler belirtilmiştir. Bu kayda göre kılıç, kara demirden, kabzası boyama ağaçtan olmayıp abanoz, sakız ve fildişinden olması gerektiğini ve bunun dışına çıkılmaması gerektiğini bildirmektedir¹³⁹.

Osmanlılar kılıç hammaddesi olan demirin tedarikine kılıç üretmek kadar önem vermişlerdir. 15 Nisan 1631 tarihli bir mühimme kaydına göre; kılıççılık yapan Yenişehir'in Fenar nahiyesine bağlı İslatina köyü ahalisine kaliteli demir yerine kalitesiz demir vermeyi teklif ederek köy halkının mağduriyetlerine sebep oldukları neticesiyle Timürhisar kazasına bağlı Brin köyü ahalisi, kaliteli demir satmaları hususunda sıkıca uyarılmıştır¹⁴⁰.

Sonuç

Türk Kılıcı bin yılı aşkın bir süre boyunca etkin bir gelişim süreci göstermiştir. Eğri kılıç, kesme ve yarma hamleleri temelinde gelişim sağlayan bir kılıç türü olduğundan dolayı süvari temelli bir silah olmuştur.

Türk eğri kılıcı gelişimi itibariyle ihtiyaca ve kullanım amacına göre hızlı gelişmeler kaydetmiştir. Tabii bu gelişmedeki başlıca etken Türklerin geniş bir coğrafyada, birbirinden zorlu rakip halklar ile mücadelelere girmiş olmasıydı. Türklerin zorlu iklim ve siyasi koşullara hızlı adapte oluşu, demircilikteki becerilerinin de katkısıyla, Türk kılıcı sürekli gelişim kaydederek bilinen en iyi süvari kılıçlarından birisi haline gelmiştir. Namlu eğriliği, yalman kullanımı gibi karakteristik özelliklere sahip olan bu kılıç Türklerle ilgili akla gelen ilk silahlardan olmuştur.

Türkiye’de uzun namluya sahip, kesici ve delici tüm silahlar kılıç olarak tanımlanır. Yapılan bu tanımlandırma ise bir kılıcı açıklamak açısından yeterli değildir. Çünkü bu tanımlandırma ile uzun namluya sahip olup aslında kılıç olmayan silahlarda birer kılıç gibi

¹³⁹ Doğanekin, “Kılıçhane”, s. 132.

¹⁴⁰ Doğanekin, “Kılıçhane”, s. 131.

gösterilmektedir. Kılıçlar tek bir tanımlamadan çok daha öte kendi içerisinde piyade/süvari, düz/eğri, kesme ağırlıklı/saplama ağırlıklı, uzun namluya sahip/kısa namluya sahip, yalmanlı/yalmansız vb. birçok tanımlandırma yapılabilecek silahlardır. Bundan dolayı makale içerisinde kılıç için daha doğru kabul edilebilecek bir kılıç tanımlandırması yapılmıştır.

Türkiye’de kılıç üzerine yapılmış olan çalışmalar içerisinde, Türk eğri kılıcı tek bir başlık altında ilk kez bu makale içerisinde incelenmiştir. Yine ilk kez bu makale içerisinde eğri kılıcın gelişim süreci üç bölüm halinde tasnif edilmiştir. Yapılan bu tasnif üç ana bölüm altında tarihî dönemlere ayrılarak yapılmıştır. Anlatılan her tarihî dönem içerisinde eğri kılıç biçimsel olarak namlu, kabza ve balçak üzerindeki değişimler dikkate alınarak incelenmiştir. Yapılan bu çalışma ile Türk eğri kılıcının diğer kılıç türlerinden bağımsız olarak ele alınabileceği ve konu hakkında müstakil bir çalışma yapılmasının mümkün olduğunu ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İnceleme Eserleri

AKAY, Tolga, “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Kılıç”, *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 141-160

ALEXANDER, David, “Swords and Sabers During the Early Islamic Period”, *Gladius*, Sayı 21 (2001), s. 193-220

AYDIN, Hilmi, Sultanın Silahları, Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2007

BAKIR, Abdulhalik, “Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi”, *Bellekten*, Sayı 232 (1998), s. 519-595

BAY, Serdar, “Kılıç İmalatında Kullanılan Çelik Türleri ve Şam Çeliği”, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 291-328

BİKKUL, Ahat Ural, “Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı 4 (1962), s. 20-28

BOZKURT, Nebi, “Kılıç”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, c. 25, s. 405-408

BURTON, Richard F, *The Book Of The Sword*, Chatto and Windus, London 1884

DEMMIN, Auguste, *An Illustrated History of Arms and Armour From the Earliest Period to The Present Time*, G. Bell & Sons LTD, London 1911

DOĞANTEKİN, Ersin, “Kılıçhane”, *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 129-140

DUMAN, İbrahim, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılmış Savaş Aletleri*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020

ERALP, T. Nejat, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, TTK Basımevi, Ankara 1993

GÖKSU, Erkan, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008

GÖKSU, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018

HOROZ, Kayahan, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, ed. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 42-56

KAHRAMAN, Mutlu, “Türk-Bozkır Tarihinde Kılıç”, *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 31-62

KHORASANİ, Manochehr Mostagh, “İran Shamshir’inin (Şimşir) Tarihi”, *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 245-272

MANGALTEPE, İsmail, “Arkeolojik Buluntulara Göre Avar, Peçenek ve Kuman-Kıpçaklarda Askeri Teçhizat”, ed. Feridun M. Emecen, Eskiçağ’dan *Modern Çağ’a Ordular*, Kitabevi, İstanbul 2008, s. 121-152

ÖCAL, Süleyman, “Kılıç”, *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç*, ed. Tolga Akay ve Süleyman Tekir, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s.15-30

ÖGEL, Bahaeddin, “Türk Kılıcının Menşe ve Tekâmülü Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 5 (1948), c. 6, s. 431-460

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971

SAMİ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2011

YÜCEL, Ünsal, “Türk Kılıç Ustaları”, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı 7-8 (1964-1965), s. 59-98

Summary

Turkish Sabre has shown an effective development process for over a thousand years. Sabre has been a cavalry-based weapon because of its design. Turkish sabre is actually a weapon that gained its developments on cutting and splitting moves.

Turkish sabre has made rapid developments in terms of its development, according to the need and purpose of use. The main factor of this development was the struggle of the Turks in a wide geography against the rival people that tougher than each other. With the rapid adaption to the harsh climate and political conditions and the additive of their skills in blacksmithing, the Turkish sabre has been one of the best cavalry swords with their progress in time. This sabre has become one of the first weapons that comes to mind with its characteristic features like; curvature of the blade and the use of “yalman”.

In Turkey, every sharp and piercing weapon with a long blade is named as “kılıç” which means sword. This definition is not adequate for describing a sword. Because with this definition, It is possible to misdescribe some weapons as swords, that are not actually swords. Swords have much more than a single description. They have their own differences between their purpose of use like infantry/cavalry, straight/curved, the tendency to cutting or stabbing, long/short blade, with or without the “yalman” and such. Therefore, it is possible for us to make lots of different descriptions for these sword types. Therefore, a more accurate definition of a sword has been made for the sword in the article.

Between the studies made in Turkey on the sword, the Turkish curved sword is examined under a single title for the first time. First time again, the curved sword’s development process is classified in three parts. This classification was made by dividing into historical periods under three main sections. In each historical period that has been described, the curved sword is examined by considering the differences made in the forms of a blade, handle and crossguard. With this study, it has been revealed that the Turkish curved sword can be

discussed independently from other sword types and it is possible to conduct a distinct study on the subject.

20. Yüzyılın Son Özel Tank Muharebesi: 73 Easting Muharebesi

The Last Special Tank Battle of the 20th Century:
Battle of 73 Easting

*Anıl UZUN**

Öz

Hiç kuşkusuz tanklar her geçen gün etkileri azalsa da savaşların kaderini etkileyen en önemli askeri birimlerdir. Kara kuvvetlerinin karar silahı olan tankların ve zırhlı araçların teknolojik, sayısal ve eğitimsel olarak iyi seviyede olması çok önemlidir. Özellikle eğitim açısından daha önceki tank muharebelerini incelemek önemlidir. Her ne kadar 2. Dünya Savaşı bu konuda çok sayıda örneğe sahip olsa bile modern tankların karıştığı muharebeleri incelemek daha önemlidir. Son yıllarda Arap-İsrail Savaşları dışında en ciddi tank tanka muharebeler kuşkusuz Körfez Savaşı'nda olmuştur. Bu çalışmanın amacı değişen harp ortamı, Amerikan zaferinin nedenleri, taktiksel bakış açısı gibi konuları inceleyerek tankçılar için aydınlatıcı bir çalışma hayata geçirmektir.

Anahtar Kelimeler: Tanklar, Zırhlı Muharebe Aracı, M1A1 Abrams, T-72, Bradley, BMP-1

Abstract

There is no doubt that tanks are the most important military units that affect the fate of the war, although their effects are decreasing day by day. It is very important that tanks and armored vehicles, which are the decision weapons of the ground forces, are at a good technological, numerical and educational level. It is important to examine previous

* Bilim Uzmanı. E-posta: auzun0694@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-7570-6345.

Geliş Tarihi/Received: 19.04.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 17.08.2020

tank battles, especially in terms of training. Although the Second World War is quite rife in this regard, it is more important to examine the battles involving modern tanks. In recent years, apart from the Arab-Israeli wars, the most serious tank-tank battles have been in the Gulf War. The aim of this study is to explain subjects such as the changing war environment, the reasons for the American victory, and the tactical point of view, and implement an enlightening work for Tank Officers and Tacticians.

Keywords: Tanks, Armored Combat Vehicle, M1A1 Abrams, T-72, Bradley, BMP-1

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda dünya, "Siper Savaşı" denilen yeni bir "kıyım savaşı" ile karşı karşıya kaldı. Kitlemel kuvvetler karşılaştıklarında savaşı belirli bir bölgede kilitleyen bu savaş türünün en kötü yönü, siperlerin makinalı tüfek ile birleştğinde ele geçirmesi çok zor hedefler olması ve ele geçirilse bile geri kaybedilmesi sebebiyle düşman hatlarını yarmak için çok fazla askerin ölmesiydi. Bu yüzden Siper Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nın acı bir sonucuydu¹. 1916 senesinde Dünya'nın ilk paletli, silahlı ve zırhlı tank olarak nitelendirilen savaş aracı olan İngiliz Mark 1, savaş arenasında boy gösterdiğinde hiçbir şey eskisi gibi olmayacağı anlaşılmıştır. Keza bu yeni araç; siperleri, engelleri ve tuzakları adeta dağıtarak geçmiş, makinalı tüfek mevzilerini yok ederek piyadenin ilerleyişini inanılmaz derecede hızlandırmıştır. Bunun ilk etkilerini 1917 Cambrai Muharebesi ve Anzakların 1918'de Amiens'de gösterdiği başarılarında görmek mümkündür².

Tankların gelişimi ve kullanım amaçlarının değişmesi çok hızlı oldu. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında, bir sonraki dünya savaşına

¹ John Ellis, *Eye-Deep in Hell-Life in the Trenches 1914-1918*, Fontana Press, Kaliforniya 1977, s. 10.

² R. Murray Williamson ve Allan R. Millett, *Military Innovation in the Interwar Period*, Cambridge University Press, New York 1996, s. 6.

kadar tankın niteliği değişti. İlk dünya savaşında bir nevi siper geçme aleti olan tanklar, bir sonraki dünya savaşında mobil bir top/yok edici platform ve diğer zırhlı araçları vurmak için kullanılan bir araca dönüşmüştür. Diğer yandan başka bir konu ise Hafif, Orta ve Ağır Tank sınıflarının git gide tekilleşmesi ve günümüzde Ana Muharebe Tankı, Savaş Tankı ve diğer bir adıyla Evrensel Tank'a dönüşmesidir³. Günümüzde bazı özel görevler için hafif ve orta sınıf tank olsa bile eskisi kadar yaygın değildir. Çünkü hafif tankların ve *tankette*⁴lerin yaptığı hafif piyade desteği ve keşif görevini⁵ şu an zırhlı muharebe araçları, sayıca fazla orta tankların görevlerini ise günümüz envanterlerindeki ana tanka göre daha düşük kalibreli topa sahip sayıca fazla ikincil tanklar görmektedir.

2. Dünya Savaşı sonrası tekilleşen ve en sonunda ana muharebe tankları üzerine yoğunlaşan tanklarda bu tarihlerden sonra da farklı ekolleşmeler baş gösterdi. Bunların en bilineni, batı ve doğu ekolü tanklardır. Bu anlayışa göre batı tankları, zırh olarak daha ağır ve güvenli ancak daha pahalıydı. Ateş güçleri üst seviye manevra kabiliyetleri iyi ve kısıtlı seviye arasında gidip gelmekteydi. Bu seçimin en önemli nedeni ise batı ordularında personele verilen önem ve daha savunmacı ülkeler olmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak kara doktrinini “istilacı” bir karakterde kurgulayan Sovyetlere bakıldığında, tankların daha ince zırh, yüksek ateş gücü ve yüksek manevra kabiliyeti, bununla beraber de daha düşük maliyetlerle öne çıktığı görülmektedir⁶. Tankların daha az zırhlı olması hem zırh maliyetinden hem de zırhın getireceği yükü kaldıracak daha güçlü motor ve aktarma organları maliyetinden avantaj sağlamaktaydı.

1980'ler ve sonrasında ise saldırı ve savunma tipi tank tasarımları öne çıkmıştır. Bu anlayışa göre ise tankı geliştiren ülkenin

³ Richard Ogorkiewicz, *Tanks: 100 Years of Evolution*, Osprey Publishing, Oxford 2018, s. 7.

⁴ Zırhla kaplanmış, bir veya iki personel gibi çok az sayıda muhariple kullanılan tank.

⁵ John Joseph Timothy Sweet, *Iron Arm: The Mechanization of Mussolini's Army, 1920-40*, Stackpole Books, Mechanicsburg 2006, s. 6.

⁶ Jeremy Paugh, *Steel Monsters: Soviet Tank Development during the Second World War*, Concordia University Lisans Tezi, Portland 2019, s. 65.

dış politikasına göre tanklarının tasarımı değişmekteydi. Örneğin bir ülke eğer dış politikasında agresif değilse savunma tipi tankları daha çok tercih etmektedir. Savunma tipi tanklarda tanktaki toplam zırh oranı büyük ölçüde gövde yerine tarette kullanılır. Çünkü ülke savunmada olacağından tankların gövdelerini sabit siperlerin arkasında saklayacağından ve sadece taretlerini göstereceğinden tarette daha çok zırha ihtiyaç duymaktaydılar. Bu ekol tankların en büyük öncüsü modern 1200 beygirlik motoruna rağmen 62.5 tonluk devasa cüssesi⁷ ile İngiliz Challenger 1 ve 2 tankları olabilir. Saldırı tipi tanklarda ise zırh konumlandırması taret ve gövdede eşit olarak paylaştırılmakta hatta son dönemlerde Armata gibi tanklarda ise taret insansız hale getirilip zırh ağırlığı gövdeye doğru kaymaktadır. Çalışmamızın konusu olan M1 tankları; T serisi tanklar, Leopard 2 tankları vb. saldırı tipi tanklara örnek verilebilir.

Tankların çeşitlenmelerini sadece kullanım amaç ve tarzlarına göre sınıflandırmak biraz haksız olabilir. Ayrıca tanklar ülkelerin coğrafi özelliklerine göre de şekillenebilir. Örneğin İsrail tankları Golan Tepeleri'nde daha verimli kullanmak için motoru öne alınmıştır. Bu özelliği sayesinde tank kısıtlı sayıda da olsa personel taşımakta ve ekstrasından bir ön koruma sağlayabilmekteydi. 2. Dünya Savaşını temel alan askerî tarih araştırmalarında tankların kabiliyetlerini hız, top çapı ve zırh kalınlığı gibi bazı basit değerlerle karşılaştırmak mümkün iken bu yakın dönem askeri tarihindeki tanklarla ilgili değerlendirmelerde çok daha farklıdır. Tankların ateş güçleri, kullanılan mühimmat tipleri ve kabiliyetlerine; zırhları ise kullanılan zırhların kimyasal yapısı ve kullanım tekniklerine; son olarak da elektronik alt sistemleri de tankın işlevselliğine direkt olarak etki etmekteydi.

1. 73 Easting Muharebesine Giden Yol

Irak ve Müttefik Kuvvetler, 73 Easting Muharebesi'ne çok basit bir şekilde gelmediler. Irak Ordusu, I. Körfez Savaşı öncesi ciddi bir süreçten geçirildi. Bu süreç hem Saddam Hüseyin'i güçlendirmiş, hem

⁷ Simon Dunstan ve Tony Bryan, *Challenger 2 Main Battle Tank 1987-2006*, Osprey Publishing, Londra 2006, s. 28.

de Irak ordusu ve envanterini şekillendirmiştir. Bu açıdan bu süreci incelemek önemlidir.

1.1. 1980 İran-İrak Savaşı

Görsel 1: İran-İrak savaşında düşmana ciddi bir hava üstünlüğü kuran İran F-14'leri⁸

Şattul Arap bölgesi İran ve Irak arasında uzun yıllar ihtilafa neden olmuştur. 1975'te Saddam Hüseyin ve İran Şahı Pehlevi arasında imzalanan antlaşma ile Şattularap sorunu çözüme kavuşturulmuştur. Ancak 1979 İran İslam Devrimi ve Irak'ın da benzeri bir tecrübeyi yaşaması düşüncesi⁹, bölgedeki birçok olaya zemin hazırlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler krize girmiştir. Nitekim 22 Eylül 1980'de Saddam'ın sürpriz bir şekilde Abadan ve Hürremşehr'e saldırması savaşın fitilini ateşlemiştir. Savaş başlar başlamaz iki tarafta karşısındaki lideri suçlamıştır. Humeyni, Saddam'ı İran'ın devrim sonrası zayıflayan devlet yapısından¹⁰ faydalanarak işgal girişiminde bulunmakla, Saddam ise Humeyni'yi İslami Devrimi Irak'a da sıçratmaya çalışmakla suçlamıştır. Çıkan bu savaş bölgedeki birçok ikili hesaplaşmalar sonucu devletlerin bu iki ülke arkasında yer almalarına

⁸ IRIAF, http://www.iiaf.net/archive/aircraft/images/f_14_caring_hawk_missile.jpg (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

⁹ Robin Wright, *In the Name of God*, Simon & Schuster, New York 1989, s. 126.

¹⁰ Farhang Rajaei, *The Iran-Iraq War: The Politics of Aggression*, University Press of Florida, Gainesville 1993, s. 80-82.

sebepe olmuştur. Türkiye'nin bu savaştta tarafsız olmasına rağmen Suriye dışındaki çoğu Arap ülkesi Irak'ın arkasında konum aldılar.

1980'de Irak askeri ekipman olarak İran'dan biraz daha iyi durumdaydı. Üstüne üstlük İran, İslam Devrimi sonrası birçok askeri personelini hapse atmış ve yerlerine yenisini koyamamıştı. Irak bu avantajı kullanmak amaçlı hızlı ve şok saldırı ile rakibini pes ettirmek üzere bir strateji kurmuş daha savaşın başında 22 Eylül 1980'de İran Hava Kuvvetlerini yok etmek için geniş çaplı bir operasyon başlatmıştır¹¹. Iraklıların bu saldırısında İsrail ile 1967'de yaptıkları Altı Gün Savaşları'nda maruz kaldıkları önleyici hava saldırılarının esintileri olduğu bellidir. Ancak ne yazık ki Irak bunu yeteri kadar başarılı yapamamış, İran'ın geniş coğrafya derinliğinde Irak Hava Kuvvetlerine ait Mig-23BN, Tu-22, Su-20'ler yeterli olamamış, az sayıda uçak vurabilmişlerdir. Diğer yandan yine Altı Gün Savaşları'ndan ders alan İran, uçak hangarlarını güçlendirilmiş betonlardan yaptığından Iraklılar sadece İran pistlerini tahrip edebilmişlerdi ki bunlarda daha sonra kolayca tamir edilebilmişlerdir¹². Irak'ın bu hamlesi çok kısa bir sürede İran Hava Kuvvetlerinden tepki gördü. İlk olarak küçük çaplı öncül 22 Eylül 1980 İntikam Operasyonu ve sonraki gün 23 Eylül'de yaklaşık 140 uçakla yapılan Kaman 99 Operasyonu ile Irak'a ait 11 hava alanı ve altyapısına sert bir darbe vurdu ve İran, Hava Kuvvetlerinin operasyonel kabiliyetinin %55'ini kaybetti.

Ancak Irak başarısız hava kuvvetlerine rağmen karada başarılı operasyonlar gerçekleştirmiştir. Kısa bir sürede Hürremşehr'i ele geçirip Abadan dâhil birçok yerleşim yerini kuşatmıştır. Ancak İran birkaç sene içinde kendini toplamış ve karşı saldırılarla Irak'ı püskürtmüş savaş bir süre sonra yıpratma savaşına dönmüştür. Özellikle 1984'ten sonra iki devlet de bazı stratejik hamleler yaparak birbirinin ekonomik altyapısını vurmaya çalışmıştır. Bu amaçla Irak, İran'ın petrol satışını engellemek için Basra körfezindeki tanker gemileri vururken,

¹¹ Efraim Karsh, *The Iran-Iraq War: 1980-1988*, Osprey Publishing, Londra 2002, s. 1-8.

¹² Anthony H. Cordesman; Abraham Wagner, *The Lessons of Modern War: Volume Two-The Iran-Iraq Conflict*, Westview Press, Oxford 1990, s. 102.

İran'da Irak'ın boru hatlarını vurmaya çalışmıştır. Ancak özellikle Amerika, Körfez petrolüne bağımlı olduğundan Irak'ın saldırıları karşısında bölgeye bir filo yollamak zorunda kalmış ve savaş bir anda uluslararası bir hal almıştır. Nitekim bu yıpratma savaşı 1988'e kadar sürmüş ve en sonda 20 Ağustos 1988'de iki devlet anlaşarak savaşı bitirmişler ve savaştan önceki konumlarına geri dönmüşlerdir¹³.

1980 İran- Irak Savaşı'nın üç sonucu, direk olarak Körfez Savaşı ve dolayısıyla 73 Easting Muharebesine giden yolu açmıştır. Bunlardan ilki savaşın faturasıdır. Irak savaş sonunda yaklaşık yarım milyon askerini ve bir o kadar askerî teçhizatını kaybetmiştir. En önemlisi 8 senelik, sonucu bir sıfır olan savaşın Irak'a faturası yaklaşık 561 milyar dolar olmuştur. Böyle bir rakam ekonomisi sadece petrole bağımlı olan bir ülke olan Irak için fazladır. İleriyi etkileyecek ikinci sonuç da, bu savaşla beraber Saddam Hüseyin'in başarısız olması, ancak buna rağmen İran karşı saldırısını durdurarak özgüvenini kaybetmemiş olmasıdır. Bu da Saddam Hüseyin'i bir zafer kazanma arayışına itmiş ve 1990'da Kuveyt'in işgaline zemin hazırlamıştır.

Ancak bu savaşın en önemli sonuçlarından birisi de Irak savaş makinesini yaratmasıdır. Genel kanı bu savaşın iki ülkeyi zayıflatmak amaçlı olduğudur. İki ülkeyi yıpratın bir savaş olsa bile bu savaş Irak ordusunu envanter anlamında ve asker sayısı anlamında çok daha ileriye taşımıştır. Savaşa 200,000 civarı asker, 2,750 tank, 1,040 topçu ve 330 savaş uçağı¹⁴ ile başlayan Irak, savaş sonunda 1 milyon civarı asker 4.000 tank 8.000'den fazla zırhlı araç 600 savaş uçağına sahip olmuştur¹⁵. Bu genişlemenin en büyük sebebi Suudi, Kuveyt ve Körfez Ülkeleri'nin finansmanını arkasına alan Irak'ın özellikle 1985 ve sonrasında yaptığı alımlardır. Savaş sonrası böyle bir ordu boşa çıkmış amaçsız kalmıştır. Yaşanan ekonomik sorunların askerî olarak çözülmek istenmesinde bu durum ciddi bir etken olmuştur.

¹³ Rajae Farhang, *The Iran–Iraq War: The Politics of Aggression*, s. 1.

¹⁴ Kenneth M. Pollack, *Arabs At War*, University of Nebraska Press, London 2002, s. 3.

¹⁵ Kenneth M. Pollack, *Arabs At War*, s. 273.

1.2. 1990 Irak'ın Kuveyt'i İşgali

Amerika Birleşik Devletleri Irak'ın Arap-İsrail Savaşlarındaki konumu, Sovyetlerle olan yakınlıkları ve terör örgütleri ile olan bağlantıları dolayısıyla Saddam yönetimine karşı pek pozitif bir bakış açısına sahip değildi. Ancak 1980'deki savaşta Amerika ile iyi ilişkilere sahip olan Arap devletleri, İran'a karşı Irak'ı destekleyince Amerika'da Irak'a destek vermiştir. 1983'te Saddam, Abu Nidal'ı Suriye'ye kovarak Amerika ile arasındaki buzları eritmiştir. Savaşın sonlarına doğru Amerika ve Irak'ın arası iyi duruma gelmiştir. Ancak Irak'ta işler hiç de beklendiği gibi gitmiyordu. Irak savaş boyunca diğer Arap ülkeleri tarafından desteklenmişti. Ancak bunlar karşılıksız değildi. Irak savaşta en çok borcu Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten almıştı. Kuveyt'e olan borcu 15 milyar doları bulmuştu. Yıkılan altyapısını tamir edemeyen, Irak ekonomisi bu borçları ödemekten oldukça uzaktı.

Irak bu borçları affetmeleri için başta Kuveyt'e baskı yapmış olmasına rağmen bu girişimleri işe yaramamıştır. Üstüne üstlük Kuveytliler Irak sınırındaki Rumaila Petrol Sahası'nda yatay sondaj yaparak Irak'a ait 2.4 milyar dolarlık petrol kaynaklarını çalmakla suçlanıyordu¹⁶. Kuveytlilerin son olarak OPEC kotalarına uymayarak fazla petrol üretmesi ve petrolün varil fiyatını düşürmesi Irak ekonomisine zarar vermiş ve işgale zemin hazırlamıştır. Hiç kuşkusuz Irak'ın ekonomik sebepler bir yana, Kuveyt'in zamanında Irak'ın Basra eyaletine bağlı olması da Kuveyt'in işgalinin tarihi zeminini oluşturuyordu. Krizi çözmek amaçlı yapılan Cidde Görüşmeleri de pek bir sonuç vermemiştir. En son Irak'ın Rumaila Petrol Sahası için 10 milyar dolar istemesine rağmen Kuveytliler 500 milyon dolar önermişler ve Irak bunun üzerine kesin olarak "işgal"e karar vermiştir.

¹⁶ Derek Gregory, *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq*, Blackwell Publishing Ltd, Malden 2004, s. 156.

Görsel 2: Saddam Hüseyin'in Amerikan Diplomat April Glaspie ile olan arabulucuk görüşmelerinden¹⁷

2 Ağustos 1990'da Irak Cumhuriyet Muhafızları'na ait 4 elit tümen Kuveyt'e girdi. Asıl can alıcı saldırı ise Mi-8, Mi-17 ve Bell 412 tipi helikopterlerle taşınan ve Mi-25 saldırı helikopterleri ile desteklenen komandolar tarafından Kuveyt şehrine yapılmıştır. Irak Hava Kuvvetleri'nin korumasındaki birlikler ve özel kuvvet 2 Ağustos da sabah 04:00-06:00'da başlayan bir operasyonla Dasmani Sarayını ele geçirmişlerdir¹⁸. Kuveyt ordusu başlarda karşı koymaya çalışsa da tecrübeli ve sayıca üstün Irak ordusu karşısında başarılı olamamıştır. Kuveyt'in 420' den fazla askeri öldürülmüş ve 850'den fazla aracı yok edilmiş veya ele geçirilmiştir¹⁹. Kuveyt Hava Kuvvetleri ise Kuveyt şehrine saldıran Irak helikopterlerine ciddi kayıplar verdirse bile kuvvetlerinin yüzde 20'sini kaybetmiş ve Kuveyt Hava Kuvvetleri'nin yüzde 80'i Suudi Arabistan'a kaçmıştır. Irak 2 gün içinde duruma hâkim olmuş ve Kuveyt'i işgal etmiştir. Kuveyt çok hızlı bir şekilde sivil bir direniş teşkil etse de pek başarılı olmamıştır²⁰.

¹⁷ The Diplomat in Spain, "An enigma called April", www.thediplomatinspain.com/en/2014/04/un-enigma-llamado-abril/ (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

¹⁸ Michael S. Casey, *The History of Kuwait*, Greenwood Press, California 2007, s. 88–9.

¹⁹ Gordon L. Rottman, *Armies of the Gulf War*, Osprey Publishing, Londra 1993, s. 48–49.

²⁰ Derek Gregory, *The Colonial Present: Afghanistan*, s. 156.

1.3. 1990 Birinci Körfez Savaşı

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin ardından kısa süre sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi işgali kınadı ve 660 numaralı kararıyla Irak'ın Kuveyt'ten çıkmasını istedi. Birkaç gün sonra da Irak Devleti'ne ekonomik ambargo uygulamıştır. Amerika bölgedeki başat güç olarak Irak ile müzakere etmek istemiş ancak Saddam, Kuveyt işgalini kaldırmak için İsrail'in dahi işgal ettiği topraklardan çıkmasını isteyen ve ağır şartlar içeren talepler ortaya sunmuştur. Amerika ise Kuveyt'in işgalinin Arap Yarımadası'ndaki diğer sorunlarla ilişkilendirilmemesi ve Irak'ın kayıtsız şartsız çekilmesi taraftarıydı. Amerika ve İngiltere'nin asıl çekincesi Saddam'ın Kuveyt üzerinden Suudi Arabistan'a da saldırarak dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip olmasıdır. Nitekim Irak ile yapılan görüşmeler bir sonuç vermemiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 15 Ocak 1991'e kadar Irak'a Kuveyt'ten çıkmaması halinde müdahale edeceğini deklare etmiştir.

Görsel 3: Amerikan 3. Zırhlı Tümeni sınırı geçmeye hazırlanırken²¹

Olası müdahale için kurulan ittifaka birçok ülke katılsa da başı ABD, İngiltere, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Mısır çekti. Ağırlıklı olarak Suudi Arabistan topraklarına konuşlu Müttefik Kuvvetler, Basra Körfezi'nde de uçak gemisi görev güçlerine sahiptiler. 17 Ocak 1991'de Müttefik Güçleri Çöl Fırtınası isimli hava harekâtını başlatmıştır.

²¹ US 3rd Armored Division, Department of Public Affairs, 1991.

Yaklaşık 2780'den fazla uçakla yapılan bu operasyonda kolayca hava hâkimiyeti ele geçirilmiş ve çok fazla hedef eş zamanlı olarak vurulmuştur. Amerikan 4 yıldızlı generali Charles Albert Horner tarafından komuta edilen Müttefik Hava Kuvvetleri bir hafta içinde hava üstünlüğünü ele almıştır. Bu arada 29 Ocak 1991'de Hafci Muharebesi gibi gelişmeler olsa da Müttefik Kara Harekâtı 24 Şubat'ta başlamış ve sadece 4 gün içinde karşı tarafı ateşkesle mecbur bırakmıştır. Bu süreçte Müttefik Kuvvetleri günde ortalama 2000 sorti yapmıştır²². 73 Easting Savaşı, bölgedeki Saddam'ın en güvendiği Cumhuriyet Muhafızları dâhil kuvvetlerin ciddi bir kısmının imha edilmesi açısından önemlidir.

2. 73 Easting Muharebesi'nin Başrolleri

2.1. Amerika Birleşik Devletleri

2.1.1. M1A1 Abrams Ana Muharebe Tankı

Görsel 4: Savaşta çok büyük başarı kazanan M1A1 Abrams²³,

²² Lawrence Freedman ve Efraim Karsh, "How Kuwait Was Won: Strategy in the Gulf War", *International Security*, Sayı 16 (1991), s. 24-25.

²³ M1A1 Abrams, *Military Today*, www.military-today.com/tanks/m1a1_abrams.htm (Erişim Tarihi: 17.01.2020).

M1 Abrams tankı Amerikan 3. nesil *ana muharebe tankı*dır. Alman ve Amerikan ordularının ağırlıklı M-60 ve Leopard 1 kullandığı dönemlerde, ileri özellikleri ile gelen T-62'nin göz ardı edilemeyecek özellikleri ve 115mm'lik yeni topu ile gelmesi Alman-Amerikan ortaklığında 1960'ların başında MBT-70 projesinin başlamasının ana sebebi olmuştur. Ancak 1969'a gelindiğinde tankın birim fiyatı en başta planlandığından 5 katı fazla olmuştur²⁴. Her ne kadar Amerikalılar MBT-70 üzerinden daha az maliyetli XM803 adında bir prototip ortaya koysalar da bu da 1971'de durdurulmuş ve daha sonra M1 Abrams olarak anılacak XM1 projesi başlatılmıştır.

General Motors ve Chrysler Defense firması 1976 senesinde XM1 projesi için iki prototip sundular. Chrysler firması daha yenilikçi bir tasarımla gelirken ve daha çok Alman tanklarını andırırken, General Motors tasarımı daha çok eski Amerikan tanklarına benzemektedir. Zorlu bir süreçten sonra Chrysler tasarımı seçildi. Üretimi ise Chrysler'i satın alan General Dynamics Land Systems, Lima ve Detroit fabrikalarında yapmıştır. Yaklaşık 10 binden fazla üretilen tank, birçok modernize edilmekle kalmamış şasisi farklı hava savunma, komuta kontrol ve istihkâm aracında kullanılmıştır. Üretildikten sonra Körfez Savaşı, Afganistan Savaşı, Irak Savaşı gibi savaşlarda ve 2011 Mısır Darbesi, Irak İç Savaşı ve Yemen'de Husilere karşı kullanıldı. Körfez Savaşı'nda ağırlıklı M1A1 modelleri kullanılan tankı daha iyi kavramak için 3 ana değişkenini incelemek önemlidir. 63 tonluk M1A1 Abrams tankı genel olarak topu ileriye bakarken 9.77 metre uzunluğa ve 2.44 metre yüksekliğe sahiptir. 4 mürettebatı olan tankın 400 km'den fazla menzili vardır.

2.1.1.1. Ateş Gücü

İlk çıkan M1 tankları 105 mm M68A1 topunu kullanıyordu. Aslında bu top İngiliz üretimi Royal Ordnance şirketinin L7 topudur²⁵.

²⁴ Richard Pearce Hunnicutt, *Abrams-A History of the American Main Battle Tank*, Presidio Press, Novato 1990, s. 117.

²⁵ Jim Mesko, *M1 Abrams in Action*, Squadron/Signal Publications, Carrollton 1989, s. 27.

Ancak Amerika'ya ait bazı geliştirmelere maruz kalmıştır. Ancak daha sonra ortaya çıkacak özellikle T-80 tanklarına karşı yetersiz olması Amerika'yı yeni bir top arayışına sevk etmiştir. Bu sorunu da yine yabancı bir topu devşirmekte bulan Amerika, Alman 120mm L/44 topunu devşirip M256 ismi altında üreterek kullanmıř²⁶ ve tankı başka birtakım yeniliklerle böylece M1A1 modeline yükseltmişlerdir. Bu yeni top ile M1 tanklarının vurucu gücü oldukça artmıştır.

Azami etkili menzili 4 km'yi bulan M256 topu değişik tipte mühimmatlar kullanabilmekteydi. Ana vurucu gücü seyreltilmiş uranyumlu²⁷ M829A APFSDS-T Sabot mühimmatıydı. Körfez zamanında bu mühimmatın Silver Bullet lakaplı M829A1 modelini kullanan Amerikalılar bu mühimmatı M256 topu ile 3500 metreye 1575 m/s hızda atıp 700 mm civarı RHA zırh çeliği delebilmekteydi. Ana delici olarak seyreltilmiş uranyum kullanan mermi oldukça etkiliydi. M256 topunun bir diğer mühimmatı ise kimyasal delici kullanan M830 serisi HEAT-T mühimmatıydı. Bu mühimmatta 3 km'ye yakın bir menzilde 600 mm RHA zırh çeliğini 1140 m/s bir hızda namludan çıkararak delebiliyordu. Bu değerler zamanına göre çok yüksek bir değerdi.

2.1.1.2. Zırh

Zırh konusunda da Amerikalılar özgün bir çözüm geliştirmek yerine İngilizlerden faydalanmışlardır. 1970'lerde XM1 üzerine çalışan firmalar İngiltere'de Chobnam zırhının üretimini görmek için ziyaretler gerçekleştirmiş ve bu zırhın üretim gerekliliklerinin oluşmasını saęlamıřlardır²⁸.

M1 Abrams tankının zırhı asıl olarak bir kompozit zırhtır.

²⁶ Jon Clemens, *Tank Assessment Survey Ranks Leopard 2A6 Tops, With the M1A1 the Runner-up*, U.S. Armor Center, Kentucky 1999, s. 15.

²⁷ Michael Green, *M1 Abrams Main Battle Tank: The Combat and Development History of the General Dynamics M1 and M1A1 Tanks*, Motorbooks International Yayınları, Wisconsin 1992, s. 68.

²⁸ Richard Pearce Hunnicutt, *Abrams-A History of the American Main Battle Tank*, s. 177.

Kompozit zırh bir zırh tipi değil zırhlandırma tarzıdır. Daha çok farklı amaçlarda ve tipte zırh materyallerinden oluşturulan karma bir zırh bloğudur. M1A1 tankının zırhı da bu amaçla tıpkı Chobnam zırhı gibi haddelenmiş seyreltilmiş uranyumlu metal plakalar, boşluk zırh ve seramik zırhın karışımından oluşmuştur. Seyreltilmiş uranyumlu metal plakalar sabot mühimmatlara karşı dayanım sağlarken, seramik zırhta yüksek ısı dayanımı sebebiyle heat başlıkları absorbe etmektedir. Bu başlıklar ardışık delici olsa ve seramik katmanı geçse bile bu seferde boşluk etkili zırhta takılmaktaydı. Ayrıca M1 tankları farklı modellerinde patlayıcı olmayan reaktif zırh olan Nera plakalarına sahiptir. M1A1'in ön taret zırhı Sovyet tahminlerine göre 600mm Sabot ve 700 mm civarı Heat dayanımına sahipken²⁹ daha ağır zırhlı modeli M1A1HA çok daha yüksek zırh dayanımına sahip olmuştur.

2.1.1.3. Mobilite

Mobilite ve hareket kabiliyeti, tanklar için çok önemli bir değerdir. Birçok dengeyi etkileyip doktrinleri değiştirebilirdi. Tankların topları geliştikçe zırhları ağırlaşmak zorunda kalmış bu da motorlar ve güç grubunun büyümesi anlamına gelmiştir. M1 tankının hedeflediği tonaj sınıfında istenilen hız limitlerinde kalmak için asgari 1500 beygirlik bir motor gerekmektedir. Bu sınıfta bir motoru askerî isterlere uygun dayanım ve performansta yapmak ise gerçekten zordur ve tam olarak Almanlar MTU firmasına ait güç grupları ile bunu sağlamıştır. Güç grubunun ne kadar kritik olduğunu bilen Amerikalılar bu güç seviyesi için bir dizel motordansa aslında bir helikopter motoru olan PLT27'nin çekirdeğinden bir türbin tank motoru geliştirerek 1500 beygir güç ve 5355 Nm maksimum torca sahip Agt-1500 motorunu yapmıştır. Bu motorun yakıt tüketimi, ses ve ısı konusunda birçok sorunları olsa kuma dayanım konusunda hassas olsa bile öyle veya böyle 63 tonluk M1A1 tankını düz yolda 72 km/s hıza ve arazide 48 km/s hıza ulaştırabiliyordu³⁰. Bu hız seviyeleri ve mobilite bu kadar

²⁹ Steven J. Zaloga, *M1 Abrams vs T-72 Ural: Operation Desert Storm 1991*, Osprey Publishing, Oxford 2009, s.15.

³⁰ John Pike, "Globalsecurity", <https://www.globalsecurity.org/military/systems/ground/m1-specs.htm> (Erişim Tarihi:

büyük bir tank için ciddi bir güç çarpanıydı. Amerika 1500 beygirlik bu motorla birlikte 6 vitesli Allison X-1100-3B şanzımanını kullanıyordu.

2.1.2. M2 Bradley Zırhlı Muharebe Aracı

Görsel 5: Körfez Savaşında M1A1 Abrams tankından daha fazla tank yok etmiş olan M2 Bradley³¹

Tanklar her ne kadar çok güçlü savaş araçları olsa bile zayıf tarafları vardır. Bunlar genelde hava araçları ve tanktan daha küçük, hızlı, gizli ilerleyen araçlar ve piyadelerdir. Bu amaçla her ne kadar ABD'nin 2. Dünya Savaşı'nda M3 Halftrack ile başlayan bir tecrübesi olsa da³² daha düşük çaplı topuyla tankların dikkatini dağıtacak hedeflere angaje olacak ve piyadeyi taşıyacak bir "IFV" yani piyade savaş aracı diğer bir adıyla da ZMA konsepti ortaya çıkmıştır. Almanların Schützenpanzer Lang HS.30 gibi konseptler ve Rusların BMP serisine karşılık ABD'nin modern bir ZMA ihtiyacı hissetmesi

10.01.2021).

³¹ Khorı Johnson, *Us. Army*, www.britannica.com/technology/M2-Bradley-Infantry-Fighting-Vehicle (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

³² Steven J. Zaloga, *The M2 Bradley Infantry Fighting Vehicle*, Osprey Publishing, Londra 1989, s. 3.

gayet normaldir. 1960'lerde M113'ü göreve başlatan Amerikanlar bu ZPT'yi silahlandırmak yerine yeni bir dizayn istediler. Çünkü M113'ün muharebe versiyonu XM734 prototipini beğenmemişlerdi. Devamında yapılan XM765 prototipi ise M113 prototipi üzerinden geliştirilmiş ve 20 mm top eklenmişti.

Daha sonra bu tasarımı YPR-765 ve Türk ordusunun da günümüzde kullandığı ACV serisi ZPT/ZMA'nın atası olarak görmek mümkündür. Ordu bir ara MBT-70 projesi ile eş zamanlı giden XM701 prototipine ilgi gösterse de muhtemel aracın isterleri konusunda büyük tartışmalar çıkmıştır. XM701 tasarımı da çok büyük taşınması zor olduğundan bu tasarım da kabul edilmemiştir. En son tasarım olan MICV TBAT-II üzerinde de tartışmalar devam etmiştir. Çünkü, eğer araca zırh eklenirse mobilite ve amfibi kabiliyetleri etkileniyor, zırhı zayıf kalırsa da koruması düşüyordu. Sonuç olarak tasarıma 2'li TOW anti-tank füzesi atıcısı eklenerek³³ daha güçlü tanklara karşı bir koruma mekanizması düşünülmüştür. Prototipin ismi XM2 olmuş ve sonuç olarak "AIFV" olarak adlandırılan M113 temelli YPR-765'e karşı tercih edilmiştir. 27.6 tonluk söz konusu zırhlı muharebe aracı, 6.55 metre boy 2.98 metre yüksekliğe sahiptir. Ayrıca 3 mürettebat ve 6 piyadeyi 483 km civarına taşıyabiliyordu.

2.1.2.1. Ateş Gücü

M2 Bradley ZMA aracı 3 farklı silah sistemine sahiptir. Bunlardan ilki 25 mm tek namlulu M242 otomatik toptur³⁴. Genellikle yapılarla, siper ve koruganlara ve hafif zırhlı araçlara karşı kullanılırdı. Bir diğer eş eksenli silahı 2'li anti-tank füzesi atıcısıydı. Bu atıcıda 2'si atıcıda 5'i yedekte olmak üzere toplam 7 adet TOW II füzesi taşıyabiliyordu. Bu füze, genelde ZMA'nın zırhını rahatlıkla delebilecek tankları efektif menzillerinin sınırından atışlarla yok etmek amacıyla üretilmişti. Üçüncü silah ise 7.62 mm M240 makinalı tüfeğiydi. Bu

³³ Jim Mesko, *M2/M3 Bradley In Action*, Squadron/Signa Publications, Carrollton 1992, s. 9.

³⁴ Stven J. Zaloga, *M2/M3 Bradley Infantry Fighting Vehicle 1983-1995*, Osprey Publishing, Londra 1995, s. 18.

silahın amacı da aracın piyadelere karşı yakın korumasının sağlanmasıydı.

25 mm M242 topu yaklaşık 119 kg ağırlıktaydı. 6,800 metre maksimum 3,000 metre efektif menzile sahip top, mermileri 1,100 m/s hızla ve dakikada 200-500 atım sıklıkla yapabiliyordu. BGM-71 TOW II füzesi ise 3,750 metre menzilden Tel Güdüm Sistemi yardımıyla 700-800 mm zırh çeliğinden fazlasını tandem Heat başlığı ile delebiliyordu. Bu değerler dönem tanklarını delmek için gayet yeterliydi. Füzelerin yüksek güdüm hassasiyeti sayesinde düşman tankları efektif bir angajman sağlayamadan vurulmaktaydılar. 7.62 mm mühimmatı, maksimum 3.720 metre menzilden dakikada 650-750 atışla ve saniyede 853 metre hızla hedefe ulaştırabiliyordu.

2.1.2.2. Zırh

M2 Bradley aracı, sınıfına göre ciddi bir zırh korumasına da sahiptir. Versiyonuna göre değişmekle birlikte genel olarak kompozit boşluklu zırha sahiptir. Yine versiyonuna göre değişmekle birlikte önden 30 mm toplara karşı ve her yönden 14.5 mm mühimmata dayanabilecek bir zırha sahiptir³⁵. Daha sonra yapılan zırh eklemeleriyle aracın ağırlığı ciddi ölçüde artmıştır. M2 Bradley ayrıca 2 adet 4 kapsüllü sis atıcıya sahiptir. Bu sis atıcıların görevi zırhlı muharebe aracına herhangi bir tank topundan veya anti-tank sisteminden lazer doğrultulursa bunu sislerle engellemek veya görsel teması keserek lazer kaynağına angaje olmak için konum değiştirmektir. Bununla birlikte sonraki versiyonlarda M2 Bradley zırhlı muharebe aracında aktif koruma sistemlerinin dahi kullanılması düşünülmektedir. Asıl olarak aracın en güçlü korunma mekanizmasının üstündeki anti-tank füzeleri olduğu unutulmamalıdır.

2.1.2.3. Mobilite

M2 Bradley zırhlı muharebe aracı hafifliğinin ve ufaklığının ayrıcalığını manevra alanında kullandığı gibi 56 km/s hız

³⁵ Zaloga, *The M2 Bradley Infantry Fighting Vehicle*, s. 38.

yapabilmekteydi. 19.74 beygir/ton oranına sahip araç 400 km menzile sahiptir. Bu etkili, zırhlı muharebe aracı Cummins marka 8 silindirik turboşarjlı VTA-903T isimli 2600 RPM’de 500 beygir güç veren bir dizel motora sahiptir³⁶. Ayrıca ZMA bu görece diğer örneklerine göre güçlü ve yüksek tork değerlerine sahip motorunu General Electric marka HMPT-500 modeli otomatik transmisyonla birlikte kullanıyordu³⁷. Araç, gece görüş sistemleri sayesinde akşam saatlerinde hiç ışık olmayan bölgelerde dahi yol alabilmekte ve operasyon icra edebilmekteydi.

Özellik/Araç	M2 Bradley	BMP-1
Tonaj	27.6 ton	13.2 ton
Ana Silah	25 mm	73 mm
Eş Eksenli Silah/ Deliş Kabiliyeti	2 x TOW Atıcı 700-800 mm RHA	9M14 Malyutka Atıcı 400 mm RHA
Zırh Koruması (Önden)	30 mm APFSDS’e karşı dayanım	20-23 mm APFSDS (Beklenti)
Son Hız	56 Km/s	65 Km/s
Beygir/Tonaj Oranı	21.7 HP/ton	22.7 HP/ton

Tablo 1: Amerikan M2 Bradley ve BMP-1 karşılaştırması

2.2. Irak Cumhuriyeti

Irak Cumhuriyeti’nin envanterinde bulunan tank ve diğer zırhlı araçların hareket kabiliyeti, zırh ve diğer özellikleriyle incelenmesi konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

³⁶ Richard Pearce Hunnicutt, *Bradley: A History of American Fighting and Support Vehicles*, Presidio Press, Novato 1999, s. 289.

³⁷ Richard Pearce Hunnicutt, *Bradley: A History of American Fighting and Support Vehicles*, s. 289.

2.2.1 T-72M “Lion Of Babylon” Ana Muharebe Tankı

Görsel 6: Savaştan arda kalan T-72 Babil Aslanları daha sonra da kullanıldı
(Fotoğraf: Michael Larson, Us Navy, 2006)

Kuşkusuz 2. Dünya Savaşı’nda Alman Panzer Birlikleri’ne karşı koyma içgüdüsü Sovyet Kara Doktrini’nin önündeki 100 yıllık planlamasını şekillendirecekti. Piyade doktrini olarak niteliksiz sayısal çoğunluğu temel alan Sovyetlerin bu piyadesinin etkisini arttırmak ve düşman tarafından ezilmelerini önlemek için Sovyetler Birliği ordusunda 2. Dünya Savaşı sonrasında Tank Doktrini’ne önem verilmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında Sovyetlerde iki tip ana muharebe tankı anlayışı vardı. Birisi daha çok müttefiklere dağıtmak, tank çoğunluğunu sağlamak amaçlı fiyat/performans oranı yüksek T-55, T-62, T-72 gibi tanklardır. Diğer yaklaşım ise güçlü batı tanklarına eşdeğer zırh, elektronik, motor ve atış kabiliyetine sahip ancak daha pahalı T-64, T-80 gibi tanklardır. Bu iki akımın bir birleşimi olarak görülebilecek T-90 ise Körfez Savaşı’ndan sonra 1992’de kullanıma alınmıştır.

T-72 tankı esasen T-64 tankının geliştirilmesi yolundaki sorunlar sonucu ortaya çıkmıştır. Almanların Leopard 2 ve Amerika’nın M1 hamlesi Sovyetleri T-64’leri 125 mm topla donatma ihtiyacına sevk

etmiştir. Aslında 115 mm top ile düşünülen T-64 bu top değişimini yaşamak zorunda kalmıştır. Diğer yandan T-64'ün pahalı ve karmaşık 5TDF motorunun üretime yetiştirilmesinde de yeterli olunamıyordu³⁸. Daha sonra Rus ordusunda çok daha ucuz ve kolay yapılan ve bir miktar performansı yüksek ancak dayanıklılığı şüpheli 780 HP'lik V-45 motoruna sahip ve 125 mm toplu T-72 tankı gündeme gelmiş, ancak bunun üretilmesine karar verilmesi için 1970'lerin başı beklenmiştir. Sonuç olarak ortaya 41.5 tonluk, topu ileri bakar şekilde 9.53 metre uzunluğa ve 3.59 mm genişliğe sahip 3 personelli ve saatte 60 km/s yapabilen bir tank olan T-72 ortaya çıkmıştır.

Babil Aslanı tankının macerası ise daha farklıdır. T-72M serisine dayanan bir tanktır³⁹. 1980'lerde bir Doğu Alman şirketi Taji'de T serisi Rus tanklarını modernize ve tamir eden bir fabrika açtı. Burada İran ile savaş sırasında Polonya ve Sovyetlerden alınan T-72M'ler de elden geçirildi. Iraklılar daha sonraki yıllarda burada Polonyalılardan gelen hazır T-72M parçalarını birleştirip üretime de başladı. Tabii olarak tankın parçalarında Polonya'ya bağlı kalmak Irak'ın işine gelmemiştir. Parçalar tamamen yerli üretilmek istense de bu mümkün olmamış ve fabrika Körfez Savaşı'nda vurulmuştur. İşte Babil Aslanı tankı bu tankın modernize çabaları ile ortaya çıkan T-72'ler sonucu ortaya çıkmıştır. Söz konusu tankın, tonaj, uzunluk ve genişlik ile mürettebat verileri T-72 ile benzer olup esasen daha önce belirtildiği gibi T-72M temellidir.

2.2.1.1. Ateş Gücü

T-72A ve dolayısıyla T-72M Babil Aslanı tankı da 125 mm 24A6 topu ana silahı ile teçhiz edilmiştir. Bu top hiç kuşkusuz batıda kullanılan en büyük tank topundan biraz daha büyüktür. Bu topun kullandığı mühimmatlar ise gayet çeşitliydi. Bunları APFSDS, Heat ve anti-tank füzeleri olarak sınıflandırmak mümkündür. Tabii sonraki iyileştirmeler ile Hesh ve He mühimmatlarını da atabilir hale

³⁸ Zaloga, *M1 Abrams vs T-72 Ural: Operation Desert Storm 1991*, s. 16.

³⁹ Steven J. Zaloga & Peter Sarson, *T-72 Main Battle Tank 1974-1993*, Osprey Publishing, Londra 1993, s. 38.

getirilmişlerdir.

T-72M tankının 2400 kg ağırlığındaki topunun namlu uzunluğu yaklaşık olarak 600 mm idi. APFSDS mühimmatlarını 1800 m/s, heat mühimmatlarını 950 m/s ile hedefe atabilen namlu mühimmat tipine göre değişse bile maksimum 3-4 km etkili menzile sahiptir. Babil Aslanı temelde T-72 M tankıydı. Atabileceği mühimmatlar, aşağı yukarı belli olan bir tanktı. Kaldı ki Iraklıların elinde genel olarak eski model zırh delici *sabot* APFSDS mühimmatları vardı. Genel olarak Körfez Savaşı'nda 3VBM-3 gibi eski sabotlar kullanan Iraklılar bu mühimmat ve 3BM-9 penetratörü sayesinde 1800 metre/saniye çıkış hızı ile 2 kilometrede 290 mm RHA zırh çeliği delebilmekteydi⁴⁰. Bu aynı zamandaki çağdaş Sovyet *sabot*larının deliş kabiliyetinin yarısına denktir. Görüldüğü gibi deliş kuvveti için sadece top çapı değil kullanılan *sabot*un delicisi ve gelişmişliği de çok önemlidir.

Yine Irak Devleti'nin bu savaşta heat başlıklı mühimmatlarda kullandığı düşünülmektedir. Bu mühimmatlarında 3VBK-7 ve 3VBK-10 tipi mühimmatlar olduğu düşünülmektedir. Bu mühimmatların deliş değerleri ise 2700 metrede 440-500 mm arası değişmektedir. Bununla birlikte tankta ana topa eş eksenli 7.62 mm PKT makineli tüfeği taşıyordu. 2000 civarında 7.62 mm mühimmat taşıyabilen tank, bu mühimmatı 3.800-4.000 metreye etkili bir biçimde ulaştırabiliyordu. Bununla birlikte tankın havadan gelecek tehditlere karşı savunulması için 12.7 mm NSV veya DSHK (Doçka) olarak bilinen uçaksavar kullanılıyordu. İki silah da 2-2.5 km etkili menzile ve ortalama 700-850 m/s namlu çıkış hızına sahipti.

2.2.1.2. Zırh

Sovyet tanklarında zırh ikinci planda; manevra kabiliyeti, sayısal üstünlük ve ateş gücü ise birincil plandadır. Ancak Sovyetlerin bu doktrini rakiplerinden daha çok sayıda tanka sahip olmayı ve düşman zırhlarını delebilmeyi gerektirmektedir. Çünkü Sovyetler saldırıyı bir

⁴⁰ T-72'nin daha ayrıntılı ateş gücü için bkz. Robert H. Jr Scales, *Certain Victory*, Potomac Books, Virginia 2006, s. 261.

savunma stili olarak kullanmayı düşündüklerinden rakip tankları ne kadar zırh olarak iyi seviyede olsa da delebildikleri sürece çok sayıda tankla saldırdıklarında kendi kayıplarının telafi edilebilir olduğunu düşünüyorlardı. Ancak Körfez Savaşı'nda böyle bir durum söz konusu değildi. Karşı tarafta Sovyet tanklarını kullanan taraftan daha fazla zırhlı araca sahip ve zırhı delinemeyen bir rakip vardı. Diğer yandan zırhı delinebilir araçları da gerek zırh yükü yüksek tankları ön safta konuşlandırarak gerekse de daha uzun menzilden daha etkili atışlar yapabilen eş eksenli anti-tank füzesi taşıyan araçların angajmana girmesi ile Iraklılara karşı etkili olabiliyordu.

Babil Aslanı tankı aslında temelinde T-72A tankının indirgenmiş ihraç modeli olan T-72M tankı olsa bile Polonya üzerinden temin edilen modifikasyon kitleleri ile T-72M1 seviyesine ulaştırılmıştır⁴¹. Fakat henüz hangi seviyede olduğu ile ilgili net bilgiler yoktur. Keza bu konuda en büyük sorumluluk Irak Hükümeti'ne aittir. Çünkü kendileri Taji'de üretilen T-72M1 seviyesi Babil Aslanı tanklarının üretildiğini iddia etse bile üretimde görev alan Polonyalı yetkililer aslında T-72M tankının Babil Aslanı olarak lanse edildiğini iddia etmektedir. T-72M1 temel alınsa bile, yanlarda 60, arka tarafta 45 ve ön tarette 300 mm civarı zırha sahip bir tanktan söz edilmektedir. Ancak tabii bu tankların zırhlarındaki farklı uygulamalar ve yöntemler bu tankların zırh dayanımını arttırmaktadır buna göre Babil Aslanı tankı T-72M seviyesinde olsa 335 mm ön gövde ve 380 mm ön taret APFSDS sabot dayanımı diğer yandan 450 mm ön gövde ve 410 mm ön taret Heat mühimmat dayanımına sahiptir⁴². Babil Aslanı tankı T-72M1 olmuş olsa da 400 mm ön gövde ve 380 mm ön taret APFSDS sabot dayanımı diğer yandan 490 mm ön gövde ve 490 mm taret Heat mühimmat dayanımına sahiptir.

⁴¹ Zaloga, *M1 Abrams vs T-72 Ural: Operation Desert Storm 1991*, s. 24.

⁴² Hatta TOW füzesinin sektiği iddia edilen T-72 tankları da vardır. Bu muhtemelen sonradan eklenen ERA plakaları ile ilgili olabilir. Bkz. Rick Atkinson, *Crusade: The Untold Story Of The Persian Gulf War*, Houghton Mifflin Company, Boston 1993, s. 444.

2.2.1.3. Mobilite

T-72A tankı ve onun ihraç modeli T-72M (Babil Aslanı) 60 km/s yol ve 45 km/s arazi hızıyla göreve başladığı seneye göre avantajlı bir performans sağlıyordu. 18.8 beygir/ton oranıyla manevra yeteneği iyi sayılırdı. Yakıt varilleri ile 600 km menzili vardı. Bu 41.5 tonluk tankı 780 beygir 12 silindir V12 dizel motoru yürütüyordu. Bu motoru manuel 7 ileri 1 geri hidrolik destekli şanzımanla birlikte kullanan Sovyetler araçta süspansiyon olarak da Burulma Çubuğu denilen tipte bir süspansiyon sistemi kullanmaktaydı. Tankın taretini ise el yardımı ile dönmekteydi. Bazı tankların, Belçika yapımı termal görüş sistemleri ile donatıldığı söylenebilir de geneli gece görüşten uzaktır ve bu yüzden büyük projektörlerle donatılmışlardır. Bu da tankın hareket kabiliyeti ve operasyonel etkinliğini düşürmektedir.

2.2.2. BMP-1 Zırhlı Muharebe Aracı

Görsel 7: BMP-1 1988 Doğu Alman geçit töreninde⁴³

2. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler yeni bir kara doktrini arayışına girdiler. Mekanize taktiklerini tasarlarken yeni bir piyade destek aracına ihtiyaç duydular. Söz konusu aracın istekleri 1950'ler de belli olmaya başlamıştır. Piyadelerin saldırı ve savunmasına direk

⁴³ BMP-1 oldukça fazla ülke tarafından kullanılan bir araç olmakla beraber daha sonra batı paktına geçecek Doğu Alman Ordusu'nda dahi kullanıldı. Bkz. Bundesarchiv Bild, 183-1988-1007-009, Berlin, 39. Jahrestag DDR-Gründung, Parade, 1988.

destek veren ve başka zırhlı araçları yok etme kabiliyeti olan bir araç isteniyordu.⁴⁴ İlk isterler arasında 500-800 metre mesafede 50 kalibre zırh deliciye ve makul menzillerde 20-23mm mühimmata ön zırhının dayanması bekleniyordu. Yan zırhlarının ise 7.62 mm mermilere dayanması gerekliliği diğer isterlerdendi. Ayrıca Nbc koruması, optik gözetleme sistemleri ve diğer zırhlı unsurlarla telsiz iletişim sistemleri de öne çıkan isterlerdendi. Yine 23mm bir otomatik topun araçta olması öncelikliydi. Diğer yandan 9M14 “Malyutka” anti-tank füzesi de ihtimaller dâhilindeydi. Ancak geliştirme sürecinde bu isterler de değişiklik olacaktır. 1960’larda bu isterlere uygun Ob’yekt 1200, Ob’yekt 911, Ob’yekt 914, Ob’yekt 19, Ob’yekt 764 isimli 5 adet prototip üretilmiştir. 1962’de Amerikalıların M113’leri başarılı olarak kullanmaya başlaması bu konuda Sovyetlerin çalışmalarını hızlandırdı. Yapılan değerlendirmelerde Ob’yekt 764 başarılı olmuş ve ismi Ob’yekt 765 olarak değiştirilmiştir. Bu araç ileride BMP-1 olarak adlandırılan araç olacaktır. 13.2 tonluk araç 6.735 metre uzunluğa ve 3 mürettebat ve 8 askeri taşıyabilmektedir.

2.2.2.1. Ateş Gücü

BMP-1 şaşırtıcı bir şekilde beklenenden daha yüksek kalibreli bir topa sahiptir. Batıdaki zırhlı muharebe araçları 20-40 mm arasında değişen kalibrelerde olsa da BMP-1 73 mm’lik 2A28 Grom topunu taşıyordu.⁴⁵ Heat ve He başlık türevi mühimmatlar kullanan top 115 kg saf ağırlığa 1195 mm uzunluğa 4500 metre maksimum menzile sahiptir. Asıl olarak yarı otomatik olan top dakikada 8 mermiyi saniyede 400 metreye ulaştırabilen bir hızla atabiliyordu. Söz konusu mühimmatlarla 280-350 mm arası zırh delebilen top M60A1, Chieftain ve Leopard 1 gibi tanklara büyük tehlike arz ediyordu. Bununla birlikte BMP-1’lerin genelinde 9M14 Malyutka füzesi ve türevlerini atabilen bir atıcısı vardı. 500-3.000 metre arasında 400 mm’ye kadar zırh delebilen füze, manuel olarak kullanılıyordu. 10.9 kg ağırlığa sahip olan füze 115 metre/saniye

⁴⁴ Andrew W. Hull vd., *Soviet/Russian Armor and Artillery Design Practices: 1945 to Present*, Darlington Productions, Darlington 1999, s. 239.

⁴⁵ Christopher F.Foss, *Jane’s World Armoured Fighting Vehicles*, Macdonald and Jane’s Publishers, Londra 1976, s. 259.

hıza ulaşıyor ve 2.6 kg civarı bir harp başlığı taşıyordu. Söz konusu füze 1973 Yom Kippur Savaşı'nda dahi Araplara ait ordularda kullanılıyordu⁴⁶. Bununla birlikte BMP-1 aracı eş eksenli 7.62 mm PKT makineli tüfeği taşıyordu. 2000 civarında 7.62 mm mühimmat taşıyabilen aracı bu mühimmatı 3.800-4.000 metreye etkili bir biçimde ulaştırabiliyordu.

2.2.2.2. Zırh

Aracın zırh koruması 6-33 mm arası haddelenmiş çelikten oluşmaktaydı. Ön zırhı belirli mesafelerden 20 mm mühimmata dayansa da bu üretildikleri fabrikanın kalitesine göre değişiyordu. Yine diğer yönlerden 7.62 mm mühimmata dayanan araç, personelini düşük ve orta yoğunluklu çatışma alanlarında korurken tanklara karşı da kendini anti-tank füzeleriyle korumak üzere tasarlanmıştı. Gerek Çeçenistan'da gerekse de Körfez Savaşı'nda ön zırhının etkinliğini kanıtlamış bir araç olarak öne çıkmıştı. Ayrıca Nükleer Biyolojik ve Kimyasal saldırılara karşı NBC koruması vardı⁴⁷. Ancak anti-tank mayınlarına karşı zayıf yapısı ve anti-tank füzesinin tekrar doldurulması evresindeki tehlikelerde BMP-1'in dezavantajlarındandır.

2.2.2.3. Mobilite

BMP-1 manevra açısından yapısı gereği avantajlı bir araçtır. 65 km/s maksimum hıza ulaşan araç 45 km/s arazi hızına sahiptir. Ayrıca amfibik olarak hareket ederken 7-8 km/s hızla gitmektedir. 22.7 beygir/ton oranına sahip araç bunu 300 beygirlik 15.8 litre 6 silindirli UTD-20 dizel motoruyla sağlıyordu. Tıpkı eş değeri V6-BF motorundaki gibi beş ileri⁴⁸ bir geri manuel vitese sahip olan BMP-1, burulma çubuğu süspansiyona sahiptir. Ayrıca söz konusu motor BMP-1 zırhlı muharebe aracını 600 kilometre menzile ulaştırabiliyordu.

⁴⁶ Spencer C. Tucker, *The Encyclopedia of Middle East Wars*, Abc-Clio, Santa Barbara 2010, s. 158.

⁴⁷ Christopher F.Foss, *Jane's World Armoured Fighting Vehicles*, s. 260.

⁴⁸ Christopher F. Foss, *Jane's Armour & Artillery, 2005-06*, Janes Information Group, Londra 2005, s. 183.

Özellik/Tank	M1A1 Abrams	T-72 Babil Aslanı
Tonaj	63 Ton	41.5 ton
Ana Silah	120 mm L/44	125 mm 24a6m
Top APFSDS-Heat Deliş Kabiliyeti	700 mm APFSDS- 600 mm Heat-t	290 mm APFSDS- 440 mm Heat
Zırh APFSDS-Heat Zırh Dayanımı (Önden)	600 mm APFSDS- 700 mm Heat	380 mm APFSDS- 490 mm Heat
Hız ve Beygir/Ağırlık Oranı	72 km/s, 26.9-23.8 HP/ton	60 km/s, 18.8 HP/ton
Menzil	426+ km	600 km
Diğer Teknolojiler	Gece görüş sistemleri, GPS, pasif savunma sistemleri, gelişmiş tank atış kontrol sistemleri	Projektör, sis havanları

Tablo 2: M1A1 Abrams ve T-72 Babil Aslanı Tankları Karşılaştırması

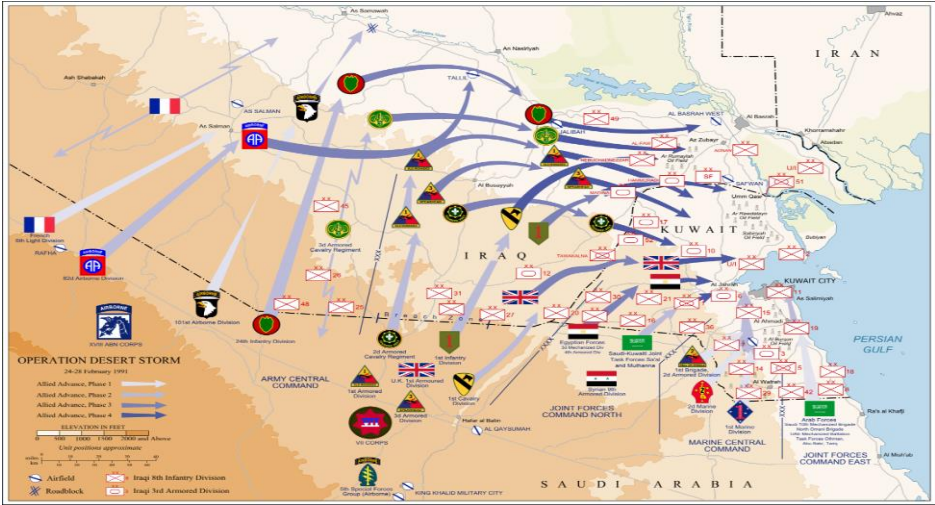
2.3. Muharebenin Gerçekleşmesi

2.3.1. Muharebe Öncesi

1990 Körfez Savaşı'nda beklenen ilk darbe alışılageldiği üzere havadan, yani 17 Ocak 1991'de başlayan Çöl Fırtınası Harekatı'yla gelmiştir. AH-64 "Apache"lerin alçak irtifadan Irak erken uyarı radarlarına yaptıkları saldırılar ciddi bir etki yaratmıştır⁴⁹. Buna donanmanın kara taarruzu da eşlik etmiştir. Bu durum Iraklıların beklentileri içindeydi. Ancak Iraklıların beklemediği bir şey vardı ki o da Müttefiklerin çok uzun süreli bir hava harekâtıyla Irak kuvvetleri yok edilmeden kara harekâtına girişmeyeceği idi. Bir başka beklentileri ise Amerikalıların çölde ve özellikle geceleri muharebe edemeyeceğinden dolayı ordularını genelde çöle savunma pozisyonunda konuşlandırmalarıdır. Ancak bilmedikleri şey, Amerikalıların Küresel Konumlandırma Sistemi (GPS) sayesinde çölde dahi çok iyi ilerleyebildikleri ve standartize gece görüş sistemleri ile akşamları dahi çok etkili taarruzlar yapabildikleriydi.

⁴⁹ Susan Bryant, *Screaming Eagles: 101st Airborne Division*, Mbi Publishing, Wisconsin 2007, s. 85.

24 Şubat 1991’de Koalisyon Kuvvetleri çok ciddi ve sürpriz bir kara saldırısı yaptı. 1. Süvari Tümeni’nin ağır topçu desteği altında⁵⁰ 1 ve 2. Marine (Amfibi) Tümenleri ve 1. Hafif Zırhlı Piyade Taburu doğrudan, sınırdan Kuveyt’in başkentini hedef alan bir hücum başlattı. Diğer taraftan yine Arap devletleri üzerinden Kuveyt’in batısından ilerleyip Kuveyt’e kuzeyden yani tam olarak Kuveyt’teki Iraklı birlikleri arkadan vuracak ve ana karayla iletişimlerini kesecek bir koalisyon saldırısı başlatıldı. Kuveyt’i direkt hedefleyen birlikler zayıf bir savunmayla karşılaşmış ve şehri zorlasalar da Iraklıların karşı saldırılarıyla karşılaşmış ve onları püskürtmekle uğraşıyordu. Batıdan hücum eden kuvvetlerin önemli hedeflerinden birisi ise Tawakalna Tümeni olarak da anılan ağır ve deneyimli Cumhuriyet Muhafızı birliklerini Irak’a geri çekilmeden yakalayıp imha etmekte. Bu anlayıştan dolayı Amerika’nın ana misyonunun Kuveyt’i kurtarmakla birlikte, olabildiğince Irak’ın askeri kuvvetini kırmak olduğu anlaşılabilir.

Görsel 8: Körfez Savaşı harekat planı⁵¹

⁵⁰ Stephen A. Bourque, *Jayhawk, The VII Corps in the Persian Gulf War*, Department Of The Army, Washington, D.C 2002, s. 206.

⁵¹ Jeff Dahl, *TESAD-Irak'ın Kuveyti İşgali*, <https://www.tesadernegi.org/irakin-kuveyti-ısgali.html?be45da&be45da>, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

2.3.2. Muharebe

73 Easting Muharebesi 26-27 Şubat 1991'de Güneydoğu Irakta 29°50'43"K 46°47'27"G koordinatlarında gerçekleşmiş bir muharebedir. Söz konusu muharebedeki koalisyon kuvvetleri aslen Frederick Franks komutasındaki Amerikan 7. Kolordusuna bağlı 1. Piyade Tümeni; 1, 2 ve 3. Zırhlı Tümenleri; 210. Topçu Tugayı⁵², 2. Zırhlı Süvari Alayı, 4. Süvari Alayı ve destek olarak da Rupert Smith komutasındaki İngiliz 1. Zırhlı Tümeni'nden oluşuyordu. Irak tarafında ise Cumhuriyet Muhafızlarına bağlı Tawakalna Tümeni; 10, 12 ve 52. Zırhlı Tümenleri ile 25, 26, 31 ve 48. Piyade Tümenlerinin askerlerinden oluşan Salah Aboud Mahmoud komutasındaki kuvvetler vardı. Tahmini olarak Koalisyon Kuvvetleri 22.000 piyade ve 846 zırhlı araçtan ve Irak Kuvvetleri 5.000 piyade (mürettebat dışında) ve 245 zırhlı araçtan oluşuyordu.

Amerikan 7. Kolordu'sunun ana vurucu gücünü zırhlı tümenleri ve 1. Piyade Tümeni oluşturuyordu. 2. Zırhlı Süvari Alayı ve bağlı elementleri muharebede ciddi bir rol oynamış savaşın önemli anlarında düşman keşif birliklerini etkisiz kılarak Irak birliklerinin insiyatifini yok etmiştir⁵³. Diğer yandan 73 Easting Muharebesi denilen olgu, aslında 7. Kolordu'nun kuzeye hareketinden sonra doğuya doğru yaptığı hareketle ilerlediği konumdan yola çıkılarak konulmuş bir isimdir. 73 Easting'e ulaşılan kadar 70 Easting'e kadar ve sonrasında da muharebeler yaşanmış, bu muharebelerde 2. Zırhlı Süvari Alayı koçbaşı gibi kullanılmış ve ciddi başarılarla imza atmıştır. Ancak 73 Easting'de yaşanan muharebe gayet özel şartlar taşımaktadır. Bunlardan en önemlisi genel olarak Iraklıların ilk saldırıyı havadan beklerken cüretkâr bir kara saldırısına yakalanmaları, hava şartlarının hava desteğinin derecesini çok düşürmesi ve tankların ve ZMA'ların öne çıkmasıdır. Böylece her an olabilecek ancak gayrinizami harplerin çokluğundan unutulmuş konvansiyonel tank harbinin en modern örneklerinden biri verilmiş ve ZMA'nın gerçek potansiyeli gözler önüne serilmiştir.

⁵² Stephen A. Bourque, *Jayhawk, The VII Corps in the Persian Gulf War*, s. 43.

⁵³ James L. Hillman, *Task Force 1-41 Infantry: Fratricide Experience in Southwest Asia*, U.S. Army War College, Carlisle 1993, s. 6.

2. Zırhlı Süvari Alayı, 73 Easting'e varıldığında da verilen Covering Operasyonunu başarıyla sürdürüyordu. Genel olarak M1A1 Abrams ve M2 Bradleyler ile mekanize piyadelerden oluşan bu alay 73 Easting'de de önemli rol oynadı. Kara hareketinin başladığı 24 Şubat 1991 öğleninde Twakalna Tümeni'ne bağlı 18. Mekanize Tugayı ve 12. Zırhlı Tümen'e bağlı 9. Zırhlı Tugayı ile mücadele eden 2. Zırhlı Süvari Alayı bu iki tugayı da imha etti ve ertesi gün 50. Zırhlı Tugayı'ndan kalan birlikleri temizleyip bir yandan da 12. Irak Zırhlı Tümenine bağlı 37. Zırhlı Tugayı ile Tawakalna Tümeni'nin güneyinde sınırlı hava desteği ile çarpışıyordu. Bu muharebelerde G bölüğü, bir Bradley aracı komutanını Irak BMP-1'lerinden gelen 73 mm'lik top ateşi sonucu kaybetmiştir⁵⁴. 2. Zırhlı Süvari Alayı 8 zırhlı süvari bölüğünü 60 Easting bölgesinden 70 Easting'e kaydırıldığında çatışmalar oldukça büyüdü. E, I ve G bölükleri bölgeye varır varmaz Iraklılarla çatışmaya girdiler. Burada G bölüğü ve E bölüğü 9. Irak Zırhlı Tugayı tarafından desteklenmiş 18. Irak Zırhlı Tugayı ile akşama kadar süren zırhlı çatışmalara girdiler.

Bu çatışmalar içinde 26 Şubat 1991 günü, saat 16:10 sıralarında Irak piyade pozisyonlarından gelen saldırıyı susturmak için ilerleyen E bölüğü 9 M1A1 Abrams tankı ile 28 Irak tankı, 16 ZPT ve 30 kamyonu 23 dakika içinde hiçbir kayıp vermeden yok etti. Yine bu muharebelerde E bölüğü komutanı H. R. McMaster 3 kilometre doğudaki T-72 pozisyonlarına saldırdığında operasyonun başından beri ilk kez bir düşman birliği savunma manevrası yapsa da 18 T-72 tankının vurulmasına engel olamamışlardı. Bu kuvveti yok eden öncü E bölüğü komutan McMaster G bölüğü ile temas kurmak için 2 Bradley ZMA'dan oluşan bir keşif grubunu G bölüğü ile iletişim kurmak için yolladığı sırada bu 2 Bradley 13 T-72 ile karşılaştı. Böyle bir karşılaşmada genel olarak Bradley'lerin vurulması beklenirken söz konusu araçlar eş eksenli 2'li TOW lançerleri sayesinde yardım gelene kadar 5 T-72 tankını vurmıştır⁵⁵. Söz konusu araçlar eş eksenli TOW füzesinin azami menzilini kullanarak bu menzilde T-72'lerin isabetsiz

⁵⁴ Rick Atkinson, *Crusade: The Untold Story Of The Persian Gulf War*, s. 446.

⁵⁵ Thomas Houlahan, *Gulf War: the complete history*, Schrenker Military Publishing, New London 1999, s. 328.

atışlarından da faydalanarak bunu başarmışlardır. Birkaç dakika sonra ise I, K ve G bölükleri desteğe gelmiştir.

Joe Sartiano'nun G bölüğü 73 Easting'e paralel konumunda yerleşimine Irak 18. Tugayı'ndan ciddi bir karşı saldırı yapılmıştır. Akın ahlinde gelen Irak tank ve zırhlı taarularını kıran G bölüğü, bunu yaparken ciddi bir topçu ve hava desteğini de sağlamıştır. Özellikle Apache helikopterleri Irak topçularının susturulmasında kilit rol oynamıştır. Saat 22:00'den sonra 1. Piyade Tümeni bölgeye geldiğinde aktif çatışmalar azalmıştır.

Görsel 9: 73 Easting Muharebesi'nde topçu birlikleri de ciddi bir destek verdi⁵⁶

2.3.3. Muharebe Sonrası

Amerikan kuvvetlerinin etkinliği akşam da sürmüştür. Muharebenin sonunda sadece 2. Zırhlı Süvari Alayının iki bölüğü, 2 Irak Zırhlı Tugayını yok etmiştir. Sadece 2. Bölük tek başına 55 Irak tankı, 45 zırhlı aracı bir o kadar askerî araç ve yüzlerce Iraklı askeri etkisiz hale getirmiş ve 865 Irak askerini esir almıştır.⁵⁷ Yine 2. Zırhlı

⁵⁶ Don Brunett, *Battalion conducts artillery strikes on Iraqi positions during the 1st Gulf War*, 1991.

⁵⁷ Mike Guardia, *Bradley vs BMP: Desert Storm 1991*, Osprey Publishing, Londra 2016, s. 71.

Süvari Alayı da 2.000 esir almış 159 Irak tankı ve 260 araç yok etmiştir. Bu süreçte 6 askeri ölmüş 19'u yaralanmıştır. Amerikan 3. Zırhlı Tümenin tam anlamıyla çatışmalara katılımıyla Tawakalna Tümeni etkisiz hale getirilmiştir. Amerikan 1. Piyade Tümeni, 2. Zırhlı Süvari Alayı'nın hatlarından geçerek çok daha büyük bir tank savaşı olan 27 Şubat 1991 Norfolk Muharebesi'ne doğru hareket etmişlerdir.

Sonuç

73 Easting Muharebesi içinde gerçekleşen çatışma, yaşanan birçok tank muharebesine göre özel bir yerdedir. Sınırlı hava desteği ve düşük görüş alanında 2. Zırhlı Süvari Tugayı'na ait M1A1 Abrams tankları ve M2 Bradley ZMA'ları ile teşkil edilmiş bölüklerin başarıları zırhlı muharebe anlayışlarını tekrardan göz önüne aldırılmıştır. Bunlardan ilki bir ülkenin seçtiği veya ürettiği tank tipinin muhtemel düşmanlarının tanklarının toplarının deliş değerlerinden daha yüksek dayanıma sahip bir zırha ve düşman tanklarını delebilecek bir top ve yüksek deliş güçlü mühimmata sahip olması gerekliliğidir. Yoksa zırhlı delinemeyen bir düşman tank müfrezesine karşı ne kadar fazla sayıda tank çıkarılırsa da üstünlük sağlanması zordur. Özellikle karşıdaki tank yüksek deliş değerlerine sahip sabot mühimmatlar atan ve gelişmiş tank atış kontrol sistemlerine sahip M1A1 Abrams tankıysa bu daha da önemlidir.

Alınan bir diğer önemli ders ise mekanize piyadeyi taşıyan zırhlı paletli araçlarda eş eksenli orta menzilli anti-tank füzesi atıcısı kullanmanın önemidir. Çünkü bu araçlar yapıları gereği tanklar tarafından kolayca delinebildiğinden, tankların top etkinliğinin düştüğü menzillerden orta menzilli anti-tank füzeleriyle yaptıkları atışlarla hem kendilerini koruyabiliyor, hem de bu silahları çatal ayak tripod üzerinde kullanıma göre daha yüksek bir etkinliğe çıkarabiliyorlardı. Diğer yandan sahip oldukları otomatik topların etkinliği ile de daha zayıf tehditlere karşı tankların yanındaki en büyük tamamlayıcıları olduklarını kanıtlamışlardır. Otomatik topa eş eksenli anti-tank yaklaşımı daha önceden de var olsa da Körfez Savaşı'nda M2 "Bradley"lerin M1A1 "Abrams"lardan daha çok tank vurması sonrasında yapılan birçok ZMA tasarımında bu uygulama ön plana çıkmıştır.

Irak'ın kara saldırısının başlangıcından birkaç gün sonra geri çekilme kararı almasında kullandığı tankların daha vasat zırh ve mühimmata sahip ihraç modelleri olması ve asıl saldırıyı havadan beklemenin verdiği zafiyetin büyük rolü vardır. Bu yüzden tanklarını savunma pozisyonuna alıp genelde terk etmiş şekilde bekleyen Iraklılar birden Amerikan M1A1 tankları hatlarına daldıklarında hiçbir şey yapamadılar. Kimi Irak tankları da ateş edebilseler dahi M1A1 zırhlarını delememişlerdir. Bu da ispatlamıştır ki, her ne kadar hava gücü bir savaşta kilit rolde olsa bile piyadeye çeşitli menzil ve etkilerde destek veren mobil top platformları olan zırhlı araçların devri hala devam etmektedir. Hava gücü bir savaşta kazandırma hususunda çok önemli olsa bile o bölgeyi ele geçirip elde tutmanın altın anahtarı yine bu tank ve zırhlı araçlardır.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İnceleme Eserleri

ATKINSON, Rick, *Crusade: The Untold Story Of The Persian Gulf War*, Houghton Mifflin Company, Boston 1993

BOURQUE, Stephen A., *Jayhawk, The VII Corps in the Persian Gulf War, Department Of The Army*, Washington, D.C. 2002

BRYANT, Susan, *Screaming Eagles: 101st Airborne Division*, Mbi Publishing, Wisconsin 2007

CASEY, Michael S., *The History of Kuwait*, Greenwood Press, California 2007

CLEMENS, Jon, *Tank Assessment Survey Ranks Leopard 2A6 Tops, With the M1A1 the Runner-up*, U.S. Armor Center, Kentucky 1999

CORDESMAN, Anthony H. ve Abraham WAGNER, *The Lessons of Modern War: Volume Two – The Iran-Iraq Conflict*, Westview Press 1990

DUNSTAN, Simon; BRYAN, Tony, *Challenger 2 Main Battle Tank 1987–2006*, Osprey Publishing, Londra 2006

ELLIS, John, *Eye-Deep in Hell – Life in the Trenches 1914–1918*, Fontana Yayınları Kaliforniya 1977

FARHANG, Rajae, *The Iran–Iraq War: The Politics of Aggression*, University Press of Florida, Gainesville 1993

FOSS, Christopher F., *Jane's Armour & Artillery, 2005-06*, Janes Information Group, Londra 2005

FOSS, Christopher F., *Jane's World Armoured Fighting Vehicles*, Macdonald and Jane's Publishers, Londra 1976

FREEDMAN, Lawrence ve Efraim KARSH, "How Kuwait Was Won: Strategy in the Gulf War", *International Security*, Sayı 16 (1991)

GREGORY, Derek, *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq*, Blackwell Publishing Ltd, Malden 2004

GREEN, Michael, *M1 Abrams Main Battle Tank: The Combat and Development History of the General Dynamics M1 and M1A1 Tanks*, Motorbooks International, Wisconsin 1992

GUARDÌA, Mike, *Bradley vs BMP: Desert Storm 1991*, Osprey Publishing, Londra 2016

HİLLMAN, James L., *Task Force I-41 Infantry: Fratricide Experience in Southwest Asia*, U.S. Army War College, Carlisle 1993

HOULAHAN, Thomas, *Gulf War: the complete history*, Schrenker Military Publishing, New London 1999

HULL, Andrew W.; MARKOV, David R.; ZALOGA, Steven J., *Soviet/Russian Armor and Artillery Design Practices: 1945 to Present*, Darlington Productions, Darlington 1999

HUNNICUTT, Richard Pearce, *Abrams - A History of the American Main Battle Tank*, Presidio Press, Novato 1990

HUNNICUTT, Richard Pearce, *Bradley: A History of American Fighting and Support Vehicles*, Presidio Press, Novato 1999

KARSH, Efraim, *The Iran-Iraq War: 1980-1988*, Osprey Publishing, Londra 2002

MESKO, Jim, *M1 Abrams in Action*, Squadron/Signal Publications, Carrollton 1989

MESKO, Jim, *M2/M3 Bradley In Action*, Squadron/Signa Publications, Carrollton 1992

OGORKIEWICZ, Richard, *Tanks: 100 Years of Evolution*, Osprey Publishing, Oxford 2018

PAUGH, Jeremy, *Steel Monsters: Soviet Tank Development during the Second World War*, Concordia University Lisans Tezi, Portland 2019

POLLACK, Kenneth M., *Arabs At War*, University of Nebraska Press, London 2002

ROTTMAN, Gordon L., *Armies of the Gulf War*, Osprey Publishing, Londra 1993

SCALES, Robert H. Jr, *Certain Victory*, Potomac Books, 2006

SWEET, John ve Joseph Timothy, *Iron Arm: The Mechanization of Mussolini's Army, 1920-40*, Stackpole Books, Mechanicsburg 2006

TUCKER, Spencer C., *The Encyclopedia of Middle East Wars*, Abc-Clio, Santa Barbara 2010

ZALOGA, Steven J., *M1 Abrams vs T-72 Ural: Operation Desert Storm 1991*, Osprey Publishing, Oxford 2009

ZALOGA, Steven J., *M2/M3 Bradley Infantry Fighting Vehicle 1983-1995*, Osprey Publishing, Londra 1995

ZALOGA, Steven J., SARSON, Peter, *T-72 Main Battle Tank 1974-1993*, Osprey Publishing, Londra 1993

ZALOGA, Steven J., *The M2 Bradley Infantry Fighting Vehicle*, Osprey Publishing, Londra 1989

WILLIAMSON, R. Murray, MİLLETT, Allan R., *Military Innovation in the Interwar Period*, Cambridge University Press New York 1996

WRIGHT, Robin, *In the Name of God*, Simon & Schuster, New York 1989

İnternet Kaynakları

IRIAF,

http://www.iaaf.net/archive/aircraft/images/f_14_caring_hawk_missile.jpg (Erişim Tarihi: 17.01.2021)

Jeff, Dahl, *TESAD-Irak'ın Kuveyti İşgali*,
<https://www.tesadernegi.org/irakin-kuveyti-isgali.html?be45da&be45da>, (Erişim Tarihi: 17.01.2021)

Khori, Johnson, *Us. Army*, www.britannica.com/technology/M2-Bradley-Infantry-Fighting-Vehicle (Erişim Tarihi: 17.01.2021)

M1A1 Abrams, *Military Today*, www.military-today.com/tanks/m1a1_abrams.htm (Erişim Tarihi: 17.01.2020)

PİKE, John, “Globalsecurity”,
<https://www.globalsecurity.org/military/systems/ground/m1-specs.htm>,
(Erişim Tarihi: 10.01.2021)

The Diplomat in Spain, “An enigma called April”,
www.thediplomatinspain.com/en/2014/04/un-enigma-llamado-abril/
(Erişim Tarihi: 17.01.2021)

Summary

The tank action that took place in the 73 Easting battle is in a special place compared to other tank battles. The success of the tank battalions which formed with the M1A1 Abrams tanks and M2 Bradley ifv's of to the 2nd Armored Cavalry Brigade in the limited air support and low visibility area has once again shown the importance of armored combat understanding into consideration. One of the most important of these is the requirement that the tank type chosen or produced by a country should have armor with a higher strength than the penetration values of the cannon of the tanks of the potential enemies. Also, their cannon must pierce enemy tanks with high penetration power ammunition.

Otherwise, it is difficult to gain an advantage against an enemy tank platoon whose armor cannot be penetrated, no matter how many tanks are removed. Especially, if the opposite tank is the M1A1 Abrams tank, which fires sabot ammunition with high penetration values and has advanced tank fire control systems. Another important lesson from combat is the importance of using coaxial medium-range anti-tank missile launchers in armored tracked vehicles carrying mechanized infantry. Because, armored mechanized vehicles can engage tanks with missiles, far from the effective range of tank guns. On the other hand, anti-tank missiles can be used more effectively on the Ifvs when compared tripod to usage.

Combine usage of anti-tank missile and automatic cannon on the ifvs, will create a great supporter vehicle for tanks on the battlefield. Automatic cannon and anti-tank missile combine is already known fact in last quarter of 20th century. But after the 73 Easting, it gained more importance than others. It was important that the M2 Bradleys hit more Iraqi tanks than the M1A1 Abrams tank. Iraq's decision to withdraw a few days after the onset of the ground attack is due to the lack of armor and piercing capability of cannon used by Iraq tanks.

İslam Mecmuası'nda Yer Alan Karargâh-ı Umumi Tebliğatlarına Göre I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz'de Türk ve Rus Donanmasının Faaliyetleri (1914-1915)

Activities of the Turkish and Russian Navy on the Black Sea
according to the Declarations of the Ottoman General
Headquarters in the Islam Mecmuası (1914-1915)

Ali SATAN*

Hamza BİLGÜ**

Öz

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılımı 1914 yılı sonbaharında *Goeben* (Yavuz) ve *Breslau* (Midilli) kruvazörlerinin Karadeniz'de Rus limanlarını bombalamasıyla gerçekleşmiştir. Ardından Osmanlı Devleti ile Rusya arasında şiddetli muharebeler baş göstermiş, bu muharebelerde ağır kayıplar verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında Kafkaslarda yaşanan Osmanlı-Rus mücadelelerine literatürde geniş yer ayrılırken Karadeniz açıklarında ve kıyılarında gerçekleşen deniz muharebelerinden ya hiç bahsedilmemekte ya da çok az bahsedilmektedir. Hâlbuki Osmanlı-Rus muharebeleri karada devam ettiği kadar denizde de sürmekte, Osmanlı donanması ile Rus donanması zaman zaman karşı karşıya gelmektedir. Yayın hayatı büyük oranda Birinci Dünya Savaşı esnasında süren ve Mondros

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı. E-posta: ali.satan@marmara.edu.tr, Orcid ID: [0000-0001-9637-547X](https://orcid.org/0000-0001-9637-547X).

** Arş. Gör., Milli Savunma Üniversitesi Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Harp Tarihi Anabilim Dalı. E-posta: HBILGU@msu.edu.tr, Orcid ID: [0000-0003-4266-8335](https://orcid.org/0000-0003-4266-8335).

Geliş Tarihi/Received: 02.04.2020
Kabul Tarihi/Accepted: 16.09.2020

Mütarekesi'nin imzalanmasıyla son bulan *İslam Mecmuası*'nda yer alan Karargâh-ı Umumi tebligatlarında Karadeniz'de Osmanlı ve Rus donanmaları arasında cereyan eden muharebelerin seyrini takip etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, İslam Mecmuası, Karadeniz, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya, Donanma, Yavuz, Midilli, Sivastopol, Odesa, Kruvazör

Abstract

The Ottoman Empire entered World War I in 1914's Autumn when *Goeben* (*Yavuz*) and *Breslau* (*Midilli*) cruisers attacked the Russian harbors in the Black Sea. This attack has been followed by a series of battles between the Ottoman Empire and the Russian Empire, and each sides suffered tremendously during these clashes. Although the Ottoman-Russian struggle on the Caucasian front is one of the most studied topics in the First World War literature, especially in the Turkish war history studies, the naval battles throughout the Black Sea between these forces have been mostly disregarded or mentioned briefly. However, there is no doubt that the struggle between the Ottoman Empire and the Russian Empire continued on the sea as much as on the land. The Ottoman and Russian navies had faced many times during the war. In this context, it is possible to follow the naval campaign by the help of *İslam Mecmuası*, a magazine that was published during World War I. The magazine provides extensive information regarding these battles thanks to the declarations of the Ottoman General Headquarters.

Keywords: World War I, İslam Mecmuası, Black Sea, Ottoman Empire, Russian Empire, Navy, Yavuz, Midilli, Sivastopol, Odesa, Cruiser

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılımı, *Goeben* ve *Breslau* isimli iki Alman kruvazörünün İngiliz takibinden kaçarak Çanakkale Boğazı'na sığınması ve ardından İstanbul'da Osmanlı

maiyetine geçmesiyle gerçekleşmiştir. Buna göre kruvazörlere Türk bayrağı çekilmiş, mürettebata Türk üniforması giydirilmiş, kruvazörlerin isimleri *Yavuz* ve *Midilli* olarak değiştirilmiş, bir süre sonra Karadeniz'e açılarak Rusya'ya ait Sivastopol ve Novorossisk limanları bombalanmıştır¹.

Sivastopol ve Novorossisk limanlarının bombalanmasının ardından Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmeksizin Kafkaslardan saldırıya geçmiş, bu coğrafyada kanlı çatışmalar cereyan etmiştir.

Kaynaklar Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki deniz muharebelerine ya değinmemekte ya da çok az değinmektedir. Ancak 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nde gerçekleşen Çeşme Faciası (7 Temmuz 1770), yine 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde Akdeniz'de gerçekleşen Navarin Baskını (20 Ekim 1827) ve Kırım Savaşı'nın henüz başında Karadeniz'de yaşanan Sinop Baskını (30 Kasım 1853) örneklerinden anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti ile Rusya arasında cereyan eden savaşlarda deniz muharebeleri önemli ve hayati bir yerde durmaktadır. Rusya'nın *Yavuz* ve *Midilli*'nin harekâtına cevap verip vermediği, Müttefikler Çanakkale Boğazı'nı zorlarken Rus donanmasının ne durumda olduğu, *Hamidiye*, *Yavuz*, *Midilli* gibi muharrip gücü yüksek kruvazörlere sahip Osmanlı Devleti'nin bu gücü ne şekilde kullandığı soruları detaylı şekilde yanıtlanmamaktadır. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda yaşanan mağlubiyetin ardından Rusya'nın donanma gücünün zayıf duruma düştüğü ve toparlanamadığı yahut Rusya'nın, İngiliz donanmasının Boğazları ele geçirmesini arzu etmediği için Çanakkale Savaşı'na kayıtsız kaldığı gibi gerekçeler tam manasıyla gerçeği yansıtmadığı gibi Rus donanmasının Birinci Dünya Savaşı'ndaki Karadeniz stratejisi ve harekâtını da net biçimde izah edememektedir.

Osmanlı Karargâh-ı Umumisi, Birinci Dünya Savaşı'nda

¹ Fevzi Kurtoğlu, *Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale'de Türk Donanması*, yay. haz. Ali Fuat Örenç ve Levent Düzcü, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 35-36.

yayımladığı tebligatlarla kamuoyuna cepheden haberler ulaştırmıştır. *İslam Mecmuası*, bu tebligatları derleyip iki haftalık haberler haline getirerek okurlarına aktarmıştır. Bu tebligatlarda Karadeniz’de Osmanlı ve Rus donanmalarının harekâtına da sıklıkla yer verilmiştir. Bu çalışma 1914-1915 yılları arasında Osmanlı ve Rus donanmalarının Karargâh-ı Umumi tebligatlarına yansıyan hareketlerini inceleyecektir.

1. İslam Mecmuası ve Birinci Dünya Savaşı

İslam Mecmuası, 1913 yılında Osmanlı dâhilinde ve Osmanlı dışındaki Müslümanlarla işbirliği tesis etme amacıyla kurulan *Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye* bünyesinde, Türk tarihinin en kritik dönemlerinden birinde, 1914-1918 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür². Mecmua ideolojik olarak milliyetçi, reformist İslamcı bir çizgidedir³. Her ne kadar cemiyet-mecmua bağı resmen tebliğ edilmemişse de mecmua merkezinin cemiyet merkeziyle aynı adreste olması, yazar kadrosu, içerik gibi organik bağlantılar bu bağı ispatlamaktadır. Mecmua ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti ile de organik bağlantılara sahiptir⁴.

İslam Mecmuası toplamda 5 cilt ve 63 sayıdan (I. C: 1-12, II. C: 13-25, III. C: 26-36, IV. C: 37-48, V. C: 49-63) mürekkeptir. Mecmuanın yayın hayatı, ilk altı ay haricinde Birinci Dünya Savaşı’na rastlamaktadır. Mecmua iki haftada bir sayı çıkacak şekilde neşredilmiştir. Mecmuanın kurucusu ve (bugünkü tabirle) genel yayın yönetmeni Halim Sabit (Şibay) Bey’dir. Kazanlı Müslüman bir aileye

² R. Tuğba Çavdar, *İslam Mecmuası’nın Türk Dönemsel Yayını İçinde Yeri ve Önemi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988, s. 12.

³ Detaylı bilgi için bkz. Cahid Şenel, “Türkçülerin Dinde Reform Çabalarının Zemini Olarak İslam Mecmuası”, *İslam’ı Uyandırmak-I*, ed. Lütfi Sunar, İlmî Etüdler Derneği, İstanbul 2018, s. 147-153. Ayrıca bkz. Halil Yıldız, “II. Meşrutiyet Dönemi Din ve Modernleşme Tartışmaları: Sebilürreşad Dergisi ve İslam Mecmuası Örneği”, *Turkish Studies*, Sayı 2 (2018), s. 110-120.

⁴ Zekeriya Kurşun, “İslamcı-İttihatçı Bir Yapılanma: Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye ve İslam Mecmuası”, *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 1, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 39-40.

mensup Halim Sabit Bey, İslam ve Türk dünyası konularında çalışmalarıyla tanınmıştır. Şerafeddin (Yaltkaya), Ziya Gökalp, Mansurîzâde Said, Rızaeddin bin Fahreddin, Şemseddin (Günaltay), Besim Atalay diğer kurucu üyelerdir. Mecmuanın şiarı “Dinli bir hayat, hayatlı bir din.” şeklinde belirlenmiş, bu şiar kapakta, mecmuanın isminin altında kendine yer bulmuştur⁵.

Mecmua, yayın hayatının ilk iki senesinde son üç senesine nazaran daha istikrarlı çıkmıştır. Atmış üç sayıdan kırk biri mecmuanın yayın hayatının ilk iki senesinde kalan yirmi iki sayı son üç senesinde neşredilmiştir. Haliyle mecmua, on beş günde bir yayımlanma iddiasını yerine getirememiştir. Yine mecmua on üçüncü sayıya kadar otuz iki sayfa çıkmıştır. On üçüncü sayının ardından kırk iki sayı on altı; altı sayı da sekiz sayfa çıkmıştır. Mecmuanın elli dördüncü sayısı otuz iki, son sayısı ise on altı sayfa neşredilmiştir. Mecmuanın son sayısı, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918'de basılmıştır⁶.

İslam Mecmuası, yayın hayatı boyunca birçoğu günümüzde dahi geçerliliğini koruyan dinî, siyasî, iktisadî, sosyal meseleleri ele almıştır. Derginin yazar kadrosunda birçok din âlimi, bilim adamı, tarihçi, edebiyatçı mevcuttur. Sabık Şeyhülislam Musa Kazım, Türk sosyolojisinin kurucusu Ziya Gökalp, ünlü ilim adamı Musa Cârullah, Aka Gündüz, Ömer Seyfettin, Besim Atalay, M. Şemseddin (Günaltay), Şerafeddin (Yaltkaya), Reşid Galip, Köprülüzade Mehmed Fuad bunlardan bazılarıdır.

Mecmuanın otuz iki sayfa neşredilen ilk on üç sayısı, mutad bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümler: *Kuran-ı Kerim*, *İslam'ın Necatı*, *Kelam*, *Fıkıh*, *Din Edebiyatı*, *Tarih*, *İçtimaiyat* (Sosyoloji), *İslam Kadını* ve *İslam Havadisı* bölümleridir. Daha sonra mecmuanın sayfa sayısının azalmasının da etkisiyle bazı bölümler neşredilmemiş,

⁵ Halil Yıldız, “II. Meşrutiyet Dönemi Din ve Modernleşme Tartışmaları: Sebilürreşad Dergisi ve İslam Mecmuası Örneği”, s. 114-115.

⁶ Mustafa Göleç, “Türkiye Cumhuriyeti’ni Kuran Metinlerden Biri: İslam Mecmuası Neden Okunmalı”, *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 1, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 1-2.

bazı bölümler zaman zaman neşredilmeye başlanmıştır⁷.

Mecmuanın ilk otuz üç sayısının son bölümünü teşkil eden *İslam Havadisi* bölümünde İslam dünyasından haberlere yer verilmiştir. Örneğin mecmuanın 12 Şubat 1914 tarihinde çıkan ilk sayısında, *İslam Havadisi* bölümündeki içerik *Türkistan-ı Çini* başlıklı ve Hacıbay Ömer imzalıdır. Hacıbay Ömer, kısa yazısında Altaylı Kazak Müslümanların dinî yaşayışları ve sosyo-ekonomik durumlarına kısaca değinmektedir: “Altaylı Kazak Müslümanlar, artık kışlak hayatında bulunuyorlar. Hamd olsun bu seneki kış iyi gidiyor.” “...Uysun” ilinin mektebi de şâyân-ı zikirdir. Bundan iki sene evvelki seyahatimde pek ehemmiyetsiz gördüğüm bu mektebi bu defa bayağı şehirlilere bile gıpta verici sûrette terakki etmiş buldum, pek sevindim. Küçük Kazak yavrucuklarının tecvid, fakat bir Mısırlı şivesini andıracak bir surette Kur’ân-ı Kerîm tilâvet etmeleri, hepsinin bir ağızdan ilâhîler, münâcatlar, salavât-ı şerîfeler okuyuşları beni o kadar memnun etti ki ağladım. Hesap ve kitapları da pekiyi.”⁸.

Mecmua’nın ikinci sayısındaki *İslam Havadisi* bölümünde ise Buhara, Ufa, Bakü gibi Müslüman coğrafyalarından haberlere yer verilmiştir. Örneğin Ufa şehrinde ticari başarılarla imza atan bir kadından söz edilmiş, Bakü’de Müslümanların banka kurduğu haberine yer verilmiştir.

İslam Mecmuası, bilhassa Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasından itibaren, oldukça etkin bir cihat propagandası sürdürmüştür. Ebulula Mardin gibi dönemin önemli âlimleri cihadın faziletleri hakkında yazılar kaleme almış, Halife’nin cihat çağrısına mecmuada geniş yer verilmiştir. Afganistan, Hindistan, Trablus gibi işgal altındaki Müslüman ülkelerde de cihat çağrısının yankı bulması arzulanmıştır.

⁷ Mustafa Bakırcı, “II. Meşrutiyet Dönemi Din Sosyolojisinin Önemli Bir Kaynağı: İslam Mecmuası (1914-1918)”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 17 (2004), s. 179.

⁸ *İslam Mecmuası 1914-1918*, yay. haz. İlhami Danış, Mustafa Göleç ve Ömer Faruk Köse, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 193.

İslam Mecmuası'nın yayın hayatı, ilk altı ayı haricinde Birinci Dünya Savaşı'na rastlamaktadır. Bu sebeple Mecmua'nın sonundaki *İslam Havadisı* bölümünün içeriği gün geçtikçe adeta cepheden haberlere dönüşmüştür. Mecmuanın dördüncü sayısında, 26 Mart 1914'te, henüz Birinci Dünya Savaşı başlamamışken, *İslam Havadisı* bölümünde “*Trablus: Cihad Devam Ediyor*” başlıklı haber neşredilmiş, Trablusgarp'ta Senusiler başta olmak üzere Trabluslularla İtalyanlar arasında geçen bir muharebe detaylı şekilde anlatılmıştır⁹.

30 Temmuz 1914'te mecmuanın on üçüncü sayısının neşredilmesinin ardından mecmuanın yayın hayatı üç aylık bir kesintiye uğramış; bir sonraki sayı ancak 5 Kasım 1914'te tab edilebilmiştir. Bu üç aylık zaman dilimi ayrıca Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmeyi kabul ederek harbe dâhil olduğu zaman dilimidir. Mecmuanın on dördüncü sayısı çıktığı esnada artık Osmanlı Devleti topyekûn savaş haline geçmektedir. Bu savaş hali *İslam Mecmuası*'nın yayın politikasından metin içeriğine dek etki etmiş, sinmiştir. On üçüncü sayıda artık *İslam Mecmuası*'nın *İslam'ın Necatı* ve *İslam Havadisı* bölümlerindeki metinler Birinci Dünya Savaşı'na dair konular içermektedir.

2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı ülkesinde seferberlik ilan edilmesinin ardından savaşın idaresi için “Karargâh-ı Umumi ve Başkumandanlık Vekâleti” kurulmuştur. Miriliva Enver Paşa, Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı olarak savaşı kumanda etmiştir. Karargâh-ı Umumi ise savaşın komuta karargâhıdır¹⁰. *İslam Mecmuası*'nda yer alan harbe dair haberler, mecmua okuruna “*Karargâh-ı Umumi'den tebliğ olundu.*” arzıyla sunulmuştur. Bu durum, mecmuada yer alan haberlerin doğrudan Osmanlı Genelkurmayı tarafından servis edildiğini göstermektedir. 1915 yılı yazından sonra dergiden *İslam Havadisı* bölümü çıkarılmış, cepheden haberlere yer verilmemiştir.

⁹ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 1, s. 258-259.

¹⁰ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2014, s. 65-67.

Karargâh-1 Umumi'nin tebligatlarında yer alan Birinci Dünya Savaşı cephelerinden gelen haberlerin doğruluğuna tam anlamıyla güvenilemeyeceği anlaşılmaktadır. Örneğin 1914 kışında ordularımız Sarıkamış'ta büyük bir facia yaşarken Karargâh-1 Umumi tebligatları Kafkasya'da Türk taarruzlarının sürdüğünden ve düşmana ağır zayıat verdirilen mağlubiyetler tattırıldığından bahsetmektedir. Rus Genelkurmayı tebligatlarında da cephedeki gerçeği tam manasıyla yansıtmayan haberler görmek mümkündür. Karargâh-1 Umumi'nin tebliğlerinde Rusların manipülasyonlarının tekzip edildiği de gözükmektedir. Savaş esnasında, hem psikolojik harbin gereği olarak hem de savaşın sıcaklığı ve bilgi kirliliği nedeniyle rastladığımız bu tarz durumları karşılaştırmalı okumalarla aydınlatmak mümkün olmuştur.

2. İslam Mecmuası'nda Yayımlanan Karargâh-1 Umumi Tebligatlarına Göre Türk ve Rus Donanmalarının Karadeniz'deki Faaliyetleri (1914-1915)

Osmanlı donanması ile Rus donanması arasında Karadeniz'de gerçekleşen muharebelerin muhtevasına geçmeden önce donanmaların durumları ve olası savaş hali için harekât planlarına kısaca değinmek gerekmektedir. Rusya'nın bilhassa İstanbul Boğazı'nı ardından Çanakkale Boğazı'nı ele geçirme arzusu bilinmektedir. Rus kuvvetleri İstanbul Boğazı'nı ele geçirmek adına amfibi harekât planları hazırlamış, bu harekât için özel bir ordu dahi teşkil edilmiştir.¹¹ Ancak *Yavuz* ve *Midilli* kruvazörlerinin Osmanlı kuvvetlerine katılması, bu planların uygulanabilme ihtimalini hayli düşürmüştür. Olası harp halinde yürütülecek deniz harekâtına dair Osmanlı planları ise Rus donanmasını ani baskınla zayıf düşürmek, mümkün olursa imha etmek üzerinedir (bkz. 7 Ağustos 1914 ve 20 Ağustos 1914 tarihli planlar). *Yavuz* ve *Midilli*'nin Türk filosuna katılmasının ardından ani saldırıyla Rus donanma üslerine baskın düzenlemesi bu planların uygulamaya konmaya çalışıldığının göstergesidir. Birinci Dünya Savaşı'nda donanmanın Karadeniz görevi; boğazları korumak, Karadeniz

¹¹ Osmanlı Devleti askerî istihbaratının ele geçirdiği Rusların İstanbul Boğazı'na amfibi harekât düzenleme planları için bkz. Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Askerî İstihbarat (1864-1914)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019, s. 159-192.

Boğazı'nı¹² açık tutmak, buradan yapılacak nakliyatlara engel olacak düşmanla savaşmak, Zonguldak, Romanya ve Bulgaristan'dan yapılacak nakliyatı güvence altına almaktır¹³.

Birinci Dünya Savaşı başlangıcında Türk donanması ana üssü İstanbul olmak üzere üç muharebe gemisi (*Mesudiye*, *Barbaros Hayreddin*, *Turgut Reis*), bir muharebe kruvazörü (*Yavuz*), üç kruvazör (*Hamidiye*, *Mecidiye*, *Midilli*), iki torpido kruvazörü, sekiz muhrip, on torpidobot, on yedi gambot, on yedi motorgambot, üç mayın gemisi ve yirmi civarında yardımcı gemiden oluşmaktadır. Rus donanmasının Karadeniz filosu ise ana üssü Sivastopol limanı olmak ve üçü harp esnasında filoya katılmak üzere dokuz muharebe gemisi, iki kruvazör, yirmi altı muhrip, on torpidobot, on bir denizaltı, iki mayın gemisi ve dört gambottan oluşmaktadır¹⁴.

Yavuz ve *Midilli*'nin donanmaya katılmasının ardından Alman Amiral Souchon Osmanlı Donanma Komutanlığı'na getirilmiştir¹⁵. Alman Binbaşı Wilhelm Busse ve Türk Yarbay Enver Erkan-ı Harp Zabıtlığı'ne (kurmay subay), Komodor Arif Bey ise İkinci Amirallik rütbesine getirilmiştir¹⁶. Rus Karadeniz Donanma Komutanı ise Amiral Andrei Eberhardt'tır¹⁷.

İslam Mecmuası 15. sayısında (19 Kasım 1914), “İslam'ın Necatı” bölümünde “Cihad-ı Ekber İlanı” başlığı altında, dönemin padişahı Sultan V. Mehmed Reşad'ın Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı harp ilan ettiğine dair vesika neşredilmiştir. Padişah, harp ilanının sebeplerini sıralarken, Karadeniz Boğazı'na torpil dökmek üzere açılmış bir Rus donanmasına tesadüf edildiğini, bu donanmanın gayrimeşru manevralar yaptığını ve İstanbul Boğazı'na yöneldiğini söylemektedir.

¹² Karadeniz Boğazı'ndan kasıt İstanbul Boğazı'dır.

¹³ Saim Besbelli, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, Deniz Harekâtı, c. 8, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976, s. 43-46.

¹⁴ Saim Besbelli, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, Deniz Harekâtı, s. 434-444.

¹⁵ 24 Ağustos 1917'de görevini Amiral V. Rebeur Paschwitz'e devretmiştir.

¹⁶ Hermann Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, çev. Yarbay Tekirdağlı Sami, Deniz Matbaası, İstanbul 1936, s. 97.

¹⁷ 1916 Temmuz ayında bu göreve Amiral Alexander Kolçak getirilmiştir.

Yine Rus ordusunun Erzurum hududunu da taciz ettiğinden bahsetmektedir. Bu konu hakkında Rusya Devleti'ne diplomatik girişimlerde bulunulduğu ancak Rusya'nın bu girişimleri cevapsız bırakmakla birlikte elçisini de geri çağırıldığını belirtmektedir. Mecmuanın aynı sayısında, *Cihad-ı Ekber İlanı* metninden hemen sonra neşredilen ve Osmanlı Devleti'nin savaş ilanını açıklayan *Beyanname-i Hümayûn Sureti*'nde de Rusya'nın Karadeniz'deki tacizlerinden bahsedilmekte, Karadeniz Boğazı'na torpil dökmekle vazifeli Rus donanmasının manevra halindeki Osmanlı donanmasına ateş açtığı söylenmektedir. *Cihad-ı Mukaddes İlanı* ve *Beyanname-i Hümayûn* metninden anlaşılacağı üzere Birinci Dünya Savaşı başlangıcında itibaren Rus filoları Karadeniz'de hareketlilik halindedir¹⁸. Buna karşın henüz seferberlik ilanının dördüncü gününde Türk gemileri Karadeniz Boğazı'na 550 metre aralıklı iki mayın hattı döşemiştir¹⁹.

Rus donanmasının, hem kendi liman ve kıyılarının güvenliğini sağlamak hem de Türk donanmasının Karadeniz'e açılmasını önlemek üzere mayınlama faaliyeti yaptığı bilinmektedir. Ruslar Sivastopol, Odesa, Novorossisk, Batum gibi üs ve limanlarının önüyle Bulgar limanlarının ağzına, ayrıca Trabzon, Polathane, Samsun ve İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışı istikametlerine mayın döşemişlerdir²⁰. Ruslar ayrıca 6 Kasım 1914'te Zonguldak açıklarında *Mithatpaşa*, *Bezmialem*, *Bahriahmer* nakliyat gemilerini batırmıştır²¹. Bunun yanı sıra Başkumandanlık Vekâleti 2. Şubesi'nin yayımladığı tebliğde, Türk donanmasının 8 Kasım 1914'te, Rus donanmasının üslerine çekilmesinden yararlanarak Poti limanını bombaladığı

¹⁸ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, S. 488-490. Rus donanmasının savaş öncesi Karadeniz Boğazı açıklarındaki hareketliliği için ayrıca bkz. Haydar Alpagut, *Büyük Harbin Türk Deniz Cephesi*, Deniz Matbaası, İstanbul 1937, s. 23-31.

¹⁹ Haydar Alpagut, *Büyük Harbin Türk Deniz Cephesi*, s. 25-26.

²⁰ Ruslar, 1914 Ekim ayında İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışından 13 mil açığa ve 200 metre umk hattına mayın döktüklerini söylemektedir. Bkz. Steblina Kamensky, *1914-1918 Karadeniz'de Mayın Harbi*, çev. Kur. Binbaşı S. Gökdeniz, Deniz Matbaası, İstanbul 1938, s. 5.

²¹ Saim Besbelli, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Deniz Harekâtı*, s. 40.

bildirilmektedir²².

Mecmuanın 16. sayısı 2 Aralık 1914'te neşredilmiştir. Bu sayıdan itibaren mecmuanın “İslam Havadisi” kısmında “İki Haftalık Cihat Haberleri” başlıklı, Karargâh-ı Umumi tebligatlarına dayanan haberler yer almıştır. Böylelikle mecmua sayfalarından gün gün harbin ilerleyişi okurlara sunulmuştur. 5 Teşrinisani 1330 (18 Kasım 1914) tarihli habere göre Türk donanması Karadeniz'de Rus donanmasını tespit etmek üzere manevra yapmış, Sivastopol açıklarında Rusların beş zırhlı ve iki kruvazörden mürekkep donanmasıyla sıcak temas sağlanmış, Rus donanması Sivastopol'e geri çekilmeye başlamıştır. Donanmamız düşmanı takip etmektedir.²³ Ertesi günün (19 Kasım 1914) raporuna göre donanmamızın takibi altında olan ve Sivastopol'e sığınan Rus donanması bir torpido filosuyla başka bir Rus limanına firar etmiştir. 21 Kasım 1914 tarihli habere göre *Hamidiye* kruvazörü bir önceki gün Poti ile Novorossisk arasındaki Tuapse mevkiinde bulunan Rus gaz depolarıyla telsiz telgraf istasyonunu bombardıman ile tahrip etmiştir.²⁴ 24 Kasım 1914 tarihli haber ise *Nilüfer* mayın gemisinin Kilya açıklarında batırıldığını haber vermektedir. Haberde bu geminin batma sebebi olarak “*Bulgaristan limanlarından kopup gelen torpillere tesadüf etmesi*” gösterilmiştir. Ancak bu gerekçeyi ispatlayabilecek bir delil bulunmamaktadır. Mecmuanın 16. sayısında bunlar dışında Türk ve Rus donanmalarının Karadeniz faaliyetlerine dair bir habere rastlanmamaktadır²⁵.

Mecmuanın 17. sayısı 16 Aralık 1914'te neşredilmiştir. Savaş

²² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, yay. haz. Kemal Gurulkan vd., c. 1, s. 84.

²³ Bu muharebe “Balıklava Muharebesi” şeklinde adlandırılmıştır. Muharebede *Yavuz* kruvazörümüz isabet almış, tebligatta denildiği gibi düşman donanması takip edilememiştir. Balıklava Muharebesinden bir gün önce Rusların Trabzon kıyılarını bombardımanla tahrip ettiği bilinmektedir. Bkz. Figen Atabey, *Karadeniz'de Türk Donanması (Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 27.

²⁴ Haydar Alpagut, *Midilli kruvazörünün* 11 Kasım 1914'te Novorossisk limanını bombardıman ettiğini söylemektedir. Novorossisk limanı petrol depolarına ev sahipliği yapması bakımından stratejik öneme sahiptir.

²⁵ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 509-513.

dair haberler bu sayıda da “İslam Havadisi” bölümü içerisinde “İki Haftalık Cihat Haberleri” başlığı altında verilmiştir. Tıpkı bir önceki sayıda olduğu gibi “Karargâh-ı Umumi’nin Resmi Tebligatına Göre” ibaresi bu başlığın altına eklenmiştir. Bu sayıda, Karadeniz’de Türk-Rus donanmalarına dair ilk haber 27 Teşrinisani 1330 (10 Aralık 1914) tarihlidir. Habere göre Ruslar, 9 Aralık günü harp gemilerinin koruması altında Batum’un güneyinde bulunan Türk ordularının kanadına taarruz etmek maksadıyla Gönye civarına çıkarma yapmak istemiştir. Karaya çıkan Rus orduları büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmış, iki Rus topu Türklerin eline geçmiştir. Hemen ertesi günün haberinde ise Rusların, Karadeniz’de *Yavuz* ve *Midilli* de dâhil olmak üzere bütün Osmanlı filosunun muharebe dışı kaldığı iddiaları yalanlanmış, donanmanın bu iddialara Batum kıyılarını bombalayarak cevap verdiği söylenmiştir. Mecmuanın 17. sayısında bunlar dışında Karadeniz’deki Türk veya Rus filosu hareketliliğinden bahsedilmemektedir²⁶. 6 Aralık günü, Rus bandırası taşıyan *Zafer* vapurunun Bravra güneyine çıkardığı, bazı demiryolu ve köprüleri tahrip etmekle vazifeli Rus üniformalı 24 Türk süvarisinden bahsedilmemiştir²⁷. Bu harekât Türk donanmasının yaptığı ender çıkarma operasyonlarından biri olması sebebiyle önemlidir.

Mecmuanın 18. sayısı, 31 Aralık 1914’te neşredilmiştir. Bu sayıda da “İslam Havadisi” bölümünde “İki Haftalık Cihat Haberleri” okurlara sunulmuştur. Karargâh-ı Umumi’nin tebligatlarına göre hazırlanan bu bölümün yalnızca 14 Kânunuevvel 1330 (27 Aralık 1914) tarihindeki gelişmeleri aktaran Karadeniz’de Türk ve Rus donanmalarının hareketliliğine dair haber bulunmaktadır. Buna göre, Rus resmi tebligatları, Sivastopol’de, *Hamidiye* kruvazörüne torpil atışıyla büyük bir hasar verildiğini bildirmekte, kruvazörün İstanbul’a dönmüş olsa da uzun müddet muharebe edemeyeceğini iddia etmektedir. Karargâh-ı Umumi bu iddiayı yalanlamakta, Karadeniz filosunun *Hamidiye* ile birlikte herhangi bir zarar görmeden avdet ettiği bildirilmektedir. Bunun yanı sıra bir Türk gemisinin Karadeniz’de 5 zırhlı, 2 kruvazör, 10 torpido ve 3 torpil gemisinden mürekkep bir Rus

²⁶ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 525-527.

²⁷ Hermann Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, s. 154.

filosuna tesadüf ettiğini, bu filoya gece taarruzu düzenlendiğini, *İstislav* isimli Rus zırhlısının “kemal-i muvaffakiyetle” topa tutulduğunu, *Oleg* ve *Atus* isimli torpil gemilerinin ise batırıldığını haber vermektedir. Bu çarpışmada 2 Rus zabiti ile 30 Rus neferi esir alınmıştır. Karargâh-ı Umumi tebligatı, Türk Karadeniz filosunun kalan kısmının Batum’u bombardımana tabi tuttuğunu söylemektedir. Tebligatta ayrıca iki gün önce (25 Aralık 1914) Karadeniz’de iki Türk gemisinin on beş parça Rus filosuyla muharebe etmek için manevra yaptığını ancak Rus filosunun muharebeden kaçarak Sivastopol’e döndüğü vurgulanmaktadır²⁸. *Yavuz* kruvazörünün 26 Aralık 1914 tarihinde, İstanbul Boğazı’na dönmek üzereyken mayına rastlamasından bahsedilmemiştir. 1914 ve 1915’te Rusların Karadeniz Boğazı çıkışına ve çeşitli nakliyat yollarına mayın dökme faaliyetleri sürmüştür. Türk gemileri yoğun bir mayın temizleme faaliyeti sürdürseler de Boğaz çıkışına dökülen mayınlar zaman zaman *Yavuz* ve *Midilli*’ye tesadüf etmiş ancak bu gemileri batıramamıştır²⁹.

Mecmuanın 19. sayısı aynı zamanda mecmuanın ikinci yılının ilk sayısıdır. Mutat “İki Haftalık Cihat Haberleri” kısmı 1 Ocak 1915 ile 13 Ocak 1915 arasını kapsamaktadır. Bu zaman aralığında Rus filosunun hareketliliğine dair ilk haber 3 Ocak 1915 tarihlidir. Bu haberde olay mahalli Doğu Akdeniz’dir. Tebliğe göre Suriye sahillerinde dolaşmakta olan *Askold* isimli Rus kruvazörü 2 Ocak’ta Yafa sahiline asker çıkarmak istemiş fakat sahil muhafız kıtasının ateş açması sonucu bu girişim akamete uğratılmıştır. 2 Ocak’ta *Berk-i Satved* muhribinin *Yeşilirmak* nakliye vapuruna refakat ettiği esnada mayına çarparak ağır yara almasından³⁰ bahsedilmemiştir. 5 Ocak tarihli tebliğde ise bir önceki gün Sinop açıklarında iki kruvazörümüzün 17 parçadan mürekkep Rus filosu arasında çatışmalar olduğu, muharebenin sonucu hakkında bilgi sahibi olunamasa da kruvazörlerimize herhangi

²⁸ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 539-541.

²⁹ Stebline Kamensky, *1914-1918 Karadeniz’de Mayın Harbi*, çev. Kur. Binbaşı S. Gökdeniz, Deniz Matbaası, İstanbul 1938, s. 7. *Midilli* kruvazörü 1918 yılı Ocak ayında, İmroz açıklarında İngiliz donanmasına yaptığı harekâtın ardından torpido saldırısı sonucu batmıştır. Bkz. Fevzi Kurtoğlu, *Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale’de Türk Donanması*, s. 153.

³⁰ Hermann Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, s. 193.

bir zarar verilmediğinin tahmin edildiği bildirilmektedir³¹. 6 Ocak tarihli tebliğ, bu tahminin isabetini onaylamakla birlikte Rus filosunun görüş mesafesinde bulunan İtalya bandıralı bir İtalyan gemisini fark etmekten dahi aciz olduğundan da bahsetmektedir. 7 Ocak tarihli tebliğde, Rus filosunun Sinop’u uluslararası hukuka aykırı şekilde bombardımana tabi tuttuğu bildirilmektedir. Bombardıman neticesinde birkaç hanenin hasar gördüğü, insan zayıyatı bulunmadığı söylenmektedir. Tebliğ metnine göre ayrıca biri Ruslardan müsadere edilmiş, diğeri Bulgarlara ait olmak üzere 4 kayık batmıştır. Ayrıca Türk donanmasının karşılık olarak Makriyan bölgesi ve kuzeyindeki Rus kıtalarını başarıyla topa tuttuğu belirtilmektedir. Bu sayıda Türk ve Rus filolarının hareketliliğine dair başka haber bulunmamaktadır³². 2 Ocak’ta *Berk-i Satved*, 10 Ocak’ta *Burak Reis* gambotlarının mayına çarparak yaralanmaları haberleri tebligatta yer almamıştır³³.

Mecmuanın 20. sayısı 28 Ocak 1915 tarihinde neşredilmiştir. Bu sayıda yer alan Karargâh-ı Umumi tebligatı kaynaklı haberlerde Fransızların Çanakkale, İngilizlerin İskenderun açıklarında faaliyetlerine değinilse de Türk ve Rus filolarının hareketliliğine dair bir haber bulunmamaktadır³⁴.

Mecmuanın 21. sayısının neşir tarihi ise 11 Şubat 1915’tir. “İslam Havadisi” bölümü yine “İki Haftalık Cihat Haberleri” kısmıyla açılmaktadır. Bu sayıda Karadeniz’de Türk ve Rus filolarına dair yapılan tek tebliğ 8 Şubat 1915 tarihlidir. Bu tebliğe göre Türk donanması Yalta Limanı’nı başarıyla bombardımana tabi tutmuş ayrıca başka bir mevkide bir Rus vapurunu batırmıştır³⁵.

Mecmuanın 22. sayısı, 25 Şubat 1915 tarihinde neşredilmiştir. Bu sayının “İslam Havadisi” bölümündeki “İki Haftalık Cihat Haberleri” kısmında, İngiliz ve Fransız filolarının Çanakkale

³¹ Bu iki kruvazör *Midilli* ve *Hamidiye*’dir. *Hamidiye* bu muharebede isabet almış, yaralanmıştır.

³² *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 551-554.

³³ Saim Besbelli, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, Deniz Harekâtı*, s. 121.

³⁴ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 567-569.

³⁵ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 581-582.

Boğazı'ndaki harekâtından bahsedilmiş, Karadeniz'de herhangi bir hareketlilikten bahsedilmemiştir³⁶.

Mecmuanın 23. sayısı 11 Mart 1915 tarihinde çıkmıştır. Bilindiği üzere bu tarih, İtilaf Devletleri'nin donanmalarıyla Çanakkale Boğazı'nı zorlamalarının hemen arifesidir. Dolayısıyla bu sayıdaki Karargâh-1 Umumi tebligatı kaynaklı haberlerin birçoğu Çanakkale Cephesi'nden havadisler içermektedir. Bu sayıda yer alan havadiste, yalnızca 8 Mart 1915 tarihinde Rus filosunun Karadeniz'de hareketliliği gözükmemektedir. 9 Mart tarihli haber tebliğine göre Ruslar, bir önceki gün Kilimli, Zonguldak, Ereğli ve Kozlu limanlarını bombardımana tabi tutmuştur. Bombardıman yaklaşık altı saat sürmüştür; asker ve ahaliden 7 kişi yaralanmıştır. Bombardıman sonucunda Zonguldak'taki Fransız mahallesinde Fransız hastanesi ile on beş hane tahrip olmuş; limanda *Taxiarchis* isimli Yunan vapuru batmıştır. Ayrıca Rus torpidosu Zonguldak'a yanaşmak istemiş ancak Türk bataryalarının ateşi sonucunda geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ereğli'de ise ahşap evlerden oluşan Rum Mahallesi bombardımana hedef olmuş; elli hane zarar görmüştür. Ayrıca Yunan vatandaşı Rus vapurları acentesi müdürü yaralanmış, ailesi ölmüştür. Limanda İtalyan bayraklı, *Principessa Ciano* isimli gemi, Ruslardan ganimet alınan *Neva* vapuru, *Heybeliada* ve *Persia* vapurları batmış ancak mürettebatları kurtarılmıştır³⁷.

Rus donanmasının Zonguldak'ı hedef almasının sebebi, Zonguldak'ın Osmanlı Devleti'nin kömür kaynağı olması, Zonguldak'tan İstanbul'a deniz yoluyla kömür nakliyatı yapılmasıdır. Ruslar harp boyunca kömür nakliyatına karşı çeşitli sabotaj faaliyetleri düzenlemiştir. Rusların bu tutumu karşısında Karadeniz'de nakliyatın tesisi ve güvenliği Türk donanmasının asli vazifesi olmuştur³⁸. Rus donanmasının Karadeniz kıyılarına yaptığı bombardımanların sıklaşması üzerine Kazım Karabekir Paşa, sivil halkın bu bombardımanlardan korunması için alınması gereken önlemleri anlatan

³⁶ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 595.

³⁷ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 606-609.

³⁸ Figen Atabey, *Karadeniz'de Türk Donanması (Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi)*, s. 38-42.

bir rapor hazırlamıştır³⁹.

Mecmuanın 24. sayısı, 25 Mart 1915 tarihinde yayımlanmıştır. “İslam Havadisi” bölümü yalnızca “İki Haftalık Cihat Haberleri” kısmına ayrılmıştır. Bu iki hafta Çanakkale deniz muharebelerinin gerçekleştiği tarihi kapsamaktadır. Dolayısıyla genellikle Çanakkale Cephesi’nden haberlere yer verilmiştir. 18 Mart 1915 tarihinde, Çanakkale Deniz Muharebelerinin en şiddetlisi gerçekleşirken Karadeniz’de de Türk donanması faaliyet halindedir. Yapılan tebliğe göre 18 Mart günü öğleden önce donanma, Kırım yarımadasının güney sahilinde bulunan Feodosya kasabasının batısında bulunan Ruslara ait imalathaneler ile torpido poligonunu bombardımana tabi tutarak kullanılamaz hale getirmiştir. 24. sayıda yer alan haberlerde bunun dışında Karadeniz’de hareketlilik gözükmemektedir⁴⁰.

İslam Mecmuası’nın 25. sayısı, 15 Nisan 1915 tarihinde yayımlanmıştır. Bu sayıda da “İslam Havadisi” bölümü yalnızca Karargâh-ı Umumi tarafından yayımlanan resmî tebligatlara göre oluşturulan “İki Haftalık Cihat Haberleri” kısmından ibarettir. Bu sayıda Rus filosunun Karadeniz’deki faaliyetlerine dair ilk bahis 31 Mart 1915 tarihine rastlamaktadır. Tebliğ, bu tarihte Rus filosu bir kez daha Zonguldak, Ereğli, Kozluk mevkillerine taarruzda bulunduğunu haber vermektedir. Habere göre Rus filosu bu limanlara iki binden fazla mermi atışıyla taarruz etmiş ancak birkaç evin tahrip olması ve birkaç mavnanın batması dışında bir zayıyata sebebiyet verememiştir. Rus filosu taarruzun ardından kuzeye çekilmiştir. 4 Nisan 1915’e geldiğinde ise Türk donanması Odesa Körfezi’nde seyir halindeyken Rusların her ikisi de mühimmat yüklü 2 tonluk *Providant* ve bir buçuk tonluk *Vastoştaya Zvezda* vapurlarına taarruz etmiş ve bu vapurları batırmıştır. Ayrıca bu vapurların mürettebatı esir alınmıştır. Tebliğde bu harekât esnasında Oçekov istihkâmı bölgesinde küçük *Mecidiye* kruvazörünün, Rus mayın temizleme gemilerini takibi esnasında Ruslar tarafından döşenmiş torpile çarparak battığı da söylenmektedir. Tebliğde bu olayın sebebi

³⁹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, s. 105-106.

⁴⁰ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 620-623.

olarak Rusların Odesa ve Nikolayef limanlarının güvenliği için denize döktükleri torpillerin kopup dağılması gösterilmiştir. *Mecidiye* kruvazörü mürettebatı ise bölgedeki diğer Osmanlı kuvvetlerince kurtarılmıştır. Yine kruvazördeki topların kamalarının tamamen alındığı, geminin düşman eline geçmemesi için torpille parçalandığı söylenmektedir⁴¹. *Mecidiye*'nin battığı harekâta Türk filosu, iki kruvazör dört muhrip gemisiyle Odesa'ya akın düzenlemektedir. *Mecidiye* kruvazörü Odesa limanında askerî nakliyat için bekleyen yirmi parçalık Rus filosunun batırılması vazifesi için akında bulunurken batmıştır ve kruvazörün batması sonrasında akından vazgeçilmiştir⁴². *Mecidiye* kruvazörüne bu görevin verilme sebebinin Rusların Batum sahiline çıkarma yapacağına dair Tahran Sefirinin sağladığı istihbarat olduğu anlaşılmaktadır⁴³.

Mecmuanın 26. sayısı 29 Nisan 1915 tarihlidir. Bu sayıda Karadeniz filolarına dair ilk haber 16 Nisan 1915 tarihlidir ve Rus filosunun bir kez daha Zonguldak ve Ereğli limanlarına taarruz ettiğini bildirmektedir. Habere göre birkaç ufak yelkenliden başka zayıf bulunmamaktadır. Bu sayıdaki diğer bir haber ise Rus filosunun İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışında yaptığı manevralarla alakalıdır. Habere göre Rus filosu 25 Nisan günü öğleden önce İstanbul Boğazı'nın Karadeniz istihkâmları menziline dışında yarım saat kadar gösteri atışı yapmış daha sonrasında hızla kuzeye çekilmiştir. Bu tarih aynı zamanda Müttefiklerin Gelibolu yarımadasına çıkarma yaptıkları tarihtir. Tebliğe göre Türk istihkâmları Rusların bu manevralarına karşılık vermeye lüzum görmemiştir⁴⁴. Aslında Rus filosu, 28-29 Mart 1915 tarihlerinde de İstanbul Boğazı girişinde bombardıman ve

⁴¹ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 634-637.

⁴² Saim Besbelli, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Deniz Harekâtı*, s. 137-138. Bu tarihten sonra Türk filosu Rus limanlarına akın düzenleme taktiğinden vazgeçip Rus askerî nakliyat gemilerini seyir halindeyken hedef almıştır. Ancak bu nakliyatların her zaman önüne geçememiş, örneğin 1916 Mart ayında Ruslar Rize'ye bir kolordu çıkararak Trabzon'un işgalini kolaylaştırmıştır. Bkz. Steblin Kamensky, *1914-1918 Karadeniz'de Mayıs Harbi*, s. 12.

⁴³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, s. 174.

⁴⁴ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 648-651.

manevralarda bulunmuşlarsa da bu harekât tebligatlarına yansımamıştır⁴⁵.

13 Mayıs 1915 tarihinde mecmuanın 27. sayısı neşredilmiştir. Bu sayıda Rus filosunun, 25 Nisan 1915'te İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışında yaptığı manevrayı 2 Mayıs 1915'te tekrarladığı görülmektedir. Habere göre Rus filosu bir saatlik manevranın ardından hızla kuzeye çekilmiştir. 4 Mayıs tarihinde Rus filosu bu kez İğneada açıklarında gözükmektedir. Filonun öğleden evvel savunmasız İğneada sahillerini bombardımana tabi tuttuğu ancak bu bombardımanın herhangi bir tesirinin bulunmadığı söylenmektedir⁴⁶. Her ne kadar Karargâh-ı Umumi tebligatlarında Rusların Karadeniz Boğazı'na yönelik tacizlerine karşılık verilmemesi lüzum görülmemesi sebebine bağlanarak geçirilmişse de bu durumun asıl sebebi Rus donanmasının Boğaz istihkâmlarının atış menziline uzağından bombardıman düzenlemesidir. İlerleyen günlerde bu istihkâmların ateş gücünün yükseltilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Mayıs 1915'ten itibaren aynı yıl içerisinde 13 Alman denizaltı Türk filosuna katılmıştır⁴⁷. Bu durum Rusları yeni önlemler almaya itmiş, Rus muhripleri denizaltılara karşı kullanılan ve suyun içinde patlayan bombalarla teçhiz edilmiştir⁴⁸.

Mecmuanın 28. sayısı 27 Mayıs 1915 tarihidir. Bu sayıdaki “İki Haftalık Cihat Haberleri” kısmında yine Rus filosunun İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışındaki faaliyetlerine rastlanmaktadır. Haberde 10 Mayıs 1915 günü Rus filosunun beş zırhlı, iki kruvazör, on iki torpido, muhrip ve birkaç nakliye gemisi ile İstanbul Boğazı yakınlarında yaptığı manevraları tekrar etmek ve Karadeniz kıyılarını topa tutmak niyetinde olduğu ancak *Yavuz* zırhlı kruvazörünün

⁴⁵ Hermann Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, s. 247.

⁴⁶ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 662-665.

⁴⁷ Saim Besbelli, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Deniz Harekâtı*, s. 122-143.

⁴⁸ Ancak Alman denizaltıları 1916 yılı sonbaharına dek Rus nakliye filosunun %25'ini batırmıştır (Bir torpido, 30 büyük nakliye gemisi, iki hastane gemisi). Buna karşılık Rus deniz kuvvetlerinin hiçbir Alman denizaltını batıramamış olması denizaltının deniz muharebesindeki stratejik önemini göstermektedir. Karadeniz'de Alman denizaltılarının stratejik üstünlüğü Amiral Kolçak'ın Rus donanma komutanlığına getirilmesinin ardından sona erecektir. Steblin Kamensky, *1914-1918 Karadeniz'de Mayın Harbi*, s. 9-18.

bombardıman hazırlığındaki Rus filosuna şiddetle taarruz ettiği, bu taarruz karşısında Rus filosunun Sivastopol istikametinde çekilmek zorunda kaldığı bildirilmektedir. Ayrıca Rus filosunun zırhlılarından biri isabet almış ve büyük hasara uğramıştır⁴⁹.

Esasında donanmamızdaki en modern savaş gemisi *Yavuz* ve diğer kruvazörler, kayıpları halinde Boğazlar'ın savunmasını zaafa uğrayacağı için özellikle *İmparatoriçe Marya*, *Üçüncü Aleksandr* ve *İkinci Katerina* isimli Rus muharebe kruvazörünün Karadeniz filosuna katılmasının⁵⁰ ardından ateş üstünlüğünün düşman unsurlarında olması sebebiyle kesin sonuçlu muharebelere kalkışmamıştır⁵¹.

Mecmuanın 29. sayısının neşredilmesi 10 Haziran 1915 tarihine rastlamaktadır. Karargâh-ı Umumi tebligatlarına göre hazırlanan cihat haberlerinin çoğunluğu yine Çanakkale Cephesi'ndendir. Bu sayıda Karadeniz'de Rusların hareketliliğine dair herhangi bir haber bulunmamaktadır⁵².

30. sayı ise 1 Temmuz 1915 tarihine rastlamaktadır. Mecmua, bir hafta kadar gecikmeli neşredilmiştir. Tıpkı 29. sayıdaki gibi Çanakkale Cephesi'nden gelen haberler bu sayıdaki *İslam Havadisî*'nde önemli yer tutmakta ve Karadeniz'de herhangi bir hareketlilikten söz edilmemektedir⁵³.

Karadeniz'de Türk ve Rus filoları arasında sıcak temas, uzun bir aradan sonra 9 Haziran 1915'te sağlanmıştır. Mecmuanın 31. sayısında geçen haberde, Karadeniz'de Türk hafif filosu seyir halindeyken *Midilli* kruvazörünün Rus *Bespokoinny* sisteminin en son üretimlerinden iki büyük torpido gemisine taarruz ettiği, bu torpido gemilerinden birini batırıp diğerinde de büyük hasara sebebiyet verdiği söylenmektedir. Mecmuanın bu nüshasında bu haber dışında Karadeniz'de hareketlilik

⁴⁹ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 676-679.

⁵⁰ Haydar Alpagut, *Büyük Harbin Türk Deniz Cephesi*, s. 55.

⁵¹ Steblina Kamensky, *1914-1918 Karadeniz'de Mayın Harbi*, s. 3.

⁵² *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 690-693.

⁵³ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 704-707.

gözükmemektedir⁵⁴.

28 Temmuz 1915'te yayımlanan 32. sayıda Çanakkale Cephesi haberleri geniş yer bulurken Karadeniz'de bir hareketlilik yahut temastan bahsedilmemiştir⁵⁵. Hâlbuki *Midilli* 18 Temmuz'da kömür nakliyatını koruma görevi için Anadolu Karaburun'dan çıktıktan yarım saat sonra *Krab* Rus mayın denizaltından dökülmüş bir mayına çarparak ağır yara almıştır⁵⁶.

Mecmuanın 11 Ağustos 1915 tarihli 33. sayısından itibaren “İslam Havadisi” bölümü dergi içeriğinden kaldırılmış; Karargâh-ı Umumi resmi tebligatlarına dayanarak muhtelif cephelerdeki gelişmelerin aktarıldığı “Cihat Haberleri” kısmı da sürdürülmemiştir⁵⁷.

3. 1915 Sonbaharından İtibaren Karadeniz’de Türk ve Rus Donanmalarının Faaliyeti

1915 yılının yaz ayından sonra Karadeniz’de Rus donanması, Karadeniz kıyılarını bombalamak, Zonguldak’tan yapılan kömür nakliyatını sabote etmek ve Boğaz’ın Karadeniz çıkışını mayınlamak dışında faaliyet göstermemiştir. Türk donanması ise kömür nakliyatıyla görevli gemilere refakat etmiş, asker ve teçhizat sevkiyatının sağlanması vazifesi görmüştür. İki donanma arasında büyük çaplı sıcak çatışmalar gözlemlenmemiştir. 1915 yılı Kasım ayından itibaren Rusların kıyılara yaptığı ani saldırılara karşı önlem olarak Varna ve Burgaz limanlarına Alman askeri konuşlandırılmıştır⁵⁸.

1916 yılı 8 Ocak sabahında *Yavuz* ile *İmparatoriçe Marya* kruvazörleri sıcak çatışmaya girmiş, *İmparatoriçe Marya* gemisinin ateş üstünlüğü sebebiyle *Yavuz*, kesin sonuçlu muharebeden kaçınarak

⁵⁴ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 717-721.

⁵⁵ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 732-734.

⁵⁶ Hermann Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, s. 401.

⁵⁷ *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 2, s. 738-747.

⁵⁸ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, s. 241.

Boğaz'a dönmüştür⁵⁹. *İslam Mecmuası*'nda yer almayan ancak Birinci Dünya Savaşı, Türk-Rus deniz muharebelerinde önemli yer tutan olaylardan biri 1916 yılı Nisan ayı Paskalyasında *İmparatoriçe Marya* kruvazörü ile birlikte beş muhrip ve bir kruvazörden ibaret Rus filosunun Sivastopol limanında Alman denizaltının döktüğü mayın hattına rastlaması ve *Jovtchy* muhribinin batmasıdır⁶⁰. Denizaltının Rusların korunaklı limanında gizlice mayın dökebilmiş olması, bu gemilerin deniz savaşlarındaki önemini göstermektedir. Bu olaydan daha önce, 30 Mart 1916'da, *U33* adlı Alman denizaltısı Rusların *Portugal* isimli hastane gemisini batırmıştır⁶¹.

1916 yılından itibaren Rus Donanma Komutanı Amiral Kolçak'ın üç ana hedefi bulunmaktadır: Karadeniz'de faaliyet gösteren Alman denizaltılarını batırmak, Türk ve Bulgar donanmasının İstanbul ve Varna'dan çıkışını önlemek amacıyla Karadeniz Boğazı çıkışına ve Varna limanına mayın dökmek, İstanbul'a çıkarma yapmak. Kolçak, Karadeniz Boğazı çıkışına mayın dökmeyi başarmıştır. 11 Ağustos 1916'da Varna limanındaki denizaltıları batırmak üzere planladığı harekât başarısız olmuştur. Karadeniz Boğazı'nda keşif yapan Rus uçakları, Türklerin, çıkarma bölgelerine siper kazdıklarını ve sahilleri dikenli tellerle çevirdiklerini gözlemlemiştir. Rusların mayın dökerek Karadeniz Boğazı çıkışını kapatma harekâtı 1916 yılı yazı ve sonbaharında kömür nakliyatının durması, Alman denizaltıların batması gibi ağır sonuçlar doğurmuştur⁶².

1917 yılında Rusya'da Şubat devriminin etkisiyle, Türk-Rus muharebeleri de seyrelemiştir. Rus donanmasının inhilâli (bölünme) Rus harekâtını kısıtlamıştır. Buna rağmen Ruslar, Karadeniz Boğazı, Varna limanı ve Zonguldak kıyılarının sık mayın hatlarıyla kirletmeyi ihmal etmemiş, bu da Türk deniz kuvvetlerinin hareket kabiliyetini

⁵⁹ *İmparatoriçe Marya* kruvazörü 22-23 Temmuz 1916'da da *Midilli* ile sıcak temas sağlamıştır. Hermann Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, s. 467-527.

⁶⁰ Steblin Kamensky, *1914-1918 Karadeniz'de Mayın Harbi*, s. 11.

⁶¹ Resul Turan, "I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz'de Batırılan Bir Kızılhaç Gemisi: *Portugal*", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 25 (2018), s. 185-195.

⁶² Steblin Kamensky, *1914-1918 Karadeniz'de Mayın Harbi*, s. 23-29. Ayrıca bkz. Hermann Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, s. 553-567.

sınırlamıştır. Yine de *Midilli*, Tuna ağzı açıklarındaki Yılan Adası'na çıkarma harekâtı düzenlemiş, *II. Yekaterina* kruvazörü de takibat yaparak sıcak çatışmaya girmiştir. Ayrıca 30 Ekim 1917'de İgneada limanında bulunan *Hamitâbat* torpidobotuna iki Rus muhribi ile bir Rus ana uçak tayyaresi saldırı düzenleyerek, torpidobotu batırmıştır⁶³.

Türk-Rus muharebeleri 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Mütarekesi ile sona ermiştir. Mütareke ile taraf devletler saldırmazlık ilan etmiş, liman ve sahillere saldırılmaması, ticaret gemilerinin Karadeniz'de serbestçe dolaşabilmesi teminat altına alınmıştır.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı, tarihteki ilk topyekûn harptir. Taraflar bir yandan cephede harbe devam ederken diğer yandan bilhassa yazılı basın aracılığıyla psikolojik harp yürütmüştür. Psikolojik harbin en etkili yöntemlerinden biri de düşman kamuoyunu savaşta yenilmekte olduklarına dair şayialarla manipüle edip, gerek orduyu gerek sivilleri moral bakımından negatif etkilemektir. Bu manipülasyonun önüne geçilmesi için kamuoyunun doğru şekilde bilgilendirilmesi gerekmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordularını idare eden Karargâh-ı Umumi'nin yayınladığı tebligatlarla, hem düşman propagandasının önüne geçmeye çalıştığı hem de kendi kamuoyunu bilgilendirerek, kendi propagandasını yürüttüğü görülmektedir. Bu tebligatlar dönemin gazete ve dergilerinde yayınlanarak geniş halk kesimlerine ulaştırılmak istenmiştir.

Yazılı basının etkisini günden güne artırdığı savaşta, yayın hayatı büyük oranda Birinci Dünya Savaşı'na rastlayan *İslam Mecmuası*, 1914 ve 1915 yıllarında Karargâh-ı Umumi tebligatlarını sayfalarına taşımış, kamuoyunun savaşın seyri hakkında bilgi edinmesine aracılık etmiştir. Karadeniz'de Türk ve Rus donanması arasında cereyan eden muharebeler ve her iki donanmanın harekâtına Karargâh-ı Umumi tebligatlarında geniş yer ayrılmıştır. Bu tebligatlarda, 1914'te başlayan deniz muharebelerinin 1915'te

⁶³ Saim Besbelli, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Deniz Harekâtı*, s. 353.

yoğunluğunu artırarak devam ettiği görülmektedir. Bu tebligatlarda Karadeniz'de gerçekleşen muharebelere geniş yer ayrılmasının sebebi olarak, Osmanlı Genelkurmayı'nın kamuoyuna cepheden haberler vermek istemesi kadar, iki modern savaş gemisi olan ve Osmanlı donanmasına katılarak Karadeniz ve İstanbul Boğazı'nda güç dengelerini değiştiren *Yavuz* ve *Midilli* kruvazörleri üzerinden propaganda yapma amacı gütmesi gösterilebilir.

Karargâh-1 Umumi tebligatlarından da anlaşılacağı üzere, *Yavuz* ve *Midilli*'nin Türk donanmasına katılması deniz gücümüzü ve caydırıcılığımızı artırmıştır. Bu iki geminin düşman liman ve sahillerine harekât düzenleyebilmesi, yüksek süratleriyle geri çekilme harekâtını başarıyla yapabilmeleri, üstün ateş güçleri, Rus kuvvetlerinin Karadeniz'de hâkimiyet tesis etmelerinin önüne geçmiştir. Yine Rusların Birinci Dünya Savaşı öncesinde birçok harekât planı hazırladığı ve gerçekleştirmeyi arzu ettiği İstanbul Boğazı'nın işgali harekâtına kalkışmamasının sebepleri arasında Osmanlı donanmasının caydırıcılığı bulunmaktadır.

Rus donanmasının da ateş gücü ve caydırıcılık açısından Osmanlı donanmasında aşağı kalmadığı görülmektedir. Rus donanmasının ağır muharebe kruvazörleri Karadeniz'de daima tehdit oluşturmuştur. Bu iki taraflı caydırıcılık durumu gerek Rus gerek Türk donanmasının kesin sonuçlu muharebelere girmemesi sonucunu doğurmuştur. Kesin sonuçlu muharebelerin yaşanmadığı deniz savaşı durumunda ani baskın hareketleriyle birlikte ticaret filolarına ve lojistik vazifeleri haiz gemilere taarruz, denizaltı harbi, mayın harbi önem kazanmıştır.

Taraflar karşılıklı ani taarruzlar düzenlemişlerse de arzu ettikleri sonuçlara ulaşamamışlardır. Ticaret ve lojistik gemilerine taarruz konusunda her iki taraf da yoğun faaliyet göstermiştir. Donanmamız zaman zaman düzenlediği harekâtlarda Rusların lojistik önemi yüksek limanlarını bombalamış, ticaret gemilerini batırmıştır. Yine Ruslar da Karadeniz üzerinden cephelere gönderilen lojistik malzemeler ve emtianın nakliyatını engellemeye çalışmış, Zonguldak limanının çıkışını mayınla kapatarak Zonguldak'tan yapılan kömür transferini durdurmak istemiş, bunda da zaman zaman başarılı olmuştur. Karadeniz'de

denizaltı harbi Alman denizaltıların Karadeniz’de faaliyet göstermeye başlamasından sonra önem kazanmıştır. Başlangıçta Alman denizaltı gemileri Karadeniz’de Rus donanmasına ağır zayıt verirse de Amiral Kolçak’ın Rusya’nın Karadeniz’deki savaş stratejisini değiştirmesiyle bu gemilerin muharebe üstünlüğü de sona ermiştir. Amiral Kolçak, İstanbul Boğazı’nın Karadeniz çıkışı başta olmak üzere belli başlı bütün Türk limanlarının çıkışlarını düzenli şekilde mayınlamış, bu mayın harbi Rus donanmasının gemilerini riske atmadan Türk donanmasına zayıt verdirebilmesini sağlamıştır. Türk kıyı bataryalarının menzilinün düşüklüğü ve ateş gücünün azlığı, devriye ve mayın arama-imha faaliyetlerinin yetersizliği Kolçak’ın mayın harbini etkili şekilde uygulayabilmesine yardım etmiştir. Karadeniz’de savaş Brest-Litovsk Antlaşması’na dek sürmüş, her iki taraf için de ağır kayıplara yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Arştırma ve İnceleme Eserleri

ALPAGUT, Haydar, *Büyük Harbin Türk Deniz Cephesi*, Deniz Matbaası, İstanbul 1937

ATABEY, Figen, *Karadeniz'de Türk Donanması (Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006

BAKIRCI, Mustafa, "II. Meşrutiyet Dönemi Din Sosyolojisinin Önemli Bir Kaynağı: İslam Mecmuası (1914-1918)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 17 (2004), s. 177-210

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, yay. haz. Kemal Gurulkan vd., c. 1, İstanbul 2013

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, yay. haz. Kemal Gurulkan vd., c. 2, İstanbul 2013

BESBELLİ, Saim, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Deniz Harekâtı*, c. 8, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976

ÇAVDAR, R. Tuğba, *İslam Mecmuası'nın Türk Dönemsel Yayını İçinde Yeri ve Önemi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988

GÖLEÇ, Mustafa, "Türkiye Cumhuriyeti'ni Kuran Metinlerden Biri: İslam Mecmuası Neden Okunmalı", *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 1, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 1-39

GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2014

İslam Mecmuası 1914-1918, yay. haz. İlhami Danış, Mustafa Göleç ve Ömer Faruk Köse, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, c. 1-3, İstanbul 2009

KAMENSKY, Stebline, *1914-1918 Karadeniz’de Mayın Harbi*, çev. Kur. Binbaşı S. Gökdeniz, Deniz Matbaası, İstanbul 1938

KURŞUN, Zekeriya, “İslamcı-İttihatçı Bir Yapılanma: Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye ve İslam Mecmuası”, *İslam Mecmuası 1914-1918*, c. 1, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 39-51

KURTOĞLU, Fevzi, *Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale’de Türk Donanması*, yay. haz. Ali Fuat Örenç ve Levent Düzcü, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2015

LOREY, Hermann, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, çev. Yarbay Tekirdağlı Sami, Deniz Matbaası, İstanbul 1936

ŞENEL, Cahid, “Türkçülerin Dinde Reform Çabalarının Zemini Olarak İslam Mecmuası”, *İslam’ı Uyandırmak-I*, ed. Lütfi Sunar, İlmi Etüdler Derneği, İstanbul 2018, s. 147-162

TURAN, Resul, “I. Dünya Savaşı’nda Karadeniz’de Batırılan Bir Kızılhaç Gemisi: *Portugal*”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 25 (2018), s. 185-202

YILDIZ, Gültekin, *Osmanlı Devleti’nde Askerî İstihbarat (1864-1914)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019

YILDIZ, Halil, “II. Meşrutiyet Dönemi Din ve Modernleşme Tartışmaları: Sebilürreşad Dergisi ve İslam Mecmuası Örneği”, *Turkish Studies*, Sayı 13 (2018), c. 2, s. 107-126

EKLER

Ek 1: Harp Mecmuası'nın 4. sayısının 56. sayfasında yayınlanan, Karadeniz'de Türk ve Rus donanmalarının muharebesini konu edinen bir illüstrasyon. Görselin altında şu metin yazılıdır: “*Karadeniz'de; Rus donanmasının firariyle neticelenen ilk muharebe-i bahriyemiz: sağda Rus filosu Yavuz ile Midilli'nin mermi tufanı altında çalkanyor.*”

قره دکرده؛ روس دونانسانک فرارله نتیجه اتن ایلک محاربه بحریه من : صاعده روس فیلوسی یاوز ایله مدلی نک مرى طوفانی آتنده چالقانیور.

Summary

Islam Mecmuası had mainly sustained its publication life by following a nationalist-Islamist line during World War I. In accordance with the magazine's ideology, *Islam Mecmuası* gave news to Ottoman public opinion from the Turkic and Islamic areas in the world within the last section of the magazine that named as *Islam Havadisı* which means Islamic News.

After the Ottoman Empire joined the war, these news turned into daily news from various Ottoman fronts. The main source of these news was Ottoman General Headquarters's declarations. With these declarations, Ottoman General Headquarters intended to deliver accurate news from the fronts and making propaganda for Ottoman and foreign public opinion.

Two modern battleships, *Yavuz* and *Midilli* cruisers that joined the Ottoman navy in October 1914 changed the balance of power in the Bosphorus and the Black Sea. Within this regard, giving news from the Black Sea front serves the Ottoman General Headquarters's aim of struggle against information pollution and making propaganda.

As mentioned above, *Yavuz* and *Midilli*'s involvement in the Ottoman navy changed the balance of power in the Black Sea and the Bosphorus. For this reason, the Russians had to postpone their invasion plans for the Bosphorus. Both sides had avoided engaging in decisive combat in the open sea and turned their tactics to hit-and-run battle and trade and mine warfare. Cruisers' duties became mainly protecting merchant and transportation ships and protecting coasts from enemy bombardment. Despite these passive defense measures' stability, sometimes navies faced, and battles took place.

Celep, Barış, Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri, ATAM Yayınları, 330 s., Ankara 2020, ISBN: 9789751745057

*Barış ATEŞ**

Dr. Barış CELEP tarafından 2020 yılında yayımlanan kitap, Amerikan Askerî Yardım Kurulu (Joint American Military Mission Aid to Turkey-JAMMAT)'nın 1947-58 yılları arasındaki faaliyetlerini konu almaktadır. Kitapta Amerikan arşivleri, Türk ve Amerikan gazetelerinde konu ile ilgili yayımlanmış haberler ve özellikle o dönemde görevde olan Türk subaylarının anı kitaplarından yararlanılmıştır. Türk arşiv kaynaklarının olmaması bir eksiklik gibi görülse de bu durumun zorunluluktan kaynaklandığı yazar tarafından açıklanmıştır. Mülga Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı tarafından 1947 sonrasına ait belgelerin kullanıma açılmaması bu durumun temel sebebidir.

Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, öncelikle dönemin uluslararası dengeleri, savaş sonrası Truman Doktrini ve Marshall Yardımına giden yol ve bunun Türkiye ayağı ile kapsamlı bir değerlendirme sunulmaktadır. Kitabın ikinci bölümü silah yardımı ve bu alanda karşılaşılan sorunlara ayrılmıştır. Yeni silahların kullanılması konusunda özellikle astsubay sınıfının eksikliğinden kaynaklanan sorunlar, terfi sistemi ve askerî harcamalara yer verilmektedir. Üçüncü bölüm askerî eğitimin yeniden yapılandırılmasını, okullar, kurslar ve yeni talimnameleri ele almaktadır. Son bölümde ise karayolu ve havalimanlarının inşa süreci ve bu sürecin sivil ve askerî bileşenleri birlikte incelenmektedir.

JAMMAT ile ilgili Türkçe literatürde daha önce yayımlanmış çalışmalar bulmak mümkündür. Ancak bu çalışmalar çoğunlukla makale

* Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi ATASAREN Savaş Araştırmaları/Askeri Sosyoloji ABD. E-posta:

barisates@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-8548-6924.

veya kitap bölümü tarzında eserlerdir ve yardım heyetinin tüm faaliyetlerinden ziyade tek bir boyutuna odaklanmaktadır. Bu anlamda Celep'in çalışması dönemin panoramasını vermesi ve konuyu tüm yönleriyle ele alarak daha detaylı bir şekilde anlaşılmasını sağlaması açısından önem taşımaktadır. Bu şekilde yardım heyetinin tüm faaliyetlerini inceleyen bir çalışma olması hem yazındaki boşluğu doldurmaktadır hem de gelecekte bu konularda çalışacak uzmanlara yeni ufuklar açmaktadır.

Celep, bu dönemi sadece uluslararası etkileri yönüyle veya sadece askerî yardım ve ordunun dönüşümü açısından incelememektedir. Yardımın askerî etkileri yanında ekonomik ve toplumsal yansımalarına da yer vererek önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Dolayısıyla disiplinler arası bir bakış açısı kısmen de olsa çalışmada yer almaktadır. Tam da bu sebepten tarihçiler, siyaset bilimciler veya uluslararası ilişkiler uzmanlarının yanı sıra sosyologlar ve hatta güzel sanatlar alanında çalışan araştırmacıların da bu çalışmadan istifade edebilecekleri değerlendirilmektedir. Kitapta, Türkiye'nin ulaşım altyapısının nasıl şekillendirildiği, film endüstrisinin gelişiminde dahi JAMMAT'ın etkileri açıkça gözler önüne serilmektedir. Ayrıca Türk tarımının gelişimi ile ilgili konulara da yer verilmiştir. Bu kapsamda yazarın da belirttiği üzere mesele sadece askerî yapı anlamında yaşanan basit bir değişimin ötesinde ekonomik ve toplumsal alanlarda tüm ülkeyi ve devlet yapısını etkileyen daha geniş kapsamlı bir dönüşüm olarak yorumlanabilir.

Yazar bu çalışmada bazı kavramları anlamlarının ötesinde abartılı kullanmaktadır. Bu durum biraz da yukarıda belirtilen disiplinler arası yapıdan kaynaklanmaktadır. Örneğin, kadın öğrencilerin Harp Okuluna kabul edilmesi (s. 115) ve bu vesile ile basın-yayın organlarında kadınların askerliği ile ilgili haberlere yer verilmesi militarist söylem olarak değerlendirilmiştir. Ama aslında bu örnek militarist kavramına tam olarak uymamaktadır. Bu konu daha ziyade ABD'nin orduyu yenileştirme ve kapalı yapısını dönüştürme hedefinin bir parçasıdır. Üstelik sadece ABD Yardım Heyeti'nin değil aynı zamanda Türkiye'nin NATO'ya girişinin de etkisi vardır. Zaten bu yüzden JAMMAT 1947'de göreve başlamasına rağmen kadınların Harp Okuluna kabulü Türkiye'nin NATO'ya girişinden sonra 1955'te gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu uygulamaların militarist bir söylemden ziyade modernleşme kavramı

açısından değerlendirilmesi daha yerinde olacaktır.¹

Çalışmada beklendiği kadar yer verilmeyen bir diğer konu kurmaylık sistemi ile ilgili Türk ve Amerikalı heyetler arasındaki pazarlıklardır. Alman sistemi ile yetişen eski nesil subaylarla Amerikan sistemi ile yetişen yeni nesil subaylar arasındaki ilişkilere ve değişimin yarattığı sorunlara ilişkin detaylı bilgi ve analiz verilerek, aslında “askerî değişim” meselesinde terfi ve atamaların etkinliği vurgulanmaktadır. Ancak kurmay subayların bu dönemde değişime dirençleri ile ilgili hususlara yer verilmemesi önemli bir eksiklik. Örneğin yazarın özellikle adını zikrettiği ve Hava Harp Akademisi’nde öğretmen olarak görev yapan Albay Lawson Moseley’in subay terfi ve eğitim sistemine ilişkin raporuna² çalışmada yer verilmemiştir. Bu raporda Moseley tarafından ortaya konan değerlendirmeye göre, bir subayın akademiye bitirmesi onu akademi mezunu olmayan subaylardan daha nitelikli yapmamaktadır. Söz konusu mezun subay, akademi eğitimi öncesine göre elbette daha iyi bir subay olmuştur. Ama her iki subayın okul dışında kıtalarda eşit rekabete dayalı bir şekilde değerlendirilmesinin devam etmesi gerektiğini söylemektedir. Hâlbuki Türkler için ilave her bir okul mezuniyeti subayların yükselmesi için yeterli şart olarak görülmektedir. Moseley, bu anlayışın değiştirilmesinin imkânsız olduğunu dolayısıyla mevcut hali ile kabul edilmesini gerektiğini de rapora eklemiştir.

Benzer bir sorun ise bazı arşiv belgelerinin detaylı incelenmeden yayımlanmasıdır. Örneğin 1950 tarihli “Monthly Progress Report April 1950”³ adlı arşiv belgesi aslında T.B.M.M.’deki bir kanun değişikliğinin ABD’li subaylar tarafından öğrenilmesinin ardından verdikleri tepki ile ilgilidir. Nitekim burada bahsedilen kanun değişikliği uygulamaya konulamamıştır. Ancak yazar Meclis Tutanak Dergisi’nde de geçen bu

¹ Bu süreçle ilgili bir analiz için: Şule Toktaş, “Nationalism, Modernization and the Military in Turkey: Women Officers in the Turkish Armed Forces”, *Oriente Moderno*, Sayı 23 (2004), c. 5, s. 247-267.

² Col. Lawson S. Moseley, Jr, *Study of the School System in the Turkish Air Force*, 1951, 263/167, RG 334, US National Archives (NA).

³ *JAMMAT Monthly Progress Report of Aid to Turkey-April 1950 Annex 1 to USTAP Report*, 18 May 1950, Adjutant General Section Central Files Unit, 251A/19, RG 334, US NA.

bölümü atlamıştır⁴. Hâlbuki bu iki belge kurmaylık sistemi ile ilgili her iki ülke askerlerinin farklı bakış açılarını yansıtmaları açısından önemli ipuçları sağlamaktadır. Bununla bağlantılı olarak sorunlu olan bir diğer boyutu da sıklıkla başvurulmuş Feridun Akkor'un⁵ kurmaylık eğitimi ile ilgili yorumunun tam anlamıyla incelenmeden bu kitapta da yer bulmasıdır. 1967 tarihinde Cumhuriyet Gazetesinde yayımlanan bir köşe yazısında Akkor, üç yıllık kurmay eğitiminden JAMMAT'ın baskısı ile vazgeçilmesini bir eksiklik ve hatalı bir uygulama olarak görmektedir. Akkor diğer ordularda olduğu gibi üç yıl eğitime devam edilmesini istiyordu. Oysa o dönemde ABD'de ve İngiltere'de de kurmaylık eğitimi çeşitli rütbelere yayılmış ve en uzun bir yıl olan kurslarla verilmekteydi. Dolayısıyla ABD'liler aslında kendi sistemlerinden çok farklı bir model yaratma hevesinde değildi. Yazar daha önce başka yayımlarda⁶ da dile getirilen bu iddiayı doğrudan kabul etmek yerine karşılaştırmalı bir analizle en azından Amerikan ordusu eğitim sistemine bakarak daha isabetli bir analiz yapabirdi.

Yukarıda belirttiğimiz eksiklikler çalışmanın özünü etkilemeyen hususlardır. Ancak JAMMAT Heyetinin müfredata akademik dersleri ekleyerek aslında darbeye zemin hazırlaması sonucuna ulaşılması son derece zorlama bir yorumdur. Yazar sonuç bölümünde;

“Türkiye'deki yardım kapsamında dönüştürülen askeri okullarda da benzer bir yol haritası takip edilmeye başlanmış ve okutulan müfredatlarda akademik konuların ağırlığı artırılırken özellikle siyaset ve uluslararası ilişkiler gibi askerlerin politik hayata dair değerlendirmelerde bulunabileceği derslere ağırlık verilerek askeriyenin tartışmalarda daha aktif rol

⁴ “Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici maddeler eklenmesine dair Kanun tasarısı ve Millî Savunma ve Bütçe Komisyonları raporları (1/693)”, *TBMM Tutanak Dergisi*, 67. Birleşim (17.III.1950), Dönem VIII, Cilt 25, Toplantı 4.

⁵ Feridun Akkor, “Çıkarma Savaşları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1967.

⁶ Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 52-53.

alabilmesinin altyapısının inşa edilmesine girişilmiştir. Ortaya çıkan tabloyu tamamlayıcı nitelikte bir diğer nokta da toplumsal, ekonomik ve politik alanda yaşanabilecek fırtınalarda ülkenin dümenine geçebilecek subaylarla iletişime geçme isteğinin Amerikalı uzmanların askeri eğitim programlarını desteklemelerinin ardında yatan temel nedeni oluşturmasıdır ki bu da aslında askeri eğitim programlarının Birleşik Devletler Yönetimi açısından sadece bir eğitim faaliyeti olarak görülmediğini kanıtlamaktadır.

Amerikan askeri yardım programı ile birlikte askerin gerektiğinde kışlalardan çıkıp yönetimi ele alabilmesinin fikri altyapısının taşları döşenirken...”. (s. 281)

Akademik derslerin askerî okul müfredatındaki yeri meselesi üzerinde uzun süredir tartışmalar devam etmektedir. Ancak uzmanlar arasında akademik derslerin gerekli olduğu konusunda genel bir uzlaşma vardır⁷. Üstelik Türkiye’nin örnek aldığı Almanlar dahi müfredatta bu derslere fazlasıyla yer vermiştir. Dolayısıyla esas sorun, subayın uluslararası ilişkiler, ekonomi, tarih ve hukuk gibi alanlara vakıf olması değildir. Bu derslerden önce de subaylar grubu siyasî meselelere ilgi duymaktaydı. Çok partili hayata geçiş süreci bu açıdan yeterli materyali sağlamaktadır. Ayrıca darbelere zemin hazırladığı söylenen akademik dersler müfredatta tam anlamıyla ancak 1974’ten itibaren yer alabilmiştir. Kaldı ki bu uygulamanın bile subayların öğrenim seviyesi konusunda bekleneni veremediği belirtilmektedir⁸. Bundan dolayı akademik program 1990’larda bir daha değiştirilecek ve mesela uluslararası ilişkiler

⁷ Samuel Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Vintage Books, New York, 1957; Spenser Wilkinson, *The Brain of an Army: A Popular Account of the German General Staff*, Westminster, Archibald Constable & Co, 1895; J. D. Hittle, *The Military Staff: its history and development*, The Stackpole company, Harrisburg Pennsylvania 1961; Gregory C. Kennedy ve Keith Neilson, *Military Education: Past, Present, and Future*, Praeger, London, 2002; Jörg Muth, *Command Culture: Officer Education in the US Army and the German Armed Forces, 1901-1940, and the consequences for World War II*, University of North Texas Press, Texas 2011.

⁸ İsrail Kurtcephe ve Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991, s. 233.

dersi Harp Okulu müfredatına 1996'da girecektir. Siyaset bilimi ise ancak 2012'den sonra kendisine yer bulabilecektir.

Ayrıca 1960 müdahalesinde etkin rol alan 38 subayın sadece beşi yaş itibariyle Amerikan sisteminden etkilenmiş olabilir ki bu da sadece Harp Akademisi öğrenimi için geçerli bir husustur. Darbede ön planda bulunan subayların tamamı 1930'lu yıllarda Harp Okullarından ve 1940'ların başında Harp Akademilerinden Alman sistemine uygun eğitim alarak mezun olmuştur. Dolayısıyla bu subayların Amerikalıların getirdiği ifade edilen akademik derslerden etkilenmesi argümanı 1960 müdahalesi için geçerli değildir. Benzer bir durumun 1971 Muhtırasını veren grup için de geçerli olduğu subayların mezuniyet yıllarının karşılaştırılması ile rahatlıkla belirlenebilir. Bu gruptaki subayların Harp Okulu mezuniyet tarihi en geç 1940 ve Harp Akademisi mezuniyeti en geç 1949'dur.⁹ Dolayısıyla Amerikan sistemiyle hiçbir şekilde karşılaşmadılar.

1980 Darbesini yapan komuta heyetinin başındaki Kenan Evren dahi Harp Okulunu 1938'de ve Harp Akademisini Alman modeline göre tasarlanmış 3 yıllık sürede ve 1946-49 arasındaki dönemde tamamlamıştır. Yani müdahale yapmak için Amerikalıların müfredata eklediği akademik derslerden etkilenmek ve dolayısıyla siyasete ilgi duymak gibi bir konu geçerli bir argüman değildir. Amerikan askerî yardım heyetinin veya genel olarak ABD'nin darbeler üzerindeki rolü birçok farklı açıdan ele alınabilir. Ancak müfredata akademik derslerin eklenmesi meselesinin bu konuda bir rolü olmadığını görmek gerekir. Akademik dersler subaya savaşın belirsiz ortamında sağlıklı düşünme ve karar alma becerisini vermesi açısından gereklidir. Sadece askerî derslerle subay yetiştirmeye çalışmak subayı sağlam bir entelektüel kapasite ve muhakeme yeteneğinden mahrum bırakacaktır. “Organize şiddet”in yönetilmesi ve bunun askerî gereklilikler ve siyasî direktiflere uygun şekilde yürütülmesi için subayların sağlam bir akademik altyapıya sahip olması gerekir.

⁹ Org. Memduh Tağmaç, 1928 Harp Okulu ve 1938 Harp Akademisi; Org. Ö. Faruk Gürler, 1931 Harp Okulu ve 1942 Harp Akademisi; Ora. Celâl Eyiceoğlu 1935 Harp Okulu ve 1944 Harp Akademisi; Org. Muhsin Batur, 1940 Harp Okulu ve 1949 Harp Akademisi mezunudur.

Sonuç olarak, yazarın ana metinde çok kısa bir şekilde yer verdiği, karşılaştırmalı bir analiz yapılmadan ve sağlam argümanlarla desteklenmeyen bir konunun sonuç bölümünde ana bulgulardan birisi olarak sunulması çalışmanın en temel zayıflığı olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda akademik eğitim sisteminin karşılaştırmalı bir şekilde hem önceki Alman sistemi hem de ABD'nin diğer ülkelerde yaptığı değişimlere yer verilerek daha sağlam bir zeminde tartışılması sağlanabilirdi. Ayrıca askerî yardım kavramı ile ilgili genel bir girizgâhın eklenmesi yani “askerî yardım ne demektir, neden vardır, amaçları nelerdir?” gibi sorulara cevap aranması çalışmayı güçlendirebilecek hususlar olarak öne çıkmaktadır. Tüm bu eksikliklerine rağmen bu kitap alana ilgi duyan araştırmacılar ve ilgililer için okunması gereken bir çalışmadır. Çalışma dönemin neredeyse tüm arşiv kaynaklarını içermesi açısından gerekli ilgiyi hak ediyor.

KAYNAKÇA

TOKTAŞ, Şule, “Nationalism, Modernization and the Military in Turkey: Women Officers in the Turkish Armed Forces”, *Oriente Moderno*, Sayı 23 (2004), c. 5, s. 247-267

MOSELEY, Col. Lawson S. Jr, *Study of the School System in the Turkish Air Force*, 1951, 263/167, RG 334, US National Archives (NA)

JAMMAT Monthly Progress Report of Aid to Turkey-April 1950 Annex 1 to USTAP Report, 18 May 1950, Adjutant General Section Central Files Unit, 251A/19, RG 334, US NA

“Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun tasarısı ve Millî Savunma ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/693)”, *TBMM Tutanak Dergisi*, 67. Birleşim (17.III.1950), Dönem VIII, Cilt 25, Toplantı 4.

AKKOR, Feridun “Çıkarma Savaşları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1967

AKYAZ, Doğan, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009

HUNTINGTON, Samuel, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Vintage Books, New York 1957

SPENSER, Wilkinson, *The Brain of an Army: A Popular Account of the German General Staff*, Archibald Constable & Co, Westminster 1895

HITTLE, J. D., *The Military Staff: its history and development*, The Stackpole Company, Harrisburg Pennsylvania 1961

KENNEDY, Gregory C. ve Keith Neilson, *Military Education: Past, Present, and Future*, Praeger, London 2002

MUTH, Jörg, *Command Culture: Officer Education in the US Army and*

Celep, Barış, Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri, ATAM Yayınları, 330 s., Ankara 2020, ISBN: 9789751745057

the German Armed Forces, 1901-1940, and the consequences for World War II, University of North Texas Press, Texas 2011

KURTCEPHE, İsrail ve Mustafa BALCIOĞLU, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991